

ŘÍDÍ REDAKČNÍ RADA / PŘEDSEDA

OTTO PICK

ŠÉFREDAKTOR

ZDENĚK ZBORIL

ZÁSTUPCE ŠÉFREDAKTORA

ROBERT SCHUSTER

ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA

MILENA STREJČKOVÁ

SEKRETÁŘKA REDAKCE

IRENA KREJČOVÁ

GRAFICKÝ NÁVRH PETR TĚŠÍNSKÝ

GRAFICKÁ ÚPRAVA MARIE VORLOVÁ

AUTOR OBÁLKY FILIP SOJKA

DISTRIBUCE DAGMAR ČERVINKOVÁ

REDAKČNÍ RADA: MARTIN ADAM, VÁCLAV
BERNÁŠEK, MILOŠ CALDA, PETR DOSTÁL,
MARTIN EHL, JIŘÍ FÁREK, JOSEF FUČÍK,
MILOSLAV HAD, RADEK KHOL, ROMAN
KRASNICKÝ, KRISTINA LARISCHOVÁ, LIBOR
LUKÁŠEK, ZDENĚK MATĚJKA, ALOIZ NEUSTADT,
ALEXANDR ORT, MARTIN PALOÚŠ, JIŘÍ PEHE,
KAREL PEZL, OTTO PICK, MILOŠ POJAR,
RICHARD SEEMANN, VÁCLAV ŠMEJKAL,
JIŘÍ ŠTĚPANOVSKÝ, KVĚTA ŠUBRTOVÁ,
MARTIN VÁVRA, JOSEF VESELÝ, TOMÁŠ VESELÝ,
PETR ZAVADIL

Jednotlivé příspěvky vyjadřují názory autorů, nikoli vydavatele. Nevyžádané rukopisy redakce nevrací.

All rights reserved. Copyright under the International Copyright Convention. No part of this publication may be reproduced, stored in retrieval systems or transmitted in any form or by any means without the prior permission of the International Politics editorial office. Reprints are available upon request. Reprints and permissions: Write to International Politics, Nerudova 3, 118 50 Praha 1.

Redakce a administrace: Nerudova 3, 118 50
Praha 1. Telefon 02/51 108 107; fax: 02/51 108 222;
e-mailová adresa umvedo@iir.cz.

Objednávky a předplatné přijímá administrace
redakce. Vychází měsíčně. Cena výtisku 23,50 Kč.
Předplatné na rok činí 234 Kč, pro studenty
a důchodce 194 Kč, ve Slovenské republice
427,40 Sk.

Tiskne ProKonzult s r. o., závod Vrútky,
Švermova 8, 038 61 Vrútky.

Rozšiřuje redakce a další distributoři v drobném
prodeji. Ve Slovenské republice rozšiřuje MIDAN
TATRY, s. r. o., závod NADAS, Švermova 8,
038 61 Vrútky, tel.: 00421842/4281538, fax:
00421842/4281696. Informace o MP a ediční
činnosti ÚMV na www.iir.cz

Podávání tlačoviny povoleno SsRP Banská
Bystrica č. j. OPč-3215/B-96 zo dňa 12. 9. 1996.

OBSAH 4/2001 ROČNÍK XXV

STR.

SVĚTOZOR

2

VÍRA, NÁBOŽENSTVÍ, HODNOTY A POLITIKA / -zz-

3

VÍRA, NÁBOŽENSTVÍ A POLITIKA

MEZINÁRODNÍ ČINNOST SVATÉHO STOLCE / Giovanni Coppa

4

MEZINÁRODNÍ VZTAHY A NÁBOŽENSTVÍ / Jiří Schneider

6

ISLÁM A MEZINÁRODNÍ VZTAHY / Eduard Gombár

8

POLITIKA, NÁBOŽENSTVÍ, SLOVENSKO / Vladimír Srb

10

RUSKO A NÁBOŽENSTVÍ / Vladimír Votápek

12

VZTAHY A PROBLÉMY

INDICKÁ ÚSTAVA A HINDUISTICKÝ SPOLEČENSKÝ ŘÁD / Stanislav Kostić

14

„ASIJSKÉ HODNOTY“ / Jana Treybalová

16

ZEMĚMI SVĚTA

IZRAEL A VOLBY PREMIÉRA 6. ÚNORA 2001 / Miloš Pojar

19

STANE SE SLOVENSKO DVACÁTÝM ČLENEM NATO? / Vladimír Leška

20

MAKEDONIE NAD PROPASTÍ / František Emmert

24

EVROPSKÁ UNIE

PRAPOČÁTKY EVROPSKÉ INTEGRACE / Viktor A. Debnár

27

VOLNÁ TRIBUNA

JAK PŘISTUPOVAT K POLITICKÉMU DIALOGU SE SOUČASNÝM RUSKEM? / Václav Kotyk

29

ÚSILÍ O VYSVĚTLENÍ TZV. „BALKÁNSKÉHO SYNDROMU“ POKRAČUJE / Ladislav Středa

31

POLITIKA A NÁBOŽENSTVÍ Z HLEDISKA POLITICKÉ ANTROPOLOGIE / Petr Skalník

35

RECENZE

PAMĚTI KANAĐANA / Zdeněk Zbořil

37

OD NĚMECKA PO EVROPU / Ivona Řezanková

38

VÝBĚR Z NOVINĚK KNIHOVNY ÚMV

40

V PŘÍŠTÍM ČÍSLE MP

(které má vyjít do 31. 5. 2001)

► *Evropa a islám: střet civilizací?* ► *Kaspický bazén* ► *Geopolitika Střední Asie* ► *Uzbe-
kistán a Tádžikistán* ► *Současná politická situace v Íránu* ► *Islám, dialog a občanská spo-
lečnost* ► *Dialog civilizací* ► *Ghana: konec Rawlingsovy éry* ►

1. – protokol Rady Evropy, který zakazuje klonovat lidi, nabyl účinnosti.

1. – afghánský Tálibán začal ničit všechny sochy v zemi, které podle jeho výkladu odporují islámu. Mimo jiné byly zničeny i dvě obří sochy Buddhy u města Bamján.

1. – odvolací soud státu Fidži označil prozatímní vládu bankéře Laisenia Qarase za nezákonnou a rozhodl, že multirasová ústava z roku 1997 zůstává v platnosti. Qarasemovu vládu dosadil loni v červenci armádní velitel Frank Bainimarama, který ve snaze zmařit pokus o převrat převzal 29. května kontrolu nad zemí.

1. – summit 40 afrických vůdců v libyjském Sortu iniciovaný Muammarem Kaddáfím oznámil vytvoření Africké unie. Nové uskupení začne působit až poté, co s ním vyjádří souhlas nejméně 36 parlamentů z 53 zemí Organizace africké jednoty.

3.–4. – Švýcaři v referendu odmítli usilovat v dohledné době o vstup do Evropské unie.

4. – tři makedonští vojáci přišli o život při střetu s albánskými separatisty u hranic s Kosovem. Boje s použitím těžkých zbraní se pak rozšířily i na některé pohraniční obce v Makedonii. Makedonie uzavřela všechny hraniční přechody s Kosovem a makedonský ministr zahraničí Srdjan Kerim požádal o svolání naléhavé schůze RB OSN. Skopje vyhlásila mobilizaci policijních a částečně i vojenských záložníků.

5. – čínský premiér Ču Ťung-ťi zdůraznil na zasedání Všečínského shromáždění lidových zástupců potřebu radikální ekonomické reformy, která však nemá znamenat politickou změnu.

6. – albánským ozbrojencům se podařilo proniknout hlouběji do území Makedonie. Skopje požádala, aby do hloubky pěti km na území Kosova vznikla nárazníková zóna, v níž by jednotky KFOR mohly podnikat razantní akce proti albánským separatistům.

7. – americký prezident George W. Bush vyloučil brzké obnovení rozhovorů USA a KLDK. Washington se podle něho odvrátí od Clintonovy strategie zaměřené na dialog se Severní Koreou, protože považuje Pchjongjang za nebezpečný a neprůhledný.

8. – Ariel Šaron, vůdce pravicevého bloku Likud, se ujal funkce předsedy izraelské vlády. V kabinetu jsou zastoupena tři větší skupení, a to Likud, Strana práce a Šas, a čtyři menší vesměs pravicevé nebo centristické politické subjekty.

8. – NATO dalo souhlas k návratu jugoslávské armády do části zóny na jihu Srbska, aby se zabránilo dalšímu pronikání albánských ozbrojenců z Kosova do Makedonie.

8. – IRA obnovila jednání s mezinárodní komisí pro odzbrojení v Severním Irsku.

8. – Spojené státy vyjádřily nesouhlas s dodatkem k českému návrhu rezoluce VS OSN o Kubě, který odmítá americké hospodářské sankce vůči Havaně jako neúčinné.

10. – palestinský prezident Jásir Arafat ujistil novou izraelskou vládu svou ochotou jednat o míru.

12. – Nadace německo-polské sblížení začala vyplácet odškodnění ve výši 1400 zlotých asi 77 000 nuceně nasazených starších 80 let.

12. – ruský prezident Vladimir Putin při návštěvě iránského prezidenta Chátamiho v Moskvě vyslovil souhlas s prodejem ruských konvenčních zbraní v hodnotě sedmi miliard dolarů Íránu. USA tento krok ostře odsoudily.

13. – Rusko zahájilo částečný odchod svých armádních jednotek z Čečenska. Odpovědnost za potírání čečenských povstalců přenesl prezident Putin z armády na Federální bezpečnostní službu.

14. – oznámeno, že už 90 zemí plně nebo částečně zakázalo dovoz živých zvířat, masa, masných výrobků, mléka a mléčných výrobků ze zemi EU kvůli slintavce a kulhavce.

12. – současný ugandský prezident Yoweri Museveni (56) opět zvítězil v prezidentských volbách.

14. – Čína znovu odsoudila americký projekt raketové obrany a vyjádřila ochotu k dialogu o raketách.

16. – albánské separatisté pronikli do předměstí druhého největšího makedonského města Tetova.

16. – Gruzie a Abcházie podepsaly v Jaltě program součinnosti pro upevnění důvěry. Dokument umožňuje návrat uprchlíků do jejich domovů a předpokládá urovnání vzájemných konfliktů bez použití síly.

18. – izraelský premiér Ariel Šaron potvrdil, že se konaly první palestinsko-izraelské bezpečnostní rozhovory od jeho nástupu do funkce.

18. – komunální volby ve Francii. Po 130 letech se stal pařížským starostou levicový politik, a to Bertrand Delanoë (50).

19. – ruský prezident Vladimir Putin se vyslovil pro ráznou akci proti albánským separatistům utvořícím na Makedonii.

20. – makedonská armáda zahájila

ofenzivu proti albánským ozbrojencům, kteří okupovali předměstí Tetova, a sevřela je do obklíčení.

21. – albánské separatisté nabídli jednostranné časově neomezené příměří. Odmítli však 24hodinové ultimátum makedonské vlády, podle něhož měli do půlnoci na 22. března složit zbraně nebo opustit zemi. Makedonie odmítla s povstalci jednat. NATO rozhodlo poslat více jednotek do jižního Kosova, aby pomohly odříznout zásobování povstalců.

22. – USA oznámily vypovězení čtyř ruských diplomatů, kteří mají do deseti dnů opustit Spojené státy. Další 46 má odcestovat do června.

23. – ruská orbitální stanice Mir podle plánu zanikla.

23. – Moskva sdělila, že vypovídá recipročně 50 amerických diplomatů. Čtyři z nich musí opustit Rusko kvůli „aktivitám neslučitelným s jejich statutem“ do několika dnů, ostatní k 1. červenci.

23.–24. – summit EU ve Stockholmu. Potvrdil, že EU chce pokračovat v cestě ke zvýšení své výkonnosti a nepředpokládá, že by její cíl mohla zhatit současná recese v USA a v Japonsku. V letech 2001–2003 chce dosáhnout každoročního ekonomického růstu o tři procenta. K prioritám patří dosáhnout do roku 2010 plně zaměstnanosti, dále prodloužení aktivního věku, zlepšení dalšího vzdělávání a boj proti sociální diskriminaci některých skupin občanů. Na zasedání vystoupil ruský prezident Vladimir Putin, který rozšíření Unie hodnotil pozitivně a akceptoval podmínky, které EU stanovila, aby mohla účinně prosazovat přijetí Ruska do WTO.

24. – prezident USA George W. Bush nařídil, aby CIA ukončila své aktivity zaměřené na zprostředkování bezpečnostní spolupráce mezi Izraelci a Palestinci. Nadále mají obě strany o své bezpečnosti jednat a své kroky koordinovat přímo.

25. – v zemských volbách ve Vídni utrpěla strana Svobodných porážku. Oproti minulým volbám získala o osm procent hlasů méně, tj. 20 procent. SPD zvýšila podíl získaných hlasů z 39 na 47 procent.

25. – v zemských volbách v Porýní-Falci vyhrála SPD s 44,7 procenta hlasů, v Bádensku-Württembersku CDU s 45,3 procenta hlasů.

25. – makedonské jednotky do byly pozice albánských extremistů v horách u okolí Tetova.

27.–28. – summit arabských zemí v Ammánu. Předcházel mu

prohlášení poradce izraelského premiéra Zaimana Šovala, že Izrael netrvá na stoprocentním ukončení násilností před obnovením mírových rozhovorů. Summit přislíbil další podporu Palestincům. Schůzka palestinského předáka Jásira Arafata a syrského prezidenta Bašira Asáda v Ammánu byla interpretována jako ukončení palestinsko-syrského nepřátelství. Po návratu z Jordánska Jásir Arafat prohlásil, že intifada bude pokračovat.

27. – filipínská prezidentka Gloria Arroyová oznámila, že separatisté z Fronty islámského osvobození Morů přistoupili na zahájení mírových rozhovorů s vládou a vyhlásili příměří.

28. – krajský soud v Bratislavě vrátil případ bývalého vysokého komunistického funkcionáře Vasilu Biľaka zpět prokurátorovi na došetření, protože podle soudu obžaloba nebyla dostatečně vypracována.

28. – ruský prezident Vladimir Putin jmenoval novým ministrem obrany svého blízkého spojence Sergeje Ivanova, dosavadního tajemníka Bezpečnostní rady Ruska. Novým tajemníkem rady se stal současný ministr vnitra Vladimir Rušajlo a post ministra vnitra bude zastávat Boris Gryzlov, předseda strany Jednota. Putin provedl i další změny. Noví mistři a bezpečnostní rada se mají intenzivněji zabývat situací v Čečensku.

28. – veterinární odborníci EU schválili žádost Velké Británie, aby bylo možné očkovat část dojníc proti slintavce a kulhavce.

28. – útok izraelského letectva na Gazu a Ramalláh s cílem zlikvidovat stanoviště Arafatovy gardy, kterou Izraelci obviňují z organizování teroristických akcí a přímé spolupráce s Hamasem a dalšími extremistickými organizacemi.

28. – americký prezident George W. Bush se rozhodl rezignovat na závěry ekologického summitu v japonském Kjótu z roku 1997, omezující emise skleníkových plynů. Odůvodnil to tím, že rozvojové země zůstávají stranou. USA přitom produkují čtvrtinu celkového množství skleníkových plynů a podle kjótského protokolu měly v letech 2008–2012 snížit jejich emise o sedm procent pod úroveň roku 1990. Nesouhlas EU s Bushovým počinem tlumočil ve Washingtonu německý kancléř Gerhard Schröder.

30. – ETA varovala před pobytem ve španělských letoviscích, protože tam nevylučuje pumové atentáty.

Víra, náboženství, hodnoty a politika

Není neobvyklé hovořit o náboženství a politice, o jejich vzájemném ovlivňování, nebo dokonce o jejich osudové podmíněnosti. Dějiny mezinárodních konfliktů jsou od nepaměti až po Samuela Huntingтона považovány nejen za dějiny válek, ale i za dějiny bojů o pravost víry, původnost náboženství či náboženskosti a konečkonců i spory o pravost hodnot, která může být stejnou záminkou k válčení jako spory konfesionální. Světové dějiny, dějiny evropských zemí, a dokonce i naše vlastní zkušenost o tom přináší stále nové a nové důkazy.

Nechce se věřit, že několik století po evropské země pustošících náboženských válkách může propaganda obou válčících stran pracovat s motivy, kterými se ospravedlňoval konflikt katolíků a hugenotů ve Francii 16. stol., protestantů a strany katolické ve válce třicetileté nebo osmdesátileté, války proti nevěřícím v období rekonkvisty proti „nevěřícím“ muslimům na Pyrenejském poloostrově, války za národní nezávislost na Balkánu nebo Peloponesu.

Když sv. Augustin, před více než patnácti stoletími, psal o „konci dějin“, měl na mysli, nejen existenci obce boží žijící v míru, ale také konec nekonečných pútek přerušovaných krátkými epizodami mírových přestávek. Jeho naděje se nesplnily, podobně jako naděje jiných evropských i neevropských myslitelů, kteří se pokoušeli ověřovat pravost víry, zabývali se kritikou církví a jejich institucí (u nás již od dob od Mistra Jana z Husi do doby Petra Cibulky), hledali nové hodnoty, které měly být, podle jejich názoru, těmi nejvyššími.

Je pozoruhodné, že po tisíciletých zkušenostech lidstva s věroučnými problémy, je i v naší době vztah mezi politikou a náboženstvím nejrůznějších konfesí stejně intenzivní jako v minulosti. Není třeba uvádět, že náboženské parametry blízkovýchodního konfliktu jsou dlouhodobě citlivě vnímány, stejně jako vnitropolitické konflikty islámských zemí, mezi kterými dokonce zaznamenáváme rituální ničení náboženských symbolů jinověrců, a to bez ohledu na protesty celého kulturního světa.

Je neméně zajímavou otázkou, zda v současné balkánské krizi mají náboženské důvody podstatnou nebo nedůležitou roli, zda nejsou jen zástupnými symboly, které mají nahradit skryté méně ušlechtilé motivy vedení války. V éře masmediální komunikace je rozhodně působivější přesvědčovat světové veřejné mínění, že se bojuje za pravost té nebo oné víry, nebo dokonce i víry jedné jen poněkud jinak náboženskými autoritami vykládané, než přiznat, že jde o velmi profánní zájmy finanční nebo primitivní touhu ovládat a vykořisťovat (podle Cvetana Todorova) „ty druhé“.

S problémem výkladu pravé víry a politických nebo ekonomických zájmů se však nepotýkají jen islámské země, kterým se podařilo učinit náboženské motivy neopominutelnou součástí mezinárodních vztahů. Také v Rusku, které se vzdalo své víry v uskutečnění téměř nábožensky vnímaného ideálu komunismu, se návrat k pravoslaví dostává do kolize s občanskými principy moderní společnosti a jeho krize se zdá být neméně hodná pozornosti jako vnitropolitické problémy Ruska. A konečně i „asijské hodnoty“, které se snaží znovuobjevit čínští političtí představitelé, a kromě nich celá řada významných asijských politiků, nejsou vlastně ničím jiným, než pokusem „posvětit“ běžné starosti politiků nějakým vyšším cílem a odůvodnit své vnitropolitické i mezinárodněpolitické aktivity téměř eschatologicky.

Na druhé straně nelze pochybovat o tom, že náboženská svoboda, tolerance a schopnost ekumenické empatie doprovázejí současná politická dění a kladou nároky na obsahy nejrůznějších ujednání v mezinárodních vztazích. Tyto ideály neustále připomínají mravní apely, které mají vrátit politické elity k otevřenému dialogu nejen s jejich občany, ale i mezi sebou, upozorňují je i na duchovní rozměry lidské existence a vztahů mezi lidmi, opakovaně vyzývají k dodržování lidských práv a odstraňování duchovní i materiální bída současného světa.

V tomto čísle Mezinárodní politiky jsme se snažili upozornit na fakt, že vztah náboženství a politiky není dávnověkým polozapomenutým dialogem mezi světskou a církevní mocí, ani jen zbytečným hledáním spirituality tam, kde neexistuje a nemůže existovat. Vyzvali jsme přední české odborníky, aby se snažili definovat vztah náboženství k politice v rozměrech téměř globálních. Požádali jsme papežského nuncia Giovannioho Coppu o úvahu nad působením Svatého stolce na mezinárodní úrovni. Zásadním, shrnujícím článkem je stať Jiřího Schneidera, která se pokouší zkoumat náboženství nejen z hlediska role církví a náboženských nevládních organizací, ale i jako činitele věroučných a politických konfliktů, stejně jako jeho úlohy při hledání porozumění mezi národy a v mezinárodní politice. Eduard Gombár upozorňuje na úlohu islámu v mezinárodních vztazích a Miloš Pojar se věnuje posledním událostem v Izraeli. Za neméně významný považujeme i článek Jany Treybalové, která analyzuje pojem „asijské hodnoty“ a jeho účelové používání v mezinárodních vztazích i ve vnitřní politice některých asijských států.

Chtěli bychom v této úvodní úvaze upozornit, že však se jedná jen o krátké zastavení a spíše než vyčerpávající pojednání o výzvu analytikům mezinárodních vztahů k hlubšímu zamýšlení a pokračující diskusi nad problémem, který se nám zdá v současných úvahách o mezinárodní politice poněkud opomíjený. Možná, že návrat k diskusím o roli církví v politice nám pomůže vrátit se k promýšlení nových přístupů k politice všeobecně a k většímu zájmu o kontrolu výkonu moci veřejné na úrovni mezinárodní.

Nechceme zapomínat na poslední události, které dávají vzniknout obavám, že politická nemoudrost a touha vítězit stále vedou k výrobě nových prostředků ničení nepřítele, které se dnes už stávají prostředky k ničení přátel, nebo dokonce i vítězů ve válečném konfliktu. Diskuse o zbraních používajících obohacený uran není jen reakcí na mediálně atraktivní debatu, která po určitou dobu zaujala (a možná jen účelově měla zaujmout) evropskou veřejnost, ale je pro nás i zkouškou poznání, zda technický pokrok se pohybuje v relaci s rostoucí, nebo naopak se zmenšující moudrostí lidského konání. Konečkonců není to otázka o nic méně „věčná“ než problémy konfesionální.

-zz-

MEZINÁRODNÍ ČINNOST SVATÉHO STOLCE

GIOVANNI COPPA

Obecné úvahy a konkrétní situace

Při příležitosti vydání tohoto čísla časopisu *Mezinárodní politika* jsem byl požádán, abych napsal článek pojednávající o „zahraniční politice Vatikánu“, především pokud jde o jeho bilaterální vztahy se státy střední Evropy.

1. Jde bezpochyby o téma zajímavé, ale příliš široké na to, aby bylo omezeno na několik stránek textu. Zároveň připomínám, že mé znalosti tématu se omezují pouze na situaci Československa v době, kdy jsem zde začínal svou diplomatickou dráhu, a na Českou republiku.

Bude rovněž nutné upřesnit některé pojmy. Před názvem „Vatikán“, třebaže běžně užívaným, spíše dávám přednost názvu „Svatý stolec“. Po podepsání Lateránských dohod, což byla smlouva uzavřená v roce 1929 mezi Itálií a Svatým stolicem, vznikl totiž Vatikán jakožto nezávislý stát. Tento akt měl Svatému stolci zajistit svobodu a nezávislost nezbytnou k vykonávání jeho univerzální mise. Vznik Vatikánu měl vyřešit tzv. „římskou otázku“, protože následkem připojení Říma k Italskému království v roce 1870 papež ztratil na čas moc. Byla to ovšem ztráta příznivá, protože tím byla zdůrazněna jeho moc duchovní, již mu propůjčil Kristus. Na konferenci v Campidogliu v roce 1962 řekl kardinál Montini, pozdější papež Pavel VI., že „právě tehdy instituce papeže znovu převzala svou úlohu učitele života a svědka evangelia s tak neobvyklou silou, že se její duchovní vláda a morální vliv ve světě posílily jako nikdy předtím“¹⁾.

Svatý stolec je srdcem katolické církve, Vatikán je pouze malým územím (0,44 kilometru čtverečních), jež papež Pius XI. nazýval „kousíčkem země“. To lze považovat za symbol či záruku suverenity a nezávislosti Svatého stolce vůči Itálii, kde sídlí, i v mezinárodním měřítku. Jde však o „kousíček“, těšící se neobvyklé prestiži z toho prostého důvodu, že zde sídlí papež jakožto viditelná hlava církve, k níž náleží 1 miliarda, 18 milionů a 257 tisíc katolíků (podle statistiky z roku 1998). Jeho státní sekretariát zastupují diplomatické mise, které reprezentují papeže v zahraničí. V celkovém počtu je to 182 apoštolských nunciatur, 11 apoštolských delegací a 14 zastoupení Svatého stolce v mezinárodních vládních organizacích.

2. Rovněž je třeba upřesnit pojem „politika“. Toto slovo lze podle mého názoru používat jen v tom smyslu, jak je známe z angličtiny – policy, což znamená „způsob chování, plán jednání“. V našem případě by tedy šlo o postoj, rozhodování a orientaci činnosti Svatého stolce na mezinárodním poli. Používat slovo „politika“ není přesné, protože Svatý stolec ve skutečnosti nevykonává žádnou politiku, jako to dělají politické strany, mezinárodní hnutí nebo stát. Jeho politikou je obrana člověka, snaha o vyzvednutí duchovních a kulturních hodnot, podpora míru a občanského pokroku.

3. Budu se nyní odvolávat na prohlášení papeže Jana Pavla II., pronesená při jeho každoročních projevech před diplomatickým sborem akreditovaným Svatým stolicem, která lze rovněž považovat za projev diplomacie a mezinárodní politiky. V roce 1980 papež řekl: „Jakou zásadu vlastně apoštolský stolec prosazuje, jestliže se obrací na politiky nebo se politickými záležitostmi zabývá? Dobře by to mohla shrnout jedna věta pronesená na II. vatikánském koncilu: „Církev, která se vzhledem k svému úkolu i kompetenci nemůže nijak zaměřovat se státem a neváže se na žádný politický systém, je zároveň znamením a záštitou transcendence lidské osoby“²⁾.

V roce 1983 papež prohlásil, že: „Svatý stolec používá dialog založený na pravdě a respektování druhého člověka jako hlavní metodu a nástroj své činnosti a svých vztahů, snaží se jej nabídnout ostatním a učinit z něj nejvhodnější prostředek k řešení problémů a rozporů. Fakt, že se tolik států snaží navázat se Svatým stolicem diplomatické vztahy, potvrzuje tuto vzájemnou důvěru... Posláním Svatého stolce je neustále přispívat k lepšímu porozumění, odmítat to nejhorší, posilovat naději, že existuje nějaké řešení, a poukazovat na podmínky založené na etických principech opravdového míru. Snaží se o to i v konfliktních situacích, kdy její výzvy není snadné pochopit. Dostávám se k jednomu

aspektu, který charakterizuje diplomacii a mezinárodní činnost Svatého stolce: je jím humanitární zájem, vyvarování se všeho, co vážně poškozuje lidský život, důstojnost člověka a společnosti, ať jsou v jakémkoli postavení, třeba i v minoritních životních podmínkách. Svatý stolec nic nezádá, nic nechce sám pro sebe. Obecné poslání církve by mělo být v očích všech lidí zárukou její nezištnosti a nestrannosti. Je to především člověk, který ji zajímá, a to tím víc, čím víc v něm vidí obraz Stvořitele, Kristova bratra.“³⁾

Příklady z papežových projevů nebo spisů na toto téma bychom mohli citovat ještě mnohem více. V roce 1997 řekl v jednom vystoupení před diplomatickým sborem, že „je nezbytné mít odvahu řídit se nějakým morálním zákonem“, s odvoláním na tehdejší situaci v Evropě poznamenal, že „to vypadá, jako by lidé spíše koexistovali, než spolupracovali. Nezapomeňme na slova jednoho z otců – zakladatelů poválečné Evropy, který ke svým pamětem napsal: „My nevytváříme koalice států, my spojujeme lidi.“ (Jean Monnet)⁴⁾. Politikou Svatého stolce je být solidární „ke všem velkým iniciativám vyvinutým k řešení problémů lidstva.“⁵⁾

4. V této souvislosti je třeba chápat například intervence učiněné všemi možnými přesvědčovacími prostředky, výzvami, telefonickými rozhovory s hlavy států či diplomatickými kroky jako snahu o mírové řešení problémů otřásajících světem v posledních letech minulého století. Pokud se omezím jen na Střední východ a na střední a východní Evropu, vzpomenu nespočetné iniciativy, které vyvinul Svatý stolec ke zlepšení situace v Libanonu, během války v Perském zálivu, při prvních střetech během krize v Jugoslávii již v letech 1991–1992, dále během konfliktu v Bosně, snahu o nastolení míru na Balkáně. Akce vyvinuté ve všech těchto situacích, které se nás přímo dotýkají, měly ušetřit sankcí – třebaže uvalených z důvodu prevence, obrany nebo trestu – lidské populace, hlavně děti, ženy, staré li-

di, oběti násilí a rasové nenávisti, protože by šlo o zcela nevinné lidi. ⁵⁾

Toto „mírové intervenování“ Jana Pavla II., jak se vyjádřil jeden italský novinář, nebylo pokaždé pochopeno, a především zůstalo často nevyslyšeno, zvláště v případě války v Perském zálivu. Tentýž novinář o tom napsal: „Během těchto sedmi měsíců od irácké invaze v Kuvajtu až po Saddámovu kapitulaci byl papež konkrétní. Kromě toho, že byl pro ‚úplné zažehnutí války‘, snad každým dnem nabádal k řešení a politické odpovědnosti za konflikt, aby měl na tyto události větší vliv. Neříkal pouze ‚už nikdy válku‘, ale přesněji: ‚Už nikdy takovou válku v Perském zálivu‘.“ ⁶⁾

Rovněž je třeba připomenout prohlášení mluvčího tiskové kanceláře ve Vatikánu po zahájení bombardování Bělehradu 24. března 1999, ve kterém tuto válku označil za „porážku lidstva“. Následující den se v nejdůležitějších zahraničních denících objevily velké titulky: „Svatý stolec odsuzuje vzdušné útoky.“ ⁷⁾

Za tentýž výraz papežovy služby lidem, proklamaci jeho práv a bdění nad veřejným prospěchem lze považovat četné zahraniční cesty do zemí, které se nacházejí v kritické politické situaci. Tato kapitola by však vyžadovala zvláštní pozornost.

5. Téma zahraniční „politiky“ Svatého stolce vzhledem k České republice lze rozčlenit na několik základních bodů, které tyto vztahy poznamenaly: období po roce 1918, po sametové revoluci v roce 1989, vznik České republiky, perspektivy do budoucna.

a) Ve svých vztazích s jinými státy se Svatý stolec snaží vyhovět jejich požadavku na navazování bilaterálních diplomatických vztahů. Je to zcela přirozená a v minulosti doložená linie. Je-li Svatý stolec požádán jakýmkoli státem o navázání oficiálních vztahů, neváhá s odpovědí, jak to dnes dokládá počet takto navázaných vztahů. Je tedy logické, že při založení první republiky – po rozpadu Rakousko-Uherska po 1. světové válce – nový stát tento požadavek vyslal. Podle noty zasláné státním sekretariátem prezidentu T. G. Masarykovi byly diplomatické vztahy mezi Československem a Svatým stolcem oficiálně navázány 15. května 1920. Prvním nunciem byl msgr. Clemente Micara, jmenovaný již v předešlém roce jako „pověřený zástupce Svatého stolce pro náboženské záležitosti u československého biskupského úřadu“. Od roku 1923 vykonával funkci nuncia Francesco Marmaggi, od roku 1928 msgr. Pietro Ciriaci a od roku 1935 msgr. Saverio Ritter.

Za třetí říše po ustanovení Protektorátu Čechy a Morava a po prohlášení nezávislosti Slovenska přesídlil msgr. Ritter v červnu r. 1939 do Bratislavy. Protože mu

však nebylo umožněno předat pověřovací listiny, brzy ze Slovenska odjel. Zůstal zde pouze prozatímní chargé d'affaires msgr. Burzio, jehož mise byla ukončena v říjnu roku 1945 po připojení Slovenska k České republice.

V březnu r. 1945 byly diplomatické vztahy obnoveny a apoštolským nunciem byl znovu jmenován msgr. Ritter. Ze zdravotních důvodů však musel Prahu po třech letech opět opustit, takže od roku 1948 do 16. března 1950 se zde vystřídalo několik prozatímních chargé d'affaires. Poslední z nich, msgr. Ottavio De Liva, byl z Československa vyhoštěn. Nóta zasláná ministerstvem zahraničních věcí mu přikazovala, že jako „persona non grata“ musí opustit do tří dnů Prahu. Během komunistické diktatury diplomatické vztahy mezi československým státem a Svatým stolcem samozřejmě neexistovaly. Katolíci byli odsunuti stranou, pokud nebyli pronásledováni nebo umučeni jako „vatikánští špioni“. Na toto téma bylo napsáno několik zajímavých knih. ⁸⁾

b) Po pádu berlínských zdí v roce 1989 Česká a Slovenská Federativní Republika stejně jako ostatní státy žijící za „železnou oponou“ požádala o obnovení diplomatických vztahů se Svatým stolcem. Oficiální oznámení bylo vydáno 20. dubna 1990, v předvečer první historické návštěvy Jana Pavla II. ⁹⁾ Pro všechny byla čest, že papež navštívil právě naši zemi jako první ze středoevropských států (hned po Polsku). Já sám jsem téhož roku přijel jako nuncius a 25. září 1990 jsem prezidentu Havlovi předal pověřovací listiny.

c) Stačí již jen připomenout, že po pokojném rozdělení země v roce 1993 se vztahy mezi státem a Svatým stolcem nijak nezměnily. Jde o současnost, kterou všichni znají.

Svatý stolec oba nové státy okamžitě uznal s následujícím prohlášením:

„1. ledna 1993 Svatý stolec obdržel žádost České republiky a žádost Slovenské republiky o uznání jejich nezávislosti a suverenity, aby mohly být zachovány stejné vztahy, jaké měla Česká a Slovenská Federativní Republika.“ Téhož dne odpověděl Svatý stolec vládám v Praze a Bratislavě, že „J.E. msgr. Giovanni Coppa, apoštolský nuncius v České a Slovenské Federativní Republice, bude tutéž misi vykonávat v České republice a ve Slovenské republice.“

2. března 1994 byl pak jmenován nový nuncius pro Slovenskou republiku.

Ve svých projevech v Římě nebo při svých cestách do obou zemí papež několikrát zdůraznil, jak významné v současném ovzduší bouřlivých událostí v Evropě bylo, že se země rozdělila bez jakýchkoli projevů sporů a násilí.

Vztahy mezi Svatým stolcem a státem pokračují dodnes v podobě aktů velkého

duchovního významu, jako byly apoštolské návštěvy Jana Pavla II. v České republice 20.–22. května 1995 a 25.–27. dubna 1997. Tyto návštěvy měly, kromě jiných vnitřních aspektů důležitých pro katolickou církev v této zemi, aspekty významné pro ekumenické vztahy mezi ostatními církvemi a křesťanskými zastoupeními, především návštěva v roce 1997. I při jiných příležitostech, kterými byly vzpomínkové historické oslavy nebo církevní oslavy (svátky, jmenování nebo svěcení biskupů atd.), se ukázalo, že vztah mezi církví a státem charakterizuje snaha o vzájemné porozumění a respekt. Objevují se samozřejmě problémy vyvolávající tenze, ovšem vůle spolupracovat nechybí a podporují ji vysoké politické státní instance.

Svědčí o tom současné snahy o uzavření dohody mezi státem a církví, aby byly urovnány vztahy a příslušné kompetence v prostředí svobody a vzájemné důvěry. Perspektivy do budoucna mohou tudíž být nadějně. Církev se pouze snaží šířit veřejný prospěch ve státu nebo mezi lidmi a snaží se k tomu přispívat duchovní správou, vzděláváním a svou přítomností v katolických i státních školách, v armádě, v nemocnicích, ve věznicích nebo v jiných okrajových prostředích.

6. V této souvislosti bude vhodné uvést nedávná tvrzení J. E. msgr. Jeana Louise Taurana, tajemníka pro zahraniční vztahy státního sekretariátu (tj. ministra zahraničí Vatikánu), pronesená v souhrnném pojednání o činnosti církve ve světě. Svatý stolec podle jeho slov vždy reagoval „na pokus všech bývalých režimů omezit náboženství na kult a kostel na sakristii.“ Dnes stejně jako včera žádá Svatý stolec církev o veřejný dialog, a to nikoli proto, aby vnucovala vlastní názory, nýbrž aby bránila základní lidská práva, tělo i ducha, což také požadují politické organizace nebo režimy. Obdobně je třeba posuzovat snahu Svatého stolce podporovat svobodu vědomí a náboženství. Svatý stolec musel po mnoho let čelit pronásledování, jehož oběti byli stoupenci náboženství na celém světě, a při každé příležitosti připomínal, že náboženská svoboda stojí vysoko nad svobodou kultu. Jde zde o svobodu vyjádřit vlastní víru společně a veřejně. Jde o svobodu sociální. Díky vytrvalé snaze diplomatů zastupujících Svatý stolec bylo toto tvrzení zaneseno do dokumentů Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Poslední iniciativou Svatého stolce v této oblasti je „prohlášení o statutu církvi“ uvedené v Amsterodamské smlouvě z 2. října 1997, které bylo vypracováno ekumenicky a podle nějž „Evropská unie respektuje a nepoškozuje statut, kterého dle státních zákonů požívají církev a církevní asociace nebo komunity členských států.“ ¹⁰⁾

Smyslem diplomatických vztahů mezi Svatým stolcem a většinou států je kromě jejich významu politického a diplomatického podporovat činnost církve, hájící zájmy lidí na celém světě a následkem toho pak společenský a duchovní pokrok každého národa.

A právě to je hlavním smyslem „politiky“ „Vatikánu“ v mezinárodním životě.

Mezinárodní vztahy a náboženství

JÍŘÍ SCHNEIDER

Motto:

Lucretius: *Tantum religion potuit suadere malorum (Toliko náboženství je schopno nabádat ke zlu.)*

W. Churchill: *Those who keep politics and morality apart, understand neither one nor the other.*

1) G. B. kardinál MONTINI, Roma e il Concilio, Lettere da Concilio, Miláno, 1963, str. 11.

2) Projev k diplomatickému sboru akreditovanému Svatým stolcem, 14. ledna 1980, 4; Přednášky Jana Pavla II., III, 1, 1980, str. 141.

3) Projev k diplomatickému sboru, 15. ledna 1983, 2–4; Přednášky, VI, 1, 1983, str. 122–125.

4) Projev k diplomatickému sboru, 13. ledna 1997, 3–4; Přednášky, XX, 1, 1997, str. 96.

5) Všechny projevy papeže nebo jeho jménem za těchto příležitostí jsou zahrnuty kromě oficiálních pramenů do následujících Sešitů v Osservatore romano: 13: Libano, Faccio mio l'appello di un popolo, Přednášky Jana Pavla II., leden 1989 – duben 1990, knihovna ve Vatikáně (1990); 16: John Paul II for peace in the Middle East, War in the Gulf : gleanings through the pages of „L'Osservatore romano“, ibid. 1991; 18: La crisi jugoslava, Posizione e azione della Santa Sede (1991–1992), ibid. 1992; 25: L'azione della Santa Sede nel conflitto bosniaco, ibid. 1994; 33: La Santa Sede per la pace nei Balcani, ibid. 1996.

6) L. ACCATTOLI, Karol Wojtila, L'uomo di fine millennio, San Paolo (Cinisello Balsamo 1998), str. 256; G. WEIGEL, Testimone della speranza, La vita di Giovanni Paolo II protagonista del secolo, Le Scie, Mondadori (Milano 1999), str. 773–780.

7) C. MIGLIORE, Diplomatic perspectives on the Church as Peacemaker, in Celebrating Christianity, Proceedings of Jubilee Symposia at The Holy See, FADICA, Inc., New York 2000, červen 2000, str. 3–9.

8) V. VASKO, Neumlčená, Kronika katolické církve po druhé světové válce, I-II, Zvon, Praha 1990; F. MICHALCIK, Právní vztah mezi církví a československým státem (1945–1968), Řím 1991; K. KAPLAN, Stát a církev v Československu, 1948–1953, Nakladatelství Doplněk, Brno 1993; S. TRASATTI, Kříž a hvězda, Církev a komunistické režimy v Evropě od roku 1917 dodnes, Le Scie, Mondadori (Milano 1993); J. MACHULA, Vatikán a Československo (1938–1948), Paměti, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998. Za zmínku stojí právě vycházející významná publikace „Církevní komise ÚV KSČ 1949–1951, Edice dokumentů“, z níž byl již vydán první díl: I, Církevní komise ÚV KSČ („církevní šestka“), duben 1949 – březen 1950 (zpracovali M. Bulínová, M. Janišová a K. Kaplan), Nakladatelství Doplněk, Brno, 1994.

9) L'Osservatore romano, 20. dubna 1990.

10) J. L. TAURAN, La Santa Sede e la costruzione dell'Europa, konference v Římě, 4. listopadu 1999.

Náboženství jako faktor konfliktů

Koncem 20. století mohl v sekularizující se Evropě vzniknout dojem, že význam náboženství pro veřejný život a potažmo mezinárodní vztahy je zanedbatelný. Trend odsunování náboženství mimo horizont života společnosti i jednotlivce se zdál v první polovině 20. století nevyhnutelný. Náboženství bylo považováno za věc předsudků minulosti a nevzdělanosti. Sociolog Jay Demerath tvrdí, že v 70. letech se stalo náboženství náhle politicky relevantní, a to na různých místech: teologie osvobození v Nikaragui, hnutí Solidarita v Polsku a zvolení K. Wojtyly papežem, islámská revoluce v Íránu či „morální většina“ ve Spojených státech. Vztah státu a náboženství není jen tradičním tématem amerického politického systému (první ústavní dodatek), v každé zemi lze sledovat vztah státu a politiky k náboženství. Demerath studuje modelové příklady náboženského či sekulárního státu s náboženskou či sekulární politikou.

Náboženství je nepochybným faktorem dění v dnešním světě. Otázkou zůstává, do jaké míry je např. arabsko-izraelský konflikt islámsko-židovský. Lze se dále přit, zda se jedná o konflikt pouze mezináboženský. Kupříkladu po atentátu na premiéra Rabina v r. 1995 nelze pochybovat, že jde mimo jiné o spor židovsko-židovský, náboženská dimenze je v rovině konfliktu náboženského extremismu a sekularismu. Vnitřní konflikt o charakter státu a práva v islámských zemích je dostatečně znám. Také v zemích procházejících proměnou, přechodem se s novou intenzitou nastoluje otázka identity a nového vyrovnání s náboženskou tradicí. Jak se podílejí náboženské rozdíly na konfliktech v bývalé Jugoslávii?

Teoretická diskuse

V posledním desetiletí se objevilo několik pokusů teoreticky uchopit roli, jakou náboženství hraje ve veřejném životě v národním i mezinárodním měřítku. Následující souhrn není zdaleka vyčerpávající, ale ukazuje, o jak rozsáhlou a heterogenní problematiku se jedná.

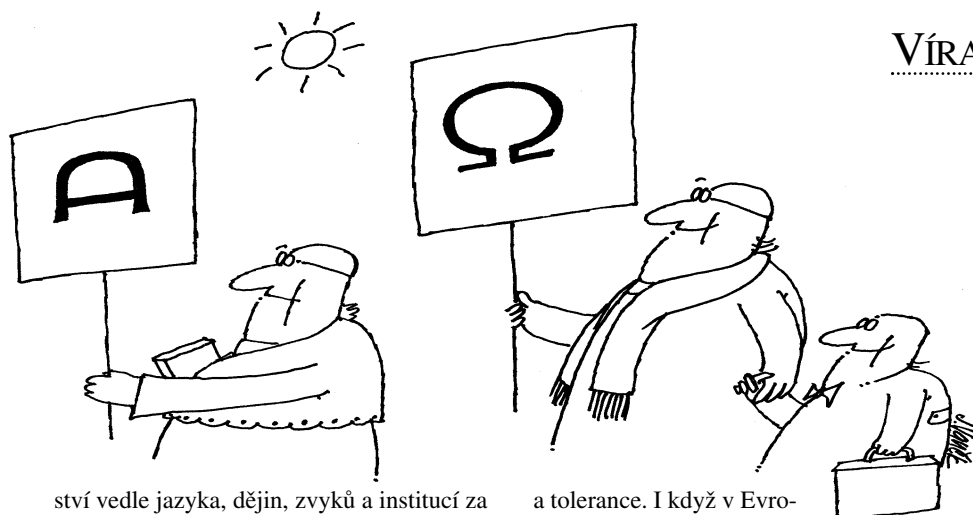
Celé číslo sociologicko-politologické revue *Daedalus*¹⁾ bylo v r. 1991 věnováno problematice politiky a náboženství. Projekt washingtonského Centra pro strategická a mezinárodní studia vedl k vydání sbor-

níku *Náboženství – chybějící rozměr státnického umění*.²⁾ Nejpádněji záměr autorů vyjádřil ve svém příspěvku E. Luttwak, když kritizoval americké elity za převládající „sekularizující redukcionismus a hrubý materialismus“, který způsobil, že analýzy poskytované americkými diplomaty hrubě podceňovaly náboženský element při hodnocení konfliktů. Souhrnně a s podobným záměrem se k tématu „Věra a státnictví“ vrátil časopis *Orbis*³⁾ na jaře 1998. Rozhodně se nejedná o téma diskutované pouze ve Spojených státech amerických. Německá společnost pro mezinárodní politiku (DGAP) věnovala celé číslo *Internationale Politik*⁴⁾ problematice náboženství a politiky. V Nizozemsku vyšla publikace o vlivu náboženství na vývoj mezinárodního práva.⁵⁾ P. F. Beyer z ottawské univerzity je autorem monografie *Náboženství a globalizace*⁶⁾, v níž se věnuje tak rozličným tématům, jako jsou role náboženské pravice v USA, náboženský sionismus v Izraeli, teologie osvobození v Latinské Americe, islámská revoluce v Íránu až po náboženské momenty environmentalismu.

Náboženství jako příčina konfliktu, nebo nástroj porozumění?

Náboženství je projevem tážení po nejvyšších hodnotách, může být silným motivačním zdrojem, předmětem vášni i předsudků. Víra, přesvědčení utváří lidské postoje a vztahy k souvěrcům i jinověrcům. V mnoha případech je zřejmé, že náboženská nesnášenlivost může vytvářet nepřekonatelné příkopy, účinně pomáhat prohloubení konfliktů, pokud není jejich přímou příčinou. Většina bezpečnostních expertů proto vnímá náboženství jako rizikový faktor. Náboženský extremismus se definitivně dostal na seznam bezpečnostních rizik. Náboženství je „hořlavina“, kterou je třeba držet co možná stranou. Na druhé straně zůstávají poněkud ve stínu možnosti i aktivity na náboženské rovině překlenovat rozdíly, přispívat ke smíření, překonávat a „hasit“ konflikty, a to právě ve jménu nejvyšších hodnot. Náboženství rozděluje i spojuje, může být integrujícím i dezintegrojícím prvkem ve společnosti.

Významným podnětem této diskuse byl článek Samuela Huntingtona o střetu civilizací⁷⁾ jako novém paradigmatu mezinárodních vztahů. Huntington považuje nábožen-

ství vedle jazyka, dějin, zvyků a institucí za hlavní rozlišující prvek civilizace. Náboženská loajalita může být zdrojem konfliktu. Pozornost a odezva, jakou jeho názor vzbudil, svědčily o potřebě pojmenovat novou situaci po skončení bipolarity. Huntington sklídl oprávněnou kritiku jednak za poněkud schematické dělení civilizačních okruhů, jednak za sugerování nevyhnutelnosti jejich střetu. Jedním z jeho nejvýmluvnějších kritiků je německý teolog Hans Küng, který je přesvědčen, že střetu se lze vyhnout a dosáhnout smíru na společném základě, který nazývá globálním étosem. „Nebude mír mezi civilizacemi bez míru mezi náboženstvími!“¹⁴⁸ Küng je aktivním účastníkem a organizátorem mezináboženského dialogu (Světový kongres náboženství v Chicagu), zúčastnil se také pražského Fóra 2000.

Krátká politická odbočka: Britský premiér Blair navštívil Künga loni v červnu v Tübingenu. Jejich setkání bylo naplněno vzájemným porozuměním, neboť nově levičící je úsilí o globální étos blízké, a to nejen v pohledu na globalizaci. Mnohé tím možná překvapil, ale v kontextu tradice křesťanského socialismu a potřeby hledání hlubšího ideového zakotvení není toto spojení náhodné. Nová levice vidí v náboženství cestu k univerzálnímu humanismu, kdežto konzervativní morální teologie hledí podezíravě na morální cíle, poněvadž mohou vést k nemravným důsledkům. Klasická díkce realistické školy zní: Válka ve jménu hodnot je nebezpečnější než ve jménu zájmů.

Mezinárodní právo, lidská práva a náboženství

Nejde jen o konflikty. Podívejme se na obecné souvislosti mezinárodních vztahů a náboženství. Vestfálský mír (1648) se všeobecně uznává jako počátek moderního uspořádání mezinárodních vztahů. Dá se přesvědčivě dokázat, že kořeny tohoto uspořádání jsou v předchozích stoletích náboženských válek a pokusu vyřešit tyto konflikty na principu „čí území, toho náboženství“ (*cuius regio, eius religio*).⁹ Teprve sekularizované chápání suverenity v pozdější době však mezinárodní vztahy „odmocnilo“ od náboženské dimenze. Nenaplnil se ovšem osvícenský sen o ústupu významu náboženství ve prospěch rozumu

a tolerance. I když v Evropě došlo tu více, tu méně k ústupu náboženství z politiky, náboženství se i v sekularizované podobě vtisklo do národních identit. V liberálnědemokratickém prostředí tak přestalo mít v klidných dobách přímý vliv na politiku. V případech konfliktů však náboženské rozdíly vždy vystoupily do popředí.

Totalitní režimy, jak se v posledním století ukázalo, ovšem vnímají náboženství jako ohrožení a činí z něj přední cíl diskriminace. Náboženství se tak stává hybnou silou nesoehlasu s establishmentem, poutem mezi utlačovanými a posledním garantem jejich lidských práv. V takové situaci by badatelé i diplomaté měli vzít na vědomí existenci *homo religiosus*. Diskuse o obraně práv druhých je založena nikoliv na laciném univerzalizmu a toleranci, která hraničí s lhostejností. Praxe mnohých aktivistů v oblasti lidských práv vychází z hluboce náboženské odpovědnosti. Ačkoliv se zdvořile sekularistickým diskurzem v poválečných letech podařilo zformulovat univerzální pojetí Deklarace lidských práv, nelze si zastírat, že toto pojetí není univerzálně přijímáno. Diskusi o lidských právech by prohloubil pokus o její náboženské zakotvení reflektující rozdílné náboženské tradice.¹⁰

Rovněž tak diskuse o humanitární intervenci, tj. právu vměšovat se do záležitostí suverénního státu v případech porušování základních lidských práv, obsahuje nevyslovený předpoklad – pojetí lidských práv, které není výrazem konvence, společenské smlouvy, nýbrž má hlubší, původně náboženské zakotvení. Ani tady si teorie mezinárodních vztahů a mezinárodního práva nevystačí se sekularistickou redukcí přirozeného práva.

Role církví, náboženských a nevládních organizací

Tematika není zdaleka jen teoretická. Víra, náboženské přesvědčení hrají dokazatelně významnou aktivní roli při vyrovnávání s konfliktní minulostí, budování důvěry mezi nepřáteli, obnovování morálních základů a svazků ve společnosti, ale také při poskytování humanitární pomoci po celém světě. Pozitivní roli hnutí Moral Re-Armament v samých počátcích německo-francouzského smíření uznávají i ti, kteří mluví o její „pochybné reputaci v intelektuálních kruzích“

(E. Luttwak).¹¹ V jiných případech probíhalo zprostředkovatelské úsilí vskrty – jako např. působení menonitů v Africe či Severním Irsku nebo mírové aktivity imáma z Timbaktu ve střední Africe. Pro příklady však není třeba chodit daleko: příkladem takové aktivity je nenápadný přínos katolické a evangelické církve pro česko-německý dialog.

Pro humanitární organizace působící v desítkách zemí jako Mercy Corps či World Vision je rozvojová a humanitární pomoc potřebným – bez ohledu na náboženské a politické přesvědčení – prostředkem. Cílem jejich činnosti je svoboda volby, ať vychází z katolického sociálního učení, či kvakerské nebo menonitské mírové filosofie. O roli náboženských nevládních organizací (faith-based NGOs) v mezinárodních vztazích viz Georgetown Journal of International Relations.¹²

Diskuse v českém prostředí

Česká společnost se pokládá za jednu z nejsekularizovanějších v Evropě. Možná proto se v českém kontextu častěji než o náboženství a víře mluví o morálce. Masaryk viděl českou otázku jako evropskou a náboženskou. Skutečně neideologické a svobodné diskuse o této stránce naší identity jsme si v minulém století příliš neužili. *Cum grano salis* za ni můžeme považovat prvorepublikovou diskusi o smyslu českých dějin. Definice národních zájmů jako pracovního nástroje diplomatů a politiků předpokládá diskusi o identitě, o našem místě v dějinách i ve světě. Z pochopitelných důvodů musí být taková rozprava interdisciplinární. Snad k ní přispěje i toto číslo Mezinárodní politiky. Mým cílem bylo zasadit naše uvažování do mezinárodního kontextu.

¹) Daedalus, Quarterly of the American Academy of Arts and Sciences, Cambridge, MA, USA.

²) Religion: The Missing Dimension of Statecraft, eds. Douglas Johnston and Cynthia Sampson, New York, 1994.

³) Orbis: A Journal of World Affairs, Foreign Policy Research Institute, Philadelphia, Vol. 42, No. 2, Spring 1998.

⁴) Internationale Politik, Nr. 2, Februar 2000, Bonn.

⁵) The Influence of religion on the development of the international law, ed. by Mark. W. Janis, Dordrecht, 1991.

⁶) Beyer, Peter F., Religion and Globalization, London, 1994.

⁷) The Clash of Civilizations, Foreign Affairs, Summer 1993.

⁸) Küng, H., Politik aus Verantwortung, pp. 1-10 in: Internationale Politik, Februar 2000, česky viz též: Světový étos pro politiku a hospodářství, Vyšehrad, Praha, 1999.

⁹) Viz např. Daniel Philpott, The Religious Roots of Modern International Relations, in: World Politics, Vol. 52 No.2, January 2000.

¹⁰) Tak např. Martin E. Marty, Religious Dimensions of Human Rights, in: Emory International Law Review, Spring 1996.

¹¹) Viz poznámka 2.

¹²) Faith in Development – <http://cfdev.georgetown.edu/publications/journal/voll1/14.htm>

Islám

a mezinárodní vztahy

EDUARD GOMBÁR

Islámský univerzalizmus a mezinárodní vztahy

Tradiční i moderní islám představuje klasický příklad „univerzalizmu“ v mezinárodních vztazích. Vychází z představy, že Bůh seslal Proroka Muhammada jako pečť proroků, aby zvěstoval Boží náboženství (*islám*) celému světu. Povinností muslimů bylo tudíž propagovat a šířit islám mírovými i vojenskými prostředky s cílem nastolit na celém světě islámský Boží zákon. To se odrazilo i v jedné z významných povinností muslima, v pojetí aktivního „úsilí na stezce Boží“ (*džihád fi sabíli'lláh*), a to i „úsilí mečem“ (*džihád bi-s-sajf*), odkud pak bývá džihád běžně vykládán jako „svatá válka“. V tomto smyslu mohl být džihád veden proti nevěřícím a odpadlíkům od víry.¹⁾ Po vzniku sunnitského islámského chalífátu došlo k několika vlnám islámské expanze, která výrazně změnila geopolitickou tvář světa.

Od principů islámského univerzalizmu byla odvozena též klasická islámská koncepce mezinárodních vztahů. S koncepcí džihádu je velmi úzce spojeno bipolární geopolitické pojetí světa, který je rozdělen na „území islámu“ (*dár al-islám*), zahrnující oblasti, kde vládne islámský Boží zákon, a na „území války“ (*dár al-harb*), tj. zbytek světa. Mezi oběma územími vládne válečný stav, až do konečného a nevyhnutelného nastolení islámu. Válečný stav může být přerušen dočasným příměřím, nikoli trvalým mírem. Kromě toho *šáfi'ovská* právní škola sunnitského islámu uznává ještě třetí geopolitickou kategorii, „území příměří, území dohody“ (*dár as-sulh, dár al-'ahd*). V pozdější době po ovládnutí významných oblastí muslimského světa jinověrci se mnozí učenci klonili k názoru, že „území islámu“ neztrácí hodnotu, pokud v něm žijí muslimové v bezpečí a je jim umožněno uplatňovat islámské zásady.

„Území islámu“ bylo v moderní době reprezentováno především dvěma státními útvary, které byly centrem legitimní islámské tradice, sunnitskou Osmanskou říší a šíitským Íránem.

Sunnitský islám a mezinárodní vztahy

Osmanský sultán spojoval ve svých rukou od dobytí Káhiry v roce 1517 jak vrcholnou politickou moc (sultanát), tak i vrcholnou autoritu náboženskou (chalífát). Islámské

univerzalistické pojetí jeho svrchovanosti bylo zřetelné v titulatuře osmanského sultána: „*Já, sultán sultánů Západu a Východu, pramen autority chánů, dárcé korun vládců*

na zemi, stín Boží na zemi, ochránce obou Svatých míst (Mečky a Medíny), druhý Alexandr Veliký, sultán a pádišáh...“ Osmanský sultán po dlouhou dobu odmítal a zdráhal se uznat rovnoprávnou suverenitu jiným univerzalistickým vládcům (císaři Svaté říše římské, ruskému carovi, francouzskému císaři).

Série vojenských porážek v rámci východní otázky od poloviny 18. století do konce první světové války však suverénní pozici osmanských sultánů radikálně změnila.²⁾ Realita nutila osmanské vládcy od doby francouzské revoluce opustit osmanocentrický univerzalistický model světa a navazovat standardní diplomatické styky s evropskými státy. Mezinárodní vztahy Osmanské říše přecházely ve stále větší míře v evropskou koncepci „národního zájmu“.

Posledním významným pokusem o oživení role islámského univerzalizmu v mezinárodních vztazích byla koncepce panislamismu, uplatňovaná osmanským sultánem Abdülhamidem II. (1876–1909). Po mladoturecké revoluci osmanský sultán ztratil faktickou politickou moc. Zrušení chalífátu tureckým prezidentem Atatürkem v roce 1924 znamenalo konec ústřední politické autority sunnitského islámu. Osmanská říše byla tudíž posledním státem, jehož vládce byl zároveň nejvyšší sunnitskou islámskou autoritou v mezinárodních vztazích.

Sunnitský islám se s touto realitou pragmaticky smířil a uznává faktické představitele soudobých států za legitimní světské vládcy, které Boží vůle toleruje. Uplatňování sunnitských islámských principů v mezinárodních vztazích je tedy možné pouze

zprostředkovaně skrze národní zájmy „islámských“ států jednotlivě či kolektivně.

Organizace islámské konference

Organizace islámské konference je dnes jedinou univerzální multilaterální organizací v islámském světě. Dramatickým impulsem ke svolání konference na nejvyšší úrovni se 21. srpna 1969 stal požár mešity al-Aqsá v Jeruzalémě. První islámská konference se sešla v září 1969 v Rabatu a stala se

počátkem organizovaného úsilí o solidaritu na islámské platformě. Toto úsilí bylo formálně dovršeno v květnu

1971 založením Organizace islámské konference a přijetím Charty v březnu 1972. Stálý sekretariát sídlí v saúdské Džiddě. Islámská konference byla zamýšlena jako fórum pro řešení náboženskopolitických otázek islámských zemí.

Od počátku 80. let se v islámském světě objevily diskuse o otázce lidských práv. Široký ohlas získala Všeobecná islámská deklarace lidských práv vyhlášená v září 1981 v Paříži. Organizace islámské konference vypracovala vlastní podobnou verzi, k níž dospělo zasedání v srpnu 1990 v Káhiře. Text deklarací se snaží nalézt kompromis mezi Všeobecnou deklarací z roku 1948 a islámským náboženským právem (*šarí'ou*), neboť mezi oběma koncepcemi existují rozpory týkající se plné náboženské svobody, rovnoprávnosti žen a tradičních tělesných trestů.³⁾ Důraz na kulturní zvláštnosti islámu nicméně nezpochybnují celkově pozitivní vztah islámských kruhů k dodržování lidských práv. Předmětem kritiky je však „dvojí standard“ při dodržování lidských práv ze strany zejména americké politiky, jak se ukázalo na příkladu šíitského Íránu za šáhovy diktatury.

Šíitský islám a mezinárodní vztahy

Mezi sunnitským a šíitským islámem není sice rozdíl v univerzalizmu bipolárního geopolitického dělení světa, avšak existuje podstatný rozdíl v pojetí politické autority, což se přirozeně promítá do mezinárodních vztahů. V Íránu se v roce 1501 chopil moci saffijovský šáh Esmá'íl, jenž vyhlásil šíitský islám dvanáctého imáma (*ithná'ašaríja*) za státní náboženství. Podle šíitské doktríny

má nejvyšší politickou i duchovní moc „skrytý“ dvanáctý imám Muhammad al-Mahdí (narozen 868), jenž odešel do ústraní, aby se znovu objevil, až to Bůh uzná za vhodné.⁴⁾ Politická moc světských vládců je tedy *apriori* uzurpátorská. Nicméně Saffjovci spojili světskou politickou autoritu („stín Boží na zemi“) s autoritou duchovní („zástupce skrytého imáma“).

Po nástupu Qádžárovců na trůn v roce 1797 však noví šáhové zůstali „stínem Božím na zemi“, zatímco autoritu „zástupce skrytého imáma“ přenechali šíitským duchovním (*‘ulamá*), z nichž se „velcí ájatolláhové“ těšili nejvyšší šíitské duchovní autoritě (*‘ardža’e taqlíd* – „pramen/vzor k napodobování“). Šíitské duchovní si tuto autoritu udrželi i v perské ústavě z prosince 1907, jež jim umožňovala hrát klíčovou roli při kontrole zákonodárství (*mašrú’íjât*), nikoli však vládu samotnou. Veskrze světský šáhové dynastie Pahlaví (1925–79) však tyto principy nerespektovali a dostali se tak do osudového konfliktu s šíitským duchovenstvem.

Šíitský Írán po islámské revoluci z února 1979 je tudíž zapotřebí považovat za jediný skutečný islámský stát. Základní ideologií se stal univerzalisticky pojímaný šíitský islám. Prosadil se teokratický model šíitského islámského státu, vyjádřený v Chomejního koncepci *velájet-e faqih* (vláda duchovního),⁵⁾ která stanovila, že v době nepřítomnosti „skrytého“ dvanáctého imáma je místo něho vládcem – „místodržícím“ (*valí*) šíitský duchovní (*faqih*). Tento model byl zakotven v ústavě z prosince 1979, která definitivně odmítla alternativní laickou islamistickou liberální koncepci návratu k perské ústavě 1907.

Základním pilířem íránské zahraniční politiky se do smrti ájatolláha Chomejního v červnu 1989 stal islamistický universalismus. Projevil se v orientaci na „export revoluce“ prostřednictvím šíitské komunity v Iráku v předvečer a v průběhu irácko-íránské války, v podpoře šíitských militantních hnutí, zejména *Hizbullahu* v Libanonu. Za nepřitele íránské revoluce *par excellence* byly označeny Spojené státy, které podporovaly šáhův režim, Izrael a proamerické arabské státy, zejména Saúdská Arábie. Vztahy se Sovětským svazem, „malým satanem“ byly chladné, avšak Teherán chápal Moskvu jako významnou protiváhu „velkého satana“, tj. Spojených států.

Ájatolláh Chomejní byl živým spojením funkce vůdce revoluce (*rahbar*) s funkcí duchovního vládce (*valí faqih*), která se odvozovala od nejvyšší šíitské duchovní autority (*‘ardža’e taqlíd*). Relativně „mladý“ nástupce Chomejního ve funkci hlavy státu ájatolláh Chamene’í neměl náboženskou kvalifikaci „velkého ájatolláha“, a proto nebyl uznáván za nejvyšší duchovní autoritu (*‘ardža’e taqlíd*). Nejvyšší duchovní autoritu proto převzal „velký ájatolláh“ Golpháží, jenž se však stranil politického života. Po jeho smrti v prosinci 1993 vedla otevřená otázka nejvyšší duchovní autority k hrozbě rozkolu šíitského duchovenstva na mezinárodní úrovni.

Libanonský *Hizbullah* neměl jednotný ná-

zor: duchovní vůdce Šajch Fadlulláh podpořil ájatolláha Mírzu Alího Sístáního z Nadžafu, zatímco politický vůdce Hasan Nasrulláh podpořil ájatolláha Chamene’ího. Irácké šíitské duchovenstvo rovněž preferovalo ájatolláha Sístáního, neboť chtělo uchovat nejvyšší šíitskou autoritu v Nadžafu. V Íránu se Golpejgáního nástupcem stal nepolitický 107letý „velký ájatolláh“ Alí Arákí, který byl blízkým spolupracovníkem ájatolláha Chomejního. Po smrti Arákího v roce 1994 však zůstala otázka uznání nejvyšší šíitské duchovní autority *‘ardža’e taqlíd* otevřena.

To ovlivnilo posun íránské zahraniční politiky od islamistického univerzalizmu k principu národního zájmu, k deideologizaci politického rozhodování a posílení střízlivého, věcného a pragmatického přístupu.

Íránská zahraniční politika je například velmi skeptická, pokud jde o užitečnost politického úsilí k řešení blízkovýchodního konfliktu. Chomejníovský Írán se postavil za palestinskou věc a postavil osvobození Palestiny do centra „poslání“ íránské islámské revoluce. Na rozdíl od universalistického radikalismu však standardní pragmatická oficiální linie od nastoupení prezidenta Rafsandžáního v roce 1989 předpokládala, že hlavní břemeno boje proti Izraeli mají nést především Palestinci samotní za podpory arabských států, zejména Sýrie a Libanonu. Írán tradičně politicky podporoval protiarafatovské opoziční skupiny v rámci palestinského hnutí odporu, a to zejména islámské politické organizace, jejichž aktivita se soustředila na *intifádu* na území okupovaném Izraelem. Přesto jsou íránské vztahy k těmto skupinám komplikovány šíitským charakterem íránské islamistické universalismu. Vztahy k *Hamásu* jsou poznamenány skutečností, že hnutí vyrostlo ze sunnitského Muslimského bratrstva. Naproti tomu Fathí Šikákí, vůdce Islámského *džihádu*, často navštěvoval Teherán, kde vedl konzultace s Ahmadem Chomejním, Chamene’ím i Rafsandžáním.

Chátamího koncepce „dialogu mezi civilizacemi“

Ideologická koncepce íránského prezidenta Chátamího, jenž byl zvolen v roce 1997, překonává pragmatismus období Rafsandžáního vlády. Klade důraz na dvě oblasti: dialog mezi civilizacemi a občanskou společnost.⁶⁾ Toto pojetí představuje důležitou změnu, neboť v oblasti ideologické nabízí alternativu vůči tradičnímu chomejníovskému islamistickému universalismu zdůrazňujícímu vývoz šíitské islámské revoluce. Chátamího ideologie, aniž by zpochybňovala Chomejního ústavní princip *velájet-e faqih*, uznává právo na existenci jiných civilizací než islámské a nahrazuje *džihád* dialogem. Respektuje tradiční evropské hodnoty v oblasti občanské společnosti tím, že je akceptuje jako obecné hodnoty a organicky integruje do islámského světónázoru.

Jedním z klíčových signálů změny íránské zahraniční politiky bylo 8. vrcholné zasedání Organizace islámské konference v Teheránu v prosinci 1997, kdy prezident

Chátamí ve svém projevu rozvinul téma „dialogu mezi civilizacemi“.⁷⁾ Dialog mezi civilizacemi a dodržování mezinárodního práva se staly základem Chátamího zahraničně-politické koncepce. Íránský prezident v roce 1999 vyhlásil doktrínu snižování napětí (*détente*) jako nejlepší formu stabilizace islámského systému v Íránu. Tato doktrína se těší podpoře ájatolláha Chamene’ího, s výjimkou rozvoje vztahů s Izraelem a Spojenými státy. Írán při prosazování svých národních zájmů nadále systematicky usiluje o dosažení a mezinárodní uznání postavení regionální mocnosti.

Islamistický extremismus nereprezentuje legitimní islám

Pro soudobý islám je rovněž charakteristická aktivizace laických islamistických fundamentalistických hnutí, která navázala na islámský reformismus z konce 19. a počátku 20. století. Kromě umírněného čistě politického islámu typu Muslimského bratrstva se však aktivizovaly rovněž islamistické radikální a extremistické organizace, které se staly předmětem podrobného studia.⁸⁾ Tyto politické skupiny ovšem nelze považovat za reprezentanty islámského náboženství a jejich aktivity i interpretace islámu jsou nezřídka v přímém rozporu s islámským náboženským právem (*šar’á*). Proto například řázení a kulturní barbarství hnutí Tálibán v Afghánistánu nebo únosy humanitárních pracovníků islamisty v Čečensku nelze považovat za legitimní projev islámu. Nicméně aktivity těchto skupin, které se nezřídka uchylují k teroristickým metodám boje, negativně ovlivňují představy světové i naší veřejnosti o působení islámu v mezinárodních vztazích.

Při studiu působení islámu v mezinárodních vztazích je nutno volit střízlivý přístup na faktografii založený. Démonizace islámu pouze na základě teroristických činů laických islamistických extremistů podává zkreslující obraz o skutečnosti islámského světa. Návrat náboženství do politického života není ojedinělým jevem v soudobých dějinách.

¹⁾ K pojmu *džihád* viz zejména Mendel, M.: *Džihád. Islámské koncepce šíření víry*. Brno 1997, s. 24–30; Lewis, B.: *Dějiny Blízkého východu*. Praha 1996, s. 208–211.

²⁾ Gombár, E.: *Moderní dějiny islámských zemí*. Praha 1999.

³⁾ Kropáček, L.: *Blízký východ na přelomu tisíciletí*. Praha 1999, s. 167–171.

⁴⁾ Podrobněji viz Momen, M.: *An Introduction to Shi’i Islam*. Yale UP 1985.

⁵⁾ Chomejní, Emám: *Velájet-e faqih. Hokúmat-e eslámí*. Tehrán.

⁶⁾ Khatami, Mohammad: *Islam, Dialogue and Civil Society*. Centre for Arab and Islamic Studies, The Australian National University, Canberra 2000.

⁷⁾ Khatami: *Islam, Dialogue and Civil Society*, s. 14–25.

⁸⁾ Kepel, G.: *Boží pomsta. Křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*. Brno 1996 (Paris 1991); Mendel, M.: *Islámská výzva*. Brno 1994; Kropáček, L.: *Islámský fundamentalismus*. Praha 1996.

POLITIKA, NÁBOŽENSTVÍ, SLOVENSKO

VLADIMÍR SRB

Náboženství patří mezi nejdůležitější faktory, které ovlivňují politiku, politické systémy a mezinárodní vztahy. Kdybychom vytvořili žebříček příčin vzniku dnešních válečných (i jiných politických) konfliktů, nacházely by se náboženské motivy na předních pozicích. V konfliktech mezi sebou bojují věřící různých náboženských skupin (např. v Kosovu), přívrženci jednoho směru proti symbolům směru jiného (nyní zejména Taliban v Afghánistánu), případně se do politického procesu vnášejí tradice a mýty spojené s určitým náboženským vývojem.

Když mě redakce Mezinárodní politiky požádala, abych jí zajistil někoho ze slovenských odborníků, kdo by napsal článek o vztahu politiky a náboženství ze slovenského pohledu, netušil jsem, že nakonec budu nucen tento text sepsat sám. Nepodařilo se mi totiž dostatečně přesvědčit své kolegy ze tří prestižních slovenských univerzit, aby se k tomuto činu odhodlali. U některých bylo zdůvodnění značně jednoduché a potvrzující moji úvodní tezi – vztah náboženství a politiky je i na Slovensku tak závažným tématem, že bude lépe se k němu nevyjadřovat.

Při vzniku Slovenské republiky se 60,4 procenta občanů přihlásilo k římskokatolickému vyznání a jen 9,8 procenta bylo bez vyznání.¹⁾ Již tato dvě čísla nám mnohé přibližují: oproti České republice je většina obyvatel Slovenska věřících, klíčovým pro formování politického systému je katolicismus. O tradicích slovenského politického katolicismu ve vztahu k evropskému vývoji jsem se na stránkách Mezinárodní politiky zmínil již v čísle 12/2000, proto se nyní pokusím podrobněji zaměřit na samotný slovenský politický systém.

S křesťanstvím je na Slovensku spojen celý vývoj formování samostatné národní politiky. Tato skutečnost se podepsala na všech vnitřních krizích slovenské společnosti od sporů o spisovnou slovenštinu až po současnost. Církev (zejména katolická) hrála na Slovensku podobnou úlohu, jakou v českých zemích mělo školství. Zatímco Češi chodili pro rady zejména k učitelům, pro slovenské obyvatele se vzorem stávali faráři. Proces politické socializace tak byl v našich současných dvou státech odlišný. Pouhý výčet politiků posledních let monarchie a první Československé republiky nám ukazuje, že na Slovensku jsou typickými politickými vůdci osoby se silným zázemím

v katolické církvi, nejlépe vysvěcení faráři, zatímco v Čechách (převážně i na Moravě) jsou těmito vůdci univerzitní učitelé, případně osoby mající hlubší kořeny v rozmezech světských. Personifikovaně vyjádřeno: Na Slovensku nenalezneme Masaryka, v Čechách Hlinku.

V určitých krátkých úsecích docházelo ke sblížování obou specifických typů politických osobností a jejich příznivců. Když například přijel Andrej Hlinka po černovské tragédii do Prahy, stal se na krátký čas hrdinou pražských vysokoškolských studentů, kteří pro něj uspořádali oslavné shromáždění na pražském Žofíně. Avšak vzhledem k tomu, že český katolicismus byl spojen v celém pobělohorském období se státní mocí, v očích občanů navíc s mocí protičeskou, neměl v českých zemích takový vliv jako na Slovensku. Ani jedna vůdčí osobnost Československé strany lidové (a to ani její dlouholetý předseda Jan Šrámek) nedosáhla vlivu Andreje Hlinky.

Hlinkovi se po vzniku Československa podařilo vybudovat nejsilnější slovenskou politickou stranu (Slovenská lidová strana), která od roku 1925 nesla jeho jméno. Kromě národního rozměru byl hlavní součástí programu silný politický katolicismus. Ten ovlivnil i současnou podobu slovenské politické kultury, velice konkrétně i výsledky parlamentních voleb. Takzvaný „HSLŠ-faktor“ je jedním z často zkoumaných jevů, přestože dosud není úplně objasněn. Slovenský sociolog Vladimír Krivý ve svých dílech uvádí, že regionální úspěšnost Hnutí za demokratické Slovensko ve volbách po roce 1989 přímo souvisí s regionální úspěšností HSLŠ v období 1918–1938.²⁾ Jako jeden z faktorů tohoto jevu se uvádí právě politický katolicismus.

Toto zjištění nás nutně přivádí k otázce, čím se slovenský politický katolicismus vy-

značuje a jak formuje politickou kulturu slovenské společnosti. Nepochybně prvním znakem, který napadne zřejmě každého, je silný národní rozměr, který zůstává přítomen do současnosti. Není to tedy zdaleka upadající faktor. Pokud by tomu tak totiž bylo, neexistovaly by na současném Slovensku křesťanské politické strany rozdělené podle příslušnosti ke slovenské či maďarské národnosti. Ještě výrazněji se důraz na vlastní národ objevil v době před rozdělením Československé federace. Kdykoliv přišla česká strana ve zdoluhavých a nikam nevedoucích rozhovorech o státoprávním uspořádání do voleb 1992 s myšlenkou trojfederace na principu občanském tak, aby se současná federace dvou národů změnila na spolkový stát tří územních celků (Čechy – Morava a Slezsko – Slovensko), tuto možnost slovenští křesťanští demokraté vždy zavrhlí konstatováním, že v Evropě vládne národní princip.

Dalším rysem je silná míra antidemokraticismu a přijímání autoritativních vůdců. Andrej Hlinka s oblibou začínal své projevy slovy *Národe môj* a již tato věta stačila k prudké reakci davů, jako opsané ze známé *Le Bonovy* příručky. Mobilizace voličů prostřednictvím církevních představitelů, zdůrazňování výjimečnosti slovenského národa a radikální odmítnutí individuálních svobod člověka, to byly hlavní body Hlinkova politického programu. Současné KDH na tyto tradice po roce 1989 nenavázalo, proto se „dědicem“ úspěchu HSLŠ stalo Hnutí za demokratické Slovensko. Vladimír Mečiar po svém prvním odvolání z funkce předsedy vlády SR v roce 1991 například prohlásil, že mu zůstal jen *lid*. Politikům, pro něž byl Vladimír Mečiar symbolem nedemokratické formy vládnutí, se tak podařilo dostat ho do hlinkovské situace – stejně jako A. Hlinku podporovali Mečiarova „pouze“ slovenští voliči, zatímco jiní politici v následných volbách totálně propadli.

Když v jednom svém otevřeném dopise premiéru Tusarovi Hlinka v kritice spravování Slovenska napsal: „*Takýmto spôsobom sa môže riadiť Kongo, Aljaška alebo India, ale slobodné Slovensko nikdy.*“³⁾ vyjádřil tím nepřímou i myšlenku výlučného postavení křesťanství a zcela zjevně tak navodil úvahu, že koloniální přístup pro něj není ve své podstatě zavrženíhodný, ale nesmí se uplatňovat na katolickém Slovensku. Po celou dobu existence meziválečného státu lze nalézat v oběžnicích katolické církve pro jednotlivé farní úřady články o nepřijatelnosti přirozenoprávní teorie, případně o odmítnutí individuální svobody občana.

Nemůžeme se na tomto místě nezmínit o válečné Slovenské republice, kde se katolicismus (spíše můžeme mluvit o katolicismu než o křesťanství) stal státní ideologií. Evangelické kruhy se s myšlenkou klerikálního státu příliš neztotožňovaly, jak je patrné i z následující citace z časopisu „*Evangelický posel*“ z prosince 1939: „*Galéria politických strán, ktorých zásah bol badať na každom mieste, zmizla z obzoru a zo života, mnohé organizácie, spolky, časopisy*

zanikly, Slovensko predtým i po svetonázorovej stránke rozrôznené stalo sa aspoň na vonok kresťanským...“⁴⁾ Katolícka cirkev bola na vrcholu své moci – prezident i řada dalších nejvyšších politiků státu patřili ke katolickému kléru a celý politický systém byl katolicismem ovlivněn. To s sebou přineslo i dlouhou řadu totalitních rozhodnutí, zejména v souvislosti s likvidací slovenských židovských občanů (perzekuce probíhala mj. i pod Hlinkovým heslem: „Žid ostane židom, i keď ho tisíc biskupov pokrší, nie židen!“).

Poslední historickou skutečností, která působila na tradice politického myšlení a politickou kulturu, byl osud Jozefa Tisa. V povědomí mnoha obyvatel Slovenské republiky zůstává mýtus o soudu nad knězem, nikoliv nad válečným zločincem. Tisova poprava, neschopnost rozlišit v poválečném uspořádání vinu politickou, morální a trestní, i případy perzekuce katolických duchovních (např. biskupa Jána Vojtaššáka), společně s komunistickou represí po roce 1948 znamenaly, že i protikomunistický odboj měl výrazně náboženský ráz. Prakticky celý slovenský poválečný exil byl katolický, s rozdílnými pohledy na národnostní uspořádání československého státu.⁵⁾ Ovšem i domácí odpůrci monopolu komunistické strany byli spjati s církví. Na rozdíl od české části federace se slovenské opoziční skupiny soustřeďovaly právě kolem římskokatolické církve, některé aktivity byly dokonce režimem tolerovány. O vlivu církevních skupin na disident neměl běžný český občan ani ponětí a ani čeští opoziční aktivisté se ke slovenským nepřidali. Také vlivem rozdílných náboženských tradic tedy zůstaly opoziční skupiny rozděleny, stejně jako politici a politické strany bezprostředně po listopadu 1989.

Rozdílná politická kultura, historické mýty a odlišné počáteční situace v roce 1989 byly pravděpodobně klíčovými nepřímými faktory ovlivňujícími následné rozdělení československé federace a vývoj samostatné Slovenské republiky. Bezprostředně po zániku ČSFR se ukázalo, že politický katolicismus s těmi charakteristickými znaky, které jsem představil, ovlivnil postoje občanů SR tak, že upřednostňovali semknutost národa před svobodou názorů a voliči křesťanských subjektů dávali přednost socialistické ekonomice více než voliči sociální demokracie. Naopak doklad toho, že slovenské KDH se nestalo nositelem tradice HSLS, mohou dokumentovat další údaje: příznivci křesťanských demokratů preferovali v politice vyjednávání před pevnou rukou, vstup do Evropské unie a vstup do NATO (obdobné postoje zastávali i přívrženci Maďarského křesťanskodemokratického hnutí). Opačné postoje, které by odpovídaly politice předválečné HSLS, nacházíme u HZDS, SNS a SDL.⁶⁾

Jestliže srovnáme výsledky slovenských parlamentních voleb podle vyznání, zjistíme, že katolíci volí nadprůměrně HZDS a SNS, podprůměrně pak Stranu občanské-

ho porozumění a liberálně-konzervativní politické strany. Evangelici naopak preferují nadprůměrně Stranu demokratické levice (i Komunistickou stranu Slovenska).⁷⁾ V roce 2000 byl podle sociologů volič KDH spíše starší člověk (nad 55 let), s nižším vzděláním (79 procent nemá maturitu) a je hluboce věřící, téměř výhradně římskokatolického vyznání.⁸⁾ V zahraničněpolitické oblasti vystupuje Slovensko téměř jednotně a klade důraz na křesťanské evropské tradice, na něž se odvolávají jak KDH, tak i HZDS.

Jak by se tedy dal souhrnně zhodnotit vliv náboženství na slovenskou politiku? Slovenská římskokatolická církev patří mezi nejdogmatičtější v Evropě. Její vliv na rozhodování politiků je značný a často ovlivňuje konkrétní politické činy (v poslední době například bývalý předseda KDH Ján Čarnogurský označil homosexualitu za nemoc a striktně odmítl úvahy o možnosti zavedení registrovaného partnerství osob stejného pohlaví). Téměř celá politická elita se hlásí ke katolicismu, včetně těch, kteří v minulosti patřili mezi elitu komunistické strany (z nedávné minulosti vzpomeňme zpověď Gustáva Husáka krátce před smrtí, ze současnosti např. Milana Čiče či Rudolfa Schustera). Římskokatolická církev politickou elitu Slovenské republiky podporuje, ať již přímo, nebo symbolickými akty (modlitby za uzdravení vážně nemocného slovenského prezidenta v roce 2000 byly ukázkovým příkladem).

Politici, kteří patří do okruhu subjektů hlásících se ke katolické tradici (KDH, MKDH, Slovenská demokratická a křesťanská unie), málokdy radikálně mění své politické postoje, i když to omezuje jejich vliv na politické rozhodování, případně má za následek ztrátu politických pozic. Jisté výjimky v této charakteristice lze nalézt v části současných vládních politiků, avšak již uváděný Ján Čarnogurský naopak tomuto hodnocení zcela odpovídá. Osoby s jiným než římskokatolickým vyznáním nemají na společnost a politiku takový vliv, jaký lze sledovat u římských katolíků.

Závěrem tedy můžeme konstatovat, že náboženství je na Slovensku významným faktorem politického života, rozhodně o mnoho výraznějším než v České republice. Politický katolicismus, nejsilnější ideový proud, je tradičně spojen s nacionalismem, autoritářstvím a dogmatismem. Všechny tyto prvky se proto neustále objevují ve slovenské politice a nelze tak předpoklá-

dat, že se tato situace v dohledné době změní.

¹⁾ Údaje pocházejí z encyklopedické publikace Slovensko vo svete - Svet na Slovensku, vydané v Košicích v roce 1993.

²⁾ Např. Krivý, V.: *Local determinants of voting behavior*. In: Maříková, L., Miháliková, S.: *Localities and Politics in the Transformation Process*, Bratislava 1995.

³⁾ Deák, L.: *Cesta A. Hlinku do Paříže roku 1919*. Andrej Hlinka a jeho miesto v slovenských dejinách (sborník z konference), Bratislava 1991, s. 72.

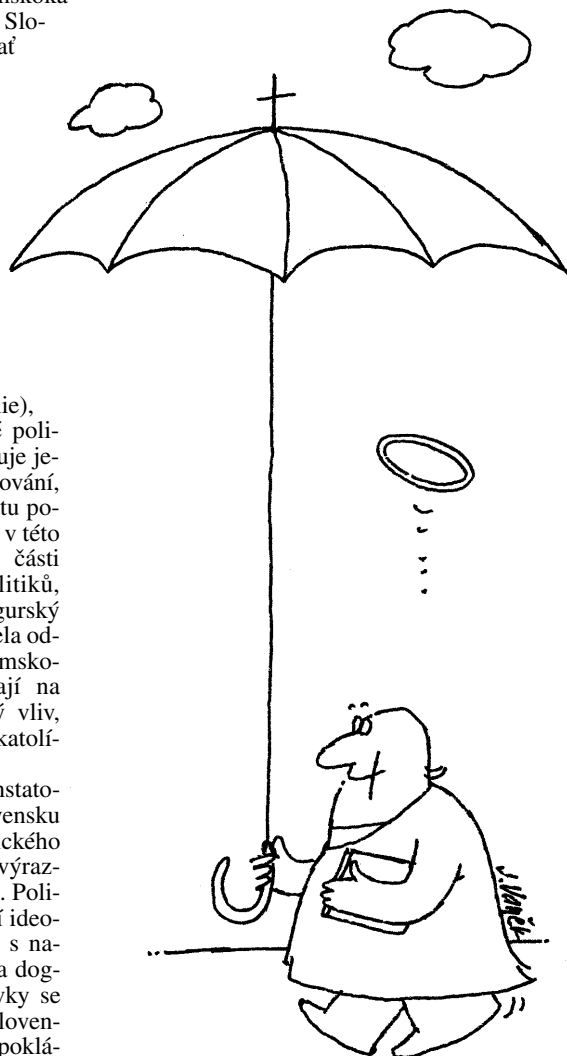
⁴⁾ Evanjelický posol zpod Tatier, r. XXIX, 1939, č. 26, 28. 12. 1939, s. 1.

⁵⁾ Informace k slovenskému exilu např. v publikaci Slovenský povojnový exil, kterou vydala Matica slovenská v roce 1998.

⁶⁾ Bútorová, Z., Bútor, M.: *Slovensko rok po*. Praha 1994.

⁷⁾ Krivý, V.: *Čo prezrádzajú volebné výsledky?* Bratislava 1999, s. 79.

⁸⁾ Bútorová, Z., Gyárfášová, O., Velšic, M.: *Verejná mienka*. Slovensko 2000 – Súhrnná správa o stave spoločnosti, Bratislava 2000, s. 297.

Rusko a náboženství

VLADIMÍR VOTÁPEK

Základní představa většiny lidí o náboženství v Rusku je asociovaná se zlatými kopulemi pravoslavných chrámů. Se shrbenými babičkami, které v šeru kostelů obětují svíčky za své i cizí hříchy. Obrázek náboženství, církví a víry v dnešním Rusku je ale mnohem pestřejší. Tak jako se na mapě národnostního složení proplétají barvy více než stovky národů a národností, podobně se proplétají osudy a zájmy desítek a stovek nejrůznějších církví a náboženských společností.

Stejně jako obyvatelstvu Ruské federace dominují etničtí Rusové, nejsilnějším náboženstvím dnešního Ruska je pravoslavné. Druhou nejvýznamnější konfesijní skupinou jsou muslimové, jejichž počet se v dnešním Rusku odhaduje na desítky milionů. V Rusku jsou také přítomny snad všechny významné světové církve a náboženství, ať se jedná o další tradiční křesťanské církve (katolickou církev, či nejrůznější evangelické církve), judaismus, buddhismus, nebo nově vzniklé charismatické organizace, včetně totalitních sekt.

Poslední desetiletí dvacátého století bylo v Rusku snad pro všechny církve a náboženství obdobím nebývalého růstu a rozkvětu. Některé obnovily své aktivity po desetiletích přežívání a útlaku ze strany komunistické moci, jiné na Rusko rozšířily svou činnost z jiných zemí. Činnost církví a náboženských spolků zásadně ovlivňuje zákon o svobodě svědomí a vyznání, přijatý v r. 1997¹⁾.

Zákon o svobodě svědomí

Je to již druhý zákon, regulující oblast víry a náboženství, přijatý po pádu komunismu. Přijetí zákona o svobodě svědomí v roce 1997 předcházela více než roční diskuse jak uvnitř Ruska, tak i za jeho hranicemi. Prezident Jelcin zákon v prvotní podobě vetoval, ale nakonec ustoupil tlaku pravoslavné církve a ruských gosudarstvenniků²⁾ a podepsal zákon i s řadou problematických míst, kritizovaných jak ruskými, tak i zahraničními ochránci lidských práv. Dlužno podotknout, že norma ve srovnání se svou předchůdkyní přináší pro činnost většiny náboženských společenství řadu překážek a omezení.

Smyslem přijetí nového zákona bylo omezení růstu a vlivu tzv. netradičních církví, a především totalitárních sekt. Zavedl proto pojem registrace náboženské organizace orgány výkoné moci (na federální úrovni Ministerstvem spravedlnosti RF, na regionální a místní úrovni odpovídajícími orgány).³⁾ Všechny církve a společenství

byly rozděleny na dvě kategorie – náboženské organizace a náboženské skupiny,

přičemž pouze ty první mohly využívat veškeré privileje až dosud přiznávané všem náboženským společenstvím. Uskupení nižšího stupně (náboženské skupiny) nemají statut právnické osoby, což má přímé dopady do jejich hospodaření. Jsou také omezeny při své misijní činnosti, při získávání kazatelů a náboženské literatury ze zahraničí.

Pro získání privilegovaného statutu bylo nutné prokázat alespoň patnáctiletou historii působení dané náboženské organizace v Rusku. Je samozřejmé, že zavedení takového požadavku v r. 1997 v praxi znamenalo zvýhodnění těch církví, které byly povoleny ještě v době Sovětského svazu – a znevýhodnění těch, jejichž oficiální či alespoň pololegální činnost byla v SSSR nepředstavitelná, jako jsou např. Episkopální církve, Metodisté, Presbyteriáni, Armáda spásy, Svědkové Jehovovi, řada charismatických církví, Křižanité.

V prosinci 2000 uplynula lhůta, do níž měly všechny církve a náboženská společenství projít procesem přeregistrace ve smyslu nového zákona. I když federální vláda přistupuje k aplikaci poměrně liberálně, určité problémy jsou hlášeny z řady ruských regionů.⁴⁾ Obstrukce mají nejrůznější podobu. Katolické komunity si například stěžují, že jejich zahraniční pracovníci nemohou v některých místech dostat dlouhodobé povolení k pobytu, a proto musí každé tři měsíce opustit Ruskou federaci. Tovaryšstvo Ježíšovo neobdrželo celofederální registraci, protože jeho nezávislost uvnitř církve byla podle ruských orgánů v rozporu s požadavky zákona o svobodě svědomí⁵⁾.

Muslimské komunity si opakovaně stěžují, že jejich duchovním není dovolen přístup

do armádních jednotek, ve kterých slouží vojáci vyznávající islám.

Trvalé problémy s registrací na regionální úrovni měli také Svědci Jehovovi. Zlom nastal v dubnu 1999, kdy Ministerstvo spravedlnosti schválilo jejich celofederální registraci a poté bylo registrováno 150 z celkem 250 místních organizací. Výjimkou je moskevská pobočka Ministerstva spravedlnosti, která odmítla registraci Svědků Jehovových již třikrát a své stanovisko nezměnila. Časté problémy má také církev Scientologů.

Snad nejkřiklavější je případ Armády spásy. Hlavní správa Ministerstva spravedlnosti v Moskvě jí odmítla udělit registraci pod záminkou, že se zabývá registrací církví a ne armád.⁶⁾

Všechny uvedené příklady jsou samozřejmě důvodem k opatrnosti v otázce náboženské svobody v Rusku. Celkově je ale možné konstatovat, že souhrnná situace za celé Rusko nevypadá nijak tragicky. Ze všech církví a náboženských organizací zaregistrovaných před r. 1997 nebylo přeregistrováno pouze 10–11 procent, přičemž odmítnuta přeregistrace byla pouze u jediného procenta, zbytek organizací prostě nereagoval na výzvu relevantních orgánů na odevzdání nezbytně nutné dokumentace.⁷⁾ Pozitivním momentem bylo nepochybně rozhodnutí Ústavního soudu, který prohlásil některé pasáže zákona o svobodě svědomí a vyznání za protiústavní ve smyslu diskriminace jednotlivých vyznání.⁸⁾ To posílilo možnosti jednotlivých organizací domáhat se nápravy případných nespravedlností orgánů místní moci u soudů.

Pravoslavná církev

Pod Ruskem si většina lidí představí pravoslaví, bylo konstatováno v úvodu. A pod pravoslavím rozumí církev řízenou moskevskou patriarchií, dodejme pro dokreslení populárního náhledu. Ruská pravoslavná církev je přitom pouze jednou z mnoha rovnoprávných a z kanonického hlediska legitimních pravoslavných církví. Dokonce i když budeme uvažovat pouze církve tradičně působící na území Ruska, pak stejně pravoslavnými církvemi jsou i Ruská pravoslavná církev v zahraničí⁹⁾, nebo nejrůznější denominace starověrců.¹⁰⁾ Určitou aktivitu na území Ruska vyvíjí také Ukrajinská pravoslavná církev, která se vymkla autoritě moskevského patriarchátu v devadesátých letech 20. století.¹¹⁾

Pravoslavná církev (zde a dále rozumíme církev řízenou moskevskou patriarchií) je dnes organizována ve 128 diecézích (v r. 1989 to bylo 67 diecézí), sestávajících z 19 tisíc farností (v r. 1989 6893 farností). Působí 480 klášterů (v r. 1989 to bylo 18 klášterů).

Snad ještě lépe míru obnovení činnosti pravoslavné církve dokládají počty studujících v různých formách teologické přípravy: Celkem 6000 studentů se připravuje v pěti teologických akademích (v r. 1991 to byly dvě akademie), 26 seminářích (v r. 1988 to byly 3 semináře) a 29 přípravných seminářích (včetně jednoho ženského prosemináře).

Misijní činnost ruské pravoslavné církve se omezuje v zásadě na území bývalého Sovětského svazu (určité aktivity jsou vyvíjeny na území Polska, Číny a Aljašky). Vnitřní misie je usnadněna velmi dobrými kontakty se státní mocí, která pravoslavnou církev všestranně podporuje. Podpora ze strany státu jde tak daleko, až zpochybňuje princip nezávislosti církve.¹²⁾

To má důsledky nejen v morální rovině. Ruská pravoslavná církev se díky pohodlnému životu nedokázala vymanit z krunyře starých návyků a stále více zaostává za požadavky nastupujících generací. Vlna zájmu o pravoslaví z počátku devadesátých let definitivně zmizela a mladá generace si nachází cestu do pravoslavných kostelů stále méně a méně. V některých regionech tak pravoslaví zaostává za novými charismatickými církvemi nejen v tempu získávání nových příznivců, ale údajně i v absolutním počtu věřících (např. v Chakasii).

Islám

Faktoru islámského obrození kompaktních regionů Ruské federace je zatím v ruských státech věnována nedostatečná pozornost. To se projevuje již v rozpácích při odhadu celkového počtu vyznavačů Proroka Mohammada. Jako příklad citujeme Petra Stupavského, který uvádí rozmezí 11–22 milionů.¹³⁾ Jen v Moskvě údajně žije 600 000–1 200 000 muslimů. I když jde o velmi nepřesný a v případě Moskvy patrně také přehnaný odhad, vycházející nejspíš z etnického pozadí (např. Tataři a lidé kavkazských etnik jsou automaticky považováni za mus-

limy), ilustruje přesto potenciál Ruska jako islámské země.¹⁴⁾

Rusko se při některých příležitostech označuje za významnou muslimskou zemi. V nedávné minulosti dokonce zazněla z Moskvy myšlenka, že by se Ruská federace mohla stát členskou zemí Organizace islámské jednoty. Islámský faktor má ale v Rusku také mnohem méně úsměvnou stránku.

Islám je v Rusku klasickým náboženstvím politicky a sociálně deprivovaných. Oficiální místa nepokrytě protežují pravoslavnou církev a v řadách většinového obyvatelstva výrazně roste velmi nebezpečná muslimofobie.¹⁵⁾ Nejde přitom pouze o otevřeně extremisty typu Barkašovy Národní jednoty. Stejně nebezpečný je růst muslimofobie i mezi běžným obyvatelstvem, které se samo označuje za „slušné“ či „toleranční“. I pro ně je naprosto běžné označovat lidi jiné barvy pleti za „osoby kavkazské národnosti“, fakticky je tak ztotožňovat s náboženskými extremisty či Čečenci se všemi z toho plynoucími důsledky. Snad nejkřiklavější byla akce organizovaná v samotné Moskvě v době zahájení druhé čečenské války, kdy na popud moskevského starosty J. Lužkova byly z hlavního města vysídleny desetitisíce občanů RF tzv. kavkazského původu pod záminkou, že ve městě žijí „bez propisky“.¹⁶⁾

Závěr

Vývoj posledních let je možné shrnout do tří poznatků.

První nám říká, že v oblasti náboženské svobody je v Rusku situace více méně uspokojivá. Druhý závěr naznačuje neschopnost pravoslaví odpovídat na aktuální potřeby moderní ruské společnosti. Třetí a nejvíce znepokojivý upozorňuje na nedostatečnou pozornost věnovanou potenciální radikalizaci islámu v Rusku.

Islám je v Rusku stále více tlačěn do pozice mladého a bojovného náboženství sociálního obrození svých přívrženců. To je skutečnost, která by neměla zůstat nepovšimnuta. Iránský příklad nám ukazuje, že taková varianta náboženského obrození v sobě má obrovskou destruktivní sílu. A scénář, kdy na troskách Ruska vzniká radikální islámský stát (islámské státy), disponující zbytky ruské vyspělé technologie, patří do kategorie velmi nežádoucích.

¹⁾ Anglická verze zákona byla otištěna mj. v *Journal of Church and State* v. 39 (Autumn '97), p. 873–89.

²⁾ Pojem gosudarstvennik se vžil pro vnitřně nesourodou skupinu ruské elity, zdůrazňující nezbytnost významu silného státu pro úspěšný rozvoj Ruska. Pro uvedenou skupinu jsou poměrně charakteristické občasně xenofobní výlevy a koketování s pravoslavím.

³⁾ Podle zmíněného zákona může být náboženská organizace zaregistrována na celostátní (federální) úrovni, nebo může být zaregistrována v jednotlivých subjektech federace. Pokud nesplňuje podmínky jako centralizovanou orga-

nizovanou strukturu a minimální počet členů, může být registrována jako náboženská skupina. Takový stupeň registrace ji ale v mnoha směrech omezuje.

⁴⁾ Více o problémech menších církví v článku Nicklese Beverlyho, *Turning back the clock*, in: *Christianity Today* v. 42 No. 12 (Oct. 26 '98) p. 24.

⁵⁾ Viz *Jesuits contend with Russian law on religion*, in: *The Christian Century* v. 116 No. 16 (May 19–26 1999) p. 561–2.

⁶⁾ Odpovědný úředník to možná myslel jako vtip, ale jak zde nevzpomenout procesy v padesátých letech, kde byli členové AS odsouzeni za přípravu ozbrojeného povstání, protože v korespondenci s ústředím žádali mj. patrony (termín AS pro peníze).

⁷⁾ Viz slyšení před komisí OBSE Kongresu USA, 27. únor 2000, <http://www.house.gov/cscce>.

⁸⁾ Viz Nickles Beverly, *A precarious step forward*, in: *Christianity Today* v. 44 No. 3, (Mar. 6 2000) p. 32–3.

⁹⁾ „Zahraniční“ pravoslavná církev se oddělila od moskevského patriarchátu ve dvacátých letech 20. století, kdy církev v Rusku přestala být svobodná. Srovnej např. *Pravoslavnaja cerkov v istorii Rusi i Rossii*, Biblejsko-bogoslovskij institut, Moskva 1996.

¹⁰⁾ Ti se oddělili od oficiální církve po náboženské reformě provedené v polovině 17. století. Starověrci jsou velmi uzavřená komunita, která již staletí přežívá na okraji oficiální společnosti. K jejich pojetí víry se nehodí aktivní práce s „jinověrci“, a proto nezaznamenávají takový nárůst členů jako jiné církve nebo sekty. Přesto i tato církev zažívá v některých regionech rozkvět. Příkladem jsou města Bolšoj Kameň, Vladivostok a Ussurijsk, kde většinu věřících starověrců tvoří mladí lidé, kterým se daří nejen spojit jednotlivé komunity starověrců (bezpopovce, Bělokrinickou církev...), ale také získávat nové věřící. Více např. v Dudarenko S. M., Serdjuk M. B., *Religioznye vozzrenija sovremennogo naselenija Primorija*, <http://www.fegi.ru/primorye/relig/>.

¹¹⁾ Přes všechny kanonické složitosti se jedná o přirozený proces zrovnoprávnění národní církve po získání (obnovení) státnosti. Podobným vývojem prošly i pravoslavné církve v Srbsku či Rumunsku. Viz např. Michael Radu, *The burden of Eastern Orthodoxy*, in: *Orbis* (Philadelphia, Pa.) v. 42 No. 2 (Spring '98) p. 283–300.

¹²⁾ Snad největším problémem jsou celní výhody, umožňující bezcelní dovoz a další obchod s řadou komodit, k nimž patří i alkohol a tabák. Výsledkem jsou nejen stížnosti ze strany věřících, ale také signály o korupci a napojení na kriminální svět.

¹³⁾ Viz P. Stupavský, *Islám v Rusku, Nebezpečná realita, Mezinárodní politika* 8/2000, ÚMV Praha.

¹⁴⁾ Oficiální registraci podle zákona o svobodě svědomí získalo 1700 organizací z celkem 2000 evidovaných.

¹⁵⁾ Je možné konstatovat, že muslimové dnes z velké části nahradili židy v roli obětí beránka (nebo spíše kozla, na něhož se svalují všechny hříchy).

¹⁶⁾ Institut propisky (povolení k pobytu) je v Rusku zneužíván k omezování práva na svobodnou volbu místa pobytu a zaměstnání. Byl mnohokrát kritizován ochránci lidských práv a odmítnut dokonce i výrokem ruského ústavního soudu.

Indická ústava a hinduistický společenský řád

V posledních letech jsme zaplavováni zprávami o náboženské nesnášenlivosti v Indii. Ta se nejčastěji projevuje jako mezikomunální hindu-muslimský konflikt kolem území Kašmíru a náboženských objektů, ale též jako jednotlivé útoky na křesťanské misionáře po celé Indii.

SVETISLAV KOSTIČ

Z vyvolávání konfliktů a stupňování násilí bývají často obviňováni „fundamentalisté“ z hinduistické obce a konzervativní kruhy včetně hinduistických politických stran. Tato fakta znějí poněkud překvapivě vzhledem k tomu, že právě hinduisté byli vždy nositeli myšlenky a praxe snášenlivosti a nenásilí.

Do Indie od dávnověku pronikaly četné vlny dobyvatelů, ale tato svérázná kultura a společensko-politický systém byly vždy až do muslimských a britských pronikání schopny absorbovat dobyvatele a vyjít jako silnější a pevnější. Ti však na půdě hinduistické Indie založili své náboženské obce a stali se její součástí.

Od první poloviny 19. století, přibližně ve stejné době, kdy v Evropě dochází k obrozeneckým hnutím, v Indii sílí odpor proti všemu, co přichází ze Západu, z křesťanského a muslimského světa a pokus o návrat ke starým tradičním hodnotám. Na podporu těmto hodnotám vznikají četná reformní nábožensko-společenská hnutí a organizace. Od té doby se indická společnost zmítá v boji za nezávislost na anglosaských kolonizátorech, ale současně – s vývojem průmyslu – do všech jejích koutů postupně proniká „duch moderní doby“, který potírá vše, co je tradiční a vlastní jednotlivým národům. Dnešní snahy o nastolení tzv. „nového“ světového „řádu“ znamenají nivelizaci původních hodnot a způsobu života. Z toho i nedorozumění ohledně individuálních lidských práv a svobod.

Tradiční, hinduistická Indie je založena na organickém – genetickém uspořádání společností, které zčásti přetrvává do dnešních dnů. V základech hinduistického řádu je legendární Manuův zákoník, který učí o kosmogonickém původu lidského řádu. Toto učení je popsáno také v *dharmášástrách* – učebnicích o řádu, právech a povinnostech. Na lidskou společnost je nazíráno jako na lidský organismus a jeho funkce. Společenské stavy: kněžský (*bráhmani*), vládcovský a vojenský (*kšatrijové*), výrobní a obchodnický (*vajšjové*) a služebnícký (*šúdrové*) jsou pouze údy toho společenského organismu, jež vznikly z údů kosmického člověka (hlava, paže, vnitřní orgány a nohy). Pro každou vrstvu neboli

stav (*varna*, doslova barva) mají – dle zákona prvotní děly práce – platit zvláštní povinnosti (*dharmy*). Individuum samotné má též různá práva a povinnosti během svého života. Takto je i individuální dharma klasifikována podle věku a je jiná pro žáka, rodinného člověka a moudrého starce. Sluhové patřící do nejnižších kast, podobně jako antičtí otroci, nepožívali všechna práva a povinnosti.

Z hlediska náboženských svobod bychom Indům stěží mohli upírat právo na víru v takovýto kosmogonický původ společenských tříd, který hlásá praotec Manu. Zvlášť by to nebylo spravedlivé ze strany západního člověka, který se pyšní vírou v ukřižovaného Ježíše Krista, narozeného jako pozemšťana z neposkvrněné pozemšťanky a bez příčinění pozemského otce. Porovnáme-li hinduistický nábožensko-společenský systém s křesťanským, zjišťujeme, že v Indii ono kosmogonické a mytické ani nemá tak drsný humanitární dopad. Mezi kastami není ona zášť, kterou by západní člověk očekával. Předurčení osudem a víra v působení zásluh a prohřešků z předchozího zrození jsou chápány vážně. Západní člověk se však podivuje nad „konzervativním“ přístupem orientálců, aniž by si uvědomil, že právě evropská společnost je ovlivněna propagandou víry o neposkvrněném početí, o lidském bratrství, rovnosti před bohem atd. Ve skutečnosti však Evropanův přístup k příslušníkům jiných společenských tříd, náboženství a barvy pleti je daleko hrubší, jak nám to ukazují i dějiny i současnost. Všechny války, zvláště ty evropské, nejsou ničím jiným než válkami náboženskými, sociálními a ekonomickými – dobyvatelskými.

Indický kastovní systém prakticky žije dodnes i po četných reformních nábožensko-sociálních hnutích od buddhismu dodnes.

SOCIÁLNÍ ZLO A POKUSY O JEHO ODSTRANĚNÍ

Hinduistická civilizace je jedna z nejstarších ve světě a zachovala si mnoho prvků a charakteristik až do dnešních dnů. Během dlouhých dějin se v rámci této společnosti vyvinuly také instituce a praxe,

kteří jsou v rozporu s jejími základními morálními hodnotami.

Ve svých dějinách hinduismus byl vícekrát reformován. I reformátoři moderní doby od Ráma Mohana Ráje až po Mahátmu Gándhího se snaží o zlepšení legislativy, která by odstranila sociální nespravedlnosti a špatné zvyklosti.

Sociální zlo v indické společnosti se projevuje v kastovnictví a nedotknutelnosti, v instituci *sati* – „samoupalování“ ctnostných vdov spolu se zemřelým manželem na důkaz oddanosti. Ve skutečnosti málokdy šlo o dobrovolný čin, ale o vynucenou praktiku, která je v rozporu s indickou odvěkou tradicí a s lidskostí. Žena se od védské doby těší obecné úctě v rodině, jako dcera, sestra, choť a matka. Tato úcta hraničí se zbožšťováním ženství. Během dějin však i v rámci samotného hinduismu dochází ke zhoršení jejího postavení. Vedle hanebného upalování tu byly i další podoby ponižování ženy, jako jsou polygamie, dětské sňatky, *pardá*, ztráta práva na majetek, vzdělání a rozhodování v rodinných a společenských záležitostech. Toto ponižující postavení žena nabývala během posledních století, a to od vpádu muslimských dobyvatelů. Hinduistická společnost chápe *tyto špatné zvyklosti* jako ochranu ženy před zneužitím ze strany mohamedánů, jejichž „misionářské mravy“, hájící šíření náboženství, únos jinověrky vítají dodnes.

Britská nadvláda znamená tři sta let ekonomického vyčerpávání, nelidského zacházení s domorodým obyvatelstvem, diskriminace rasové a náboženské.

Zdá se, že je většina nedostatků hinduistické společnosti a projevy nesnášenlivosti mezi různými komunitami v Indii pouze nebo převážně reakcí na všechny ty vnější zásahy během novodobých dějin.

INDICKÁ SPOLEČNOST PODLE NOVÉ ÚSTAVY (Občanská práva a povinnosti, Oddíl III, §§15–30)

Po získání nezávislosti a rozdělení země na hinduistickou a muslimskou část, pro stát, který se zformoval pod názvem Indická republika, zůstávají i nadále náboženské a sociální problémy. Tvůrci nové ústavy z roku 1950¹⁾, mezi nimiž nechybějí ani příslušníci nejnižších společenských vrstev²⁾, usilují o náboženskou a společenskou snášenlivost v duchu gándhismu. Tato ústava vychází ze zásad humanismu moderní doby a v mnoha bodech je shodná s ústavami jiných parlamentních demokracií ve světě.³⁾ Na úkor odvěké hinduistické kultury a ve prospěch menšinových náboženství je nastolen sekularismus. Žádná náboženská skupina, tedy ani většinová hinduistická, není ve veřejném životě preferována.⁴⁾ V oddílu o právech a povinnostech⁵⁾ je zakotvena rovnoprávnost občanů bez ohledu na rasový a kastovní původ a na náboženské přesvědčení. Kasty jako hinduistické instituce nebyly ani nemohly být

zrušeny. Zákodárce si byl vědom toho, že tisícileté rozvrstvení společnosti nelze změnit legislativní cestou.

Pokud jde o mimokastovní společenskou skupinu, označovanou též jako nedotknutelní (*haridžani*), ústava z roku 1950 zakazuje jakoukoliv praxi spojenou s touto diskriminací.⁶⁾

NÁBOŽENSKÉ SVOBODY

Ve stejném oddílu indické ústavy, §§25–28,⁷⁾ se řeší problém náboženských svobod a vztahu hinduismu a jiných náboženství v Indické republice. Právo na víru není odpíráno příslušníkům jiných náboženství, muslimům, křesťanům, parsům. Propagace náboženství je možná (III., §25, 1), ale zdůrazňuje se, že by náboženství nemělo ovlivňovat legislativu a politiku tohoto sekulárního státu. Donucování k výběrání poplatků, které podporují náboženské instituce a sekty, je zakázáno podle §27–28 (viz pozn. 7).

Pokud jde o příslušníky hinduismu, všem je zaručen přístup k veřejným svatyním. Sikové, džinisté a buddhisté jsou tradičně považováni za příslušníky indické civilizace⁸⁾, v širším slova smyslu hinduistické, s některými zvláštnostmi. Jedná se např. o právo sikhů⁹⁾ na nošení meče (*kirpán*).¹⁰⁾ Z tohoto bratrstva, jak je známo, se rekrutuje indická armáda.

DHARMA A DNEŠEK

Dnešní doba, založená na globálních vlivech, nepřeje hinduistickému společenskému systému a hodnotám, stejně jako i jakýmkoliv jiným tradičním hodnotám a praktikám. Tato doba je potírá a standardizuje podle kritérií, která vnucuje zevně. Nestačily by jí reformy uvnitř hinduismu, odstraňující špatné společenské praktiky, které ve skutečnosti ani nepatří do tohoto systému. Ústava a legislativa však nemohou mít tak rychlý účinek. Jiná a spontánnější cesta by mohla být nalezena ve vzdělání, které je v ústavě též zakotveno.¹¹⁾ V praxi však není z velkého procenta realizováno ani právo na základní vzdělání. Naproti tomu moderní doba a „světový řád“ žádají po hinduistickém řádu, a po každém tradičním, rychlou rezignaci a uvolnění cesty pro náhlé pronikání svobody pohybu „lidí, zboží a kapitálu“, ale pouze jedním směrem. Láká příslušníky tradičních kultur blahobytem konzumního typu. Nakolik je reálný a uskutečnitelný jen na základě jednosměrné globalizace trhu a individuálních svobod, lze těžko odhadnout. V minulosti hinduistický řád na vnější vlivy reagoval „introvertně“ – plodil instituce, které spíše sám systém deteriorizovaly a ponížovaly slabší jednotlivce a skupiny.

Hinduistická společnost se pak vždy reformovala zevnitř, a tím si uchovávala svou odvěkou tradici a dharmu – svérázný náboženský a společenský řád. Věříme, že dodnes tuto schopnost neztratila.

○

¹⁾ Bhárat ká samvudhán, Naí Dillí 1950; Hamárá samvidhán, Nešanal búk trast, Indíja 1995.

²⁾ Dr. B. R. Ambedkar, sám původem z vrstvy nedotknutelných, které Gándhí označuje termínem *haridžan* (božský lid), je jeden z tvůrců indické ústavy, a tím si získal přívrastky otec indické ústavy a moderní Manu. Sám Ambedkar nebyl úplně spokojen postavením nedotknutelných ve společnosti, a proto jim doporučoval, aby konvertovali do buddhismu (David, M. D., Cultural History of India, Kitab Mahal, Allahabad 1973 188 s.).

³⁾ Durga Das Basu, Commentary on the Constitution of India (Dedicated to the Free Citizen of India), S. C. Sarkar and Sons Ltd., Calcutta 1952, 1063 s.

⁴⁾ Na rozdíl od legislativ mnoha muslimských států, kde Korán a tradice mají převládající vliv, v Indii tradiční kastovníký řád byl ignorován. Otázkou však je, jak se k této problematice staví islámská složka indické společnosti a její političtí činitelé vzhledem k tomu, že vnější a vnitřní islámský faktor bezesporu působí – nakolik tato část společnosti respektuje nastolený sekularismus *de iure a de facto*.

⁵⁾ **Oddíl III, §15. Zákaz diskriminace na základě náboženství, rasy, kasty, pohlaví a místa narození**

(1) Stát nesmí činit diskriminaci občanů na základě náboženství, rasy, kasty, pohlaví a místa narození.

(2) Na základě náboženství, rasy, kasty, pohlaví a místa narození žádnému občanovi nemá být znemožňován a podmiňován ani upřednostňován

(a) vstup do obchodů, veřejných restaurací, hotelů a na místa veřejné zábavy

(b) a také použití veřejných studen, vodních nádrží, koupališť, cest a veřejných míst určených k odpočinku, která jsou udržována zcela nebo zčásti ze státních fondů a věnována veřejnému použití.

Oddíl III, §16. Stejně příležitosti ke konání veřejných prací

(1) Všem občanům musí být poskytnuty stejné příležitosti ve věcech přijetí do zaměstnání ve státních úřadech.

(2) Žádný občan nesmí být diskriminován ve věci přijetí do zaměstnání ve státní instituci na základě náboženství, rasy, kasty, pohlaví, původu a místa narození.

⁶⁾ **Oddíl III, §17. Zrušení nedotknutelnosti**
„Nedotknutelnost“ se ruší a zakazuje se její praxe v jakékoli podobě. Prosazování jakýchkoliv omezení, které pramení z „nedotknutelnosti“, bude považováno za přestupek, který se trestá zákonem.

⁷⁾ **Oddíl III, §25. Právo na náboženskou svobodu**

(1) V souladu s veřejným pořádkem, mravností, zdravím a s jinými opatřeními v této oblasti mají všichni lidé stejná práva na svobodu názoru a na svobodný projev, praktikování a propagaci náboženství.

(2) Žádná část tohoto bodu by neměla ovlivňovat působení platného zákona a státní orgány při tvorbě zákonů, které:

(a) regulují nebo omezují ekonomickou, finanční, politickou nebo jakoukoliv sekulární aktivitu, která by souvisela s náboženskou praxí;

(b) poskytují sociální hodnoty a reformy, nebo zpřístupňují hinduistické veřejné náboženské instituce všem hinduistickým skupinám a vrstvám.

Vysvětlení I.- Vlastnění a nošení meče má být uznáno jako profesní právo vyznávačům sikhského náboženství.

Vysvětlení II.- Písmeno (b) bodu (2), které se týká hinduistů, se má vztahovat i na osoby, které se hlásí k sikhismu, džinismu a buddhismu. Totéž se vztahuje i na hinduistické instituce.

Oddíl III, §26. Svoboda vyřizování náboženských záležitostí

V souladu s veřejným pořádkem, mravností, zdravím každá náboženská skupina nebo sdružení má právo:

(a) utvářet a udržovat instituce náboženského a charitativního charakteru;

(b) vyřizovat své náboženské záležitosti;

(c) vlastnit a získávat movitý a nemovitý majetek a

(d) nakládat s majetkem podle zákona.

Oddíl III, §27. Svoboda ve věci placení poplatků na podporu jakéhokoliv náboženství

Nikdo nesmí být donucován k platbám, jejichž určité části mohou být považovány jako příspěvky, kterými se podporují a udržují jednotlivá náboženství nebo náboženské sekty.

Oddíl III, §28. Svoboda ve věci dodržování náboženských instrukcí nebo náboženských služeb ve vzdělávacích institucích

(1) Žádné náboženské instrukce nemají být poskytovány ve vzdělávacích institucích, které jsou vydržované ze státních fondů.

(2) Nic z odstavce (1) se nevztahuje na vzdělávací instituce, které jsou spravované státem, ale jsou založené donací nebo garantem, který požaduje, aby náboženské učení bylo poskytováno v rámci instituce.

(3) Žádná osoba, která navštěvuje nějakou vzdělávací instituci, uznávanou státem nebo podporovanou ze státních fondů, nemá být nucena k náboženskému učení, které dotyčná instituce poskytuje, nebo k účasti v bohoslužbách, které dotyčná instituce organizuje, nebo k patřičným slibům bez souhlasu dotyčné osoby nebo jejího pečovatele, pokud jde o neplnoletou osobu.

⁸⁾ Viz pozn. 7 (Odd. III, §25, vysvětlení II).

⁹⁾ Původně je to vojenské bratrstvo, které v moderních dějinách Indie stálo v čele obrany státu před muslimy.

¹⁰⁾ Viz pozn. 7 (Odd. III, §25, vysvětlení I).

¹¹⁾ Oddíl III, §29, bod 2.: Na základě náboženských, rasových, kastovních, jazykových a jiných rozdílů nesmí být žádnému občanovi upíráno právo na přijetí do státních vzdělávacích institucí nebo institucí, které jsou financovány ze státních fondů.

Bibliografie

DAVID, M. D., Cultural History of India, Kitab Mahal, Allahabad 1973.

DURGA DAS BASU, Commentary on the Constitution of India (Dedicated to the Free Citizen of India), S. C. Sarkar and Sons Ltd., Calcutta 1952, 1063 s.

BRASS, PAUL R. The Politics of India since Independence, Cambridge University Press, Cambridge 1990, First Indian Edition 1992.

MEHTA, V. R., Foundations of Indian Political Thought, Manohar, New Delhi 1992.

Hamárá samvidhán (Naše ústava, hindí), Nešanal Buk Trast, Nayí Dillí 1997.

Bhárat ká samvidhán (Indická ústava, hindí), Naí Dillí 1950.

„Asijské hodnoty“

Konflikty vyvolané odlišnými hodnotami, které JANA TREYBALOVÁ byly za studené války drženy pod pokličkou, po jejím skončení v celé své velikosti vyplavaly na povrch a zaplavily svět. Staly se novým celosvětovým problémem a v podstatě tak studenou válku vystřídaly. V Asii existuje jev, který lze nazvat syndromem asijských zvláštností. O tomto tématu tzv. asijských hodnot pojednává následující článek.

Klást si otázku, co jsou to „asijské hodnoty“, a odpovídat si na ni, je dnes módní záležitostí. Do debat o „asijských hodnotách“ se překvapivě nechali nalákat i mnozí západní intelektuálové. Čím vágnější pojem, tím více erudovaných odborníků se cítí povoláno vyjadřovat se k němu. Vytváření konceptů kulturních „hodnot“ a rozlišování mezi nimi je často založeno na nejhrubším zjednodušování. Samozřejmě, že kulturní rozdíly existují. Bylo, a stále bohužel je, velkou chybou euroatlantické civilizace, že ignorovala a ignoruje charakteristické rysy jiných civilizací. Ovšem uměle a účelově vytvořit a prosazovat koncept nějakých „hodnot“, v našem případě „asijských hodnot“, a učinit jej neprodyšnou hranicí mezi dvěma kulturami v globalizujícím se světě je pokusem nesmyslným.

Dálný východ a jihovýchodní Asie jsou klíčovými regionem pro další směřování moderního světa. Za půl století se země tohoto regionu dokázaly nejen postavit na vlastní nohy, ale uvědomit si i vlastní schopnosti a možnosti, vychovat si vlastní odborníky a vybudovat fungující administrativní aparát. Region Dálného východu a jihovýchodní Asie svým potenciálem a svou dynamikou je, a v budoucnu ještě více bude, středem globálního zájmu.

Právě v souvislosti s hospodářským vzestupem Asie – v historii dosud relativně největším a nejrychlejším – již delší dobu slycháme o „asijských hodnotách“. „Asijskými hodnotami“ nejčastěji argumentují někteří asijské politické představitelé. Pojem „asijské hodnoty“ se stal populární odpovědí vysvětlující asijský hospodářský zázrak.¹⁾ Zatímco bizarní totalitní režimy daného regionu v Laosu, Barmě, Severní Koreji a do 70. let i v Číně končily v chudobě a izolaci, země jako Japonsko, následované „malými tygry“, tj. Hongkongem, Singapurem, Jižní Koreou a Tchajwanem, spolu s Thajskem, Malajsií a Indonésií, dokázaly využít příležitosti a během poválečných desetiletí se přeměnily z agrárně-feudálních poměrů do dnešní podoby dynamicky se rozvíjejících států, kloudoucích důraz na průmysl. Díky bezpečnostním garancím USA a jejich přístupu na tamní trhy mohlo dojít k přílivu investic a moderních technologií do oblastí s výhodou výrazně levné pracovní síly.

Iniciátorem a hlavním proponentem „asijských hodnot“ v jejich dnešní podobě nebyl nikdo jiný než „zakladatel Singapuru“ Lee Kuan Yew, který počátkem 90. let začal poukazovat na to, že to byla právě – od Západu zásadním způsobem odlišná – mentalita Asiátů, formovaná tradičními hodnotami a morálkou, která se prosadila v moderní výrobě a obchodu, a poté si je dokonce začala uzpůsobovat ke svému obzoru. Díky ministerskému předsedovi Mahathirovi se „asijské hodnoty“ rychleabydly i v Malajsií. Pojem se rychle rozšířil v Indonésii a Číně, zde zejména zásluhou prezidenta Ťiang Ce-mina.²⁾ V poněkud menší míře se „asijské hodnoty“ ujaly v ostatních státech asijského kontinentu. Argument „asijských hodnot“ se stal oblíbenou zbraní vládních představitelů regionu proti globalizaci a proti požadavku univerzálnosti lidských práv přicházejících ze Západu. „Asijské hodnoty“ se staly prominentním pojmem politické rétoriky – objevují se v mnohých prohlášeních politických představitelů asijských zemí. Je zřejmé, že postulováním „asijských hodnot“ lídři zmíněných režimů získávali či stále získávají pohodlnou zbraň k potlačení vnitřní i vnější kritiky. Neméně populární jsou „asijské hodnoty“ mezi tamějšími nejvyššími obchodními kruhy. Hlasatelé „asijských hodnot“ se poměrně často odvolávají na Samuela P. Huntingtona a jeho knihu *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, ve které se autor zamýšlí nad vztahem Západu a Východu po skončení studené války. Také *The End of the History and the Last Man* od Francise Fukuyamy jim slouží jako argument pro brzký zánik západní liberální demokracie.

Než se pojem „asijské hodnoty“ ustálil, prošel zajímavým vývojem, během kterého se u slova hodnoty vystřídal několik adjektiv. Dnešní „asijské hodnoty“ jsou výsledkem procesu, který má svůj počátek v Japonsku. Tato země byla již od 2. poloviny 19. století pro celou Asii vzorem a příkladem hodným následování. Stalo se tak díky její schopnosti jako první absorbovat přednosti Západu a organicky je začlenit do své tradiční společnosti. Nejde tedy jen o globální váhu japonské ekonomiky, ale také o dynamiku společnosti, která je v Asii respektována a následována. Úspěšný mo-

del státního kapitalismu, praktikovaný od konce 50. let 20. století ve znamení politické stability, začal budit světovou pozornost. Poprvé se začalo mluvit o jakýchsi „japonských hodnotách“. Nejen Západ, ale i ostatní asijské státy se začaly zamýšlet, zda se tradiční vlastnosti Japonců, jako je střídmost, nesmírná pracovitost a smysl pro kolektiv, nemohly svým dílem zasloužit o japonský hospodářský zázrak.³⁾

Po hospodářských zázracích dalších asijských států – „malých tygrů“ v 70. letech se přestalo mluvit o „japonských hodnotách“ a začal se objevovat pojem „konfuciánské hodnoty“ – tedy hodnoty, které jsou údajně společné všem těmto ekonomicky úspěšným asijským státům. Odtud již nebylo daleko k „čínským hodnotám“, o nichž je možno slyšet od 80. let. Díky Číňanům usazeným v jihovýchodní Asii se pojem počátkem 90. let konečně dostává i do tohoto regionu a začíná se hovořit o „asijských hodnotách“.

Diskuse o „asijských hodnotách“ tedy zpočátku probíhala jen v rámci ekonomiky. Politický a ideologický charakter „asijské hodnoty“ dostávají až s příchodem do Číny a států jihovýchodní Asie – Singapuru, Malajsie a Indonésie.

Co jsou to vlastně ony „asijské hodnoty“? Pojem je to velmi nejasný, každý si pod ním představuje něco jiného. Obvyčejně za ně bývají považovány pevná a soudržná rodina, respektování autority, konsenzus při společném rozhodování, nadřazenost komunity jednotlivci apod. Singapurský politik Tommy Koh v roce 1993 v *International Herald Tribune* zveřejnil seznam deseti „asijských hodnot“, které jsou podle něj typické pro východoasijskou společnost.⁴⁾ V prvé řadě za „asijskou hodnotu“ považuje to, že východní Asiáté nevěří v extrémní formu individualismu, jak je praktikována na Západě. Právě smysl Asiátů pro kolektiv je vůbec nejčastěji užívaným argumentem odlišnosti společnosti asijské a západní. Zájmy kolektivu jsou prý v Asii mnohem důležitější než zájmy jedince. Tento kolektivismus je považován za primární „asijskou hodnotu“. Jedinec nikdy není chápán jen sám o sobě; jedinec existuje jen v rámci kolektivu a ve vztahu k němu. „Jedinec neexistuje izolovaně, existuje jen a pouze jako člen nejširší rodiny, klanu, národa, státu. Dálnévýchodní Asiáté věří, že nikdy nejdou za sebe jako jednotlivci – při jakémkoliv slově či skutku musejí mít na paměti svoji vazbu k ostatním... jedinec se snaží skloubit zájmy své se zájmy ostatních příslušníků rodiny, společnosti.“⁵⁾ Podle Koha lidé v Asii pracují pro dobro celé společnosti, nejsou prý tak sobečtí a egocentričtí jako lidé na Západě. Stabilitu a soudržnost společnosti považují za svůj prvořadý úkol. Za další „asijské hodnoty“ Koh považuje víru v soudržnou rodinu; důraz na výchovu a vzdělávání; šetřnost, střídmost a skromnost; pracovitost; smysl pro týmovou práci; důraz na státní sociální systém; podporu soukromého vlastnictví; morální prostředí a odpovědný tisk.⁶⁾

Advokáty „asijských hodnot“ jsou mnozí, argumenty pro koncept „asijských hodnot“ jsou různé. Obecně lze říci, že se setkáváme se třemi prominentními směry. Jsou to tzv. Singapurská škola, dále Mahathirovo pojetí a čínský model.

Čelným představitelem Singapurské školy je bývalý singapurský premiér a zakladatel singapurského státu Lee Kuan Yew, dále politici Goh Chok Tong a již zmiňovaný Tommy Koh. Podle jejich názorů Západ odmítá přijmout legitimitu „asijských hodnot“, protože mu je zatěžko přiznat si, že východní Asie se stává centrem světové moci a že Západ ztrácí svou dosavadní dominantní roli. Singapurská škola staví do kontrastu společenský a ekonomický úpadek Západu, způsobený západním individualismem, a vzkvétající Asii, a to díky její soudržné společnosti. Singapurská škola odmítá existenci univerzálních lidských práv. Domnívá se totiž, že tzv. západní demokraciemi prosazovaná lidská práva nejsou univerzální; jsou to práva odpovídající západní společnosti.⁷⁾

Co se týká Mahathirova pojetí, malajsijský premiér také zdůrazňuje sociální a morální úpadek západní společnosti, a to zejména ve srovnání s novým, alternativním modelem asijského vývoje. Mahathir často a rád poukazuje na Asii jako na civilizaci zásadním způsobem odlišnou od civilizace západní. Je zajímavé, že je to právě on, kdo tak vehementně prosazuje „asijské hodnoty“ – v jeho zemi je velmi silný islám, což Malajsii staví dosti stranou od jiných států východní Asie. Často je možné setkat se s názory, že Mahathir „asijské hodnoty“ začal prosazovat právě proto, aby utlumil etnické a rasové nesváry v Malajsii.⁸⁾

Čínský způsob spočívá v kampani za posílení národního vědomí – pro moderní čínské dějiny tak typické. Číňanům jsou v mē-

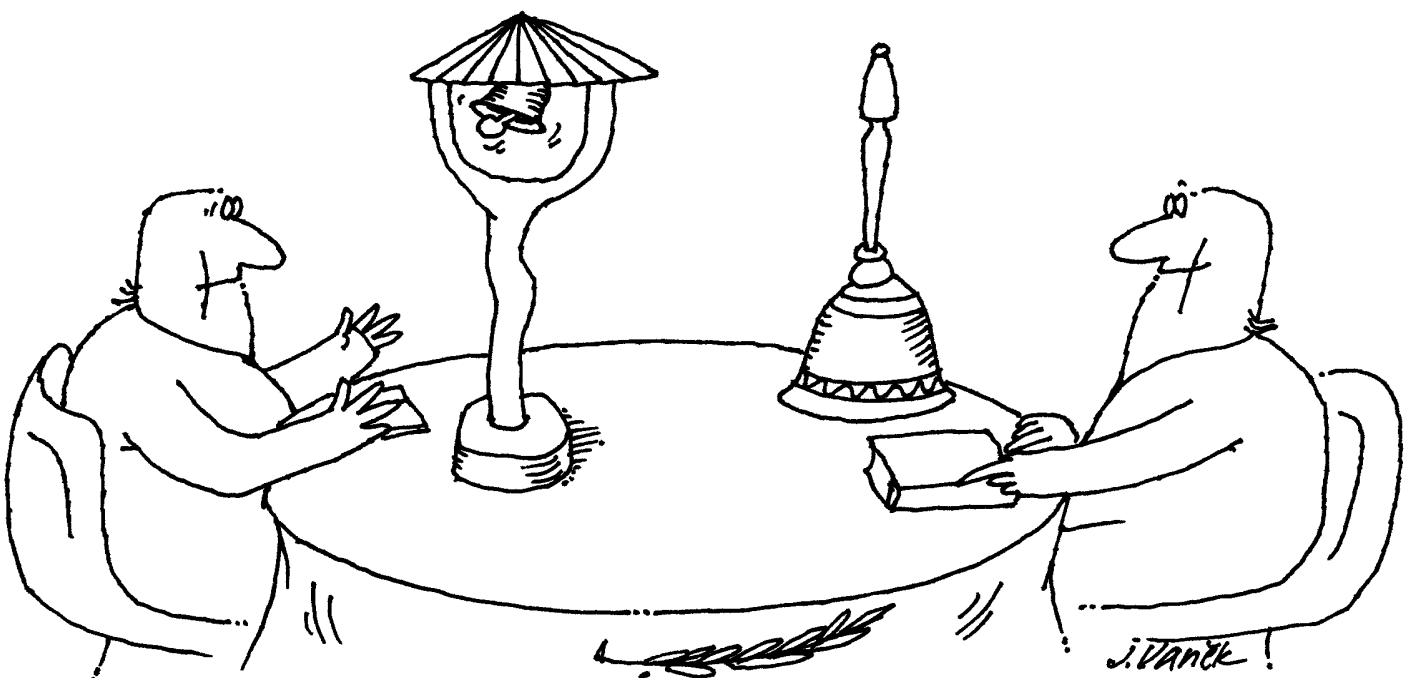
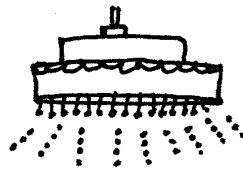
dích připomínána všechna příkoří, která si od Západu vytrpěli v minulých dvou stoletích. Západ, a zejména Spojené státy, jsou v současné Číně kritizovány za podporu Tchaj-wanu, za mnohaleté odmítání vstupu Číny do Světové obchodní organizace a za podporování Tibetu po odtržení.⁹⁾ Ťiang Ce-min nedávno začal s pokusem oživit „duchovní civilizaci“ a do života uvést „socialistický etiky a kulturní pokrok“ čínského lidu.¹⁰⁾ Tato absurdní reinkarnace „čínských hodnot“ se však zdá být poměrně účinnou. Nejen průzkumy veřejného mínění, ale i např. nedávné protesty v souvislosti s bombardováním čínské ambasády v Bělehradě ukazují, že dokonce i mladí lidé považují Spojené státy za hlavního nepřítele Číny. To, že je přitom západní, a hlavně americká pop-kultura jejich snem, je ani v nejmenším nepřivádí do rozpaků.

Tři výše popsané modely konceptů „asijských hodnot“ společně mohou dostatečně přiblížit podstatu fenoménu „asijských hodnot“. Přes dílčí rozdíly je jim společné zejména zdůrazňování respektu pro danou hierarchii, (slepé) úcty k autoritě, soudržnosti nejširší rodiny, stability a neměnnosti daného pořádku, vztahu k tradici a disciplíně. Všechny společně odmítají hodnoty západní společnosti. Jejich názor v podstatě lze vyjádřit slovy: Západ versus Východ, či individualismus Západu versus tradiční komunitarismus Východu. Ti dálnévýchodní politici, kteří na Západ přímo neútočí, ales-

poň poukazují na nutnost odlišného přístupu s přihlédnutím k tradici a společenským a ekonomickým podmínkám. Zdůrazňování odlišných hodnot tak zjevně slouží jako výmluva autoritářských vládců a jako obhajoba jejich režimů.

Proč je koncept „asijských hodnot“ ne-reálný? Z několika důvodů. Jak jsme již zmínili, rozdíly mezi civilizacemi bezpochyby existují, ale na druhou stranu existují i mnohé podobnosti. Ty se navíc mění s historickým vývojem, jsou tedy dobově podmíněné. V současné době navíc už nikdo nemůže popřít, že Asiaté dnešní doby chtějí být svobodnější a odpovědnější za sebe sama, že touží po svobodě slova a po tom, aby vládcové jejich zemí vůči nim měli odpovědnost. Stále více obyvatel asijského kontinentu dává při řešení konfliktu přednost otevřené debatě a odmítá kompromis založený na tradiční úctě ke starším a výše postaveným, která bránila vyjádření vlastního názoru. Každodenní realita ukazuje, že předpoklad, že Asiaté preferují harmonii a kompromis za každou cenu, tedy i za cenu ztráty vlastního názoru, v dnešní době již přestává platit.

Jádem celého problému je již sám pojem. Termín „asijské hodnoty“ si můžeme rozdělit na dvě části – dvě slova. Předtím, než začneme přemýšlet, co znamená spojení „asijské hodnoty“, podívejme se na to, co skrývá adjektivum „asijské“ a co substantivum „hodnoty“ odděleně. Záhy si uvědomíme, že pojem „asijské hodnoty“ je vlastně termínem nesmyslným. Je nemožné definovat adjektivum „asijský“ a říci, co přesně v sobě skrývá. Slovo „asijský“ je adjektivem k substantivu „Asie“. „Asie“ je název kontinentu – rozlehlé geografické oblasti, která je rozdělena do mnoha rozdílných entit s kulturami a náboženstvími od sebe vzájemně odlišnými, politickými

systémy a stupni vyspělosti ekonomiky. Vzhledem k této nesmírné rozdílnosti zemí Asie je nesmyslné hovořit o „hodnotách“ společně sdílených všemi obyvateli asijského kontinentu.

Vágnost pojmu „asijské hodnoty“ lze vyjádřit slovy Chrise Pattena, bývalého britského guvernéra Hongkongu: „Někteří asijstí vůdcové a publicisté hovoří o ‚asijských hodnotách‘ jako o kvartetu tvrdé práce, silné rodiny, rodinného vlastnictví a mravnosti.¹¹⁾ Já sám ve všechny tyto hodnoty věřím.“¹²⁾ Je také možné setkat se s názory, že „asijské hodnoty“ nejsou nic jiného než Weberova protestantská etika v novém kabátě. Za jedinou výraznou odlišnost v hodnotových systémech Západu (tj. euroatlantického světa) a Východu (tj. zejména Dálného východu a jihovýchodní Asie) by snad mohla být považována role jedince ve společnosti.

Důvody pro otevření debaty o „asijských hodnotách“ jsou v různých zemích Asie různé. Společné je jim tvrzení, že se snaží zabránit ztrátě národní identity. Argumentují existencí systému „asijských hodnot“. Je ale možná existence takového systému? Hodnotový systém přece nejde jen tak určit a vyhlásit. Západní hodnotový systém prošel po staletí trvajícím vývojem. Zrovna tak jako hodnotové systémy buddhismu, hinduismu, konfucianství či islámu. Všechny tyto zmíněné a ještě mnohé jiné jsou vlastní různým částem asijského kontinentu. Asie prošla jiným vývojem než Evropa a později Severní Amerika. Tento vývoj nelze změnit. Současná situace z něj vyplývá a je jeho součástí. Nutno konstatovat, že konec 20. a počátek 21. století je obdobím, kdy se vývoje jednotlivých částí světa, jednotlivých civilizací a kultur setkávají, a tedy pochopitelně i střetávají. Zároveň však již není možné hovořit o různých, na sobě nezávislých vývoích v různých regionech. Začátek 21. století je charakterizován jejich postupným splýváním. Dnes již není možné, aby se něco dělo v jedné zemi či regionu a neovlivňovalo to, alespoň částečně, dění v ostatních částech světa.

Pokus uměle vytvořit systém „asijských hodnot“ se nemůže podařit. Domnívám se, že skutečné tužby obyvatel Asie se diametrálně liší od „asijských hodnot“ proklamovaných několika politiky a ideology. Díky téměř zázračnému hospodářskému nárůstu a zlepšování životních podmínek v Asii, podobně jako v Evropě před 400 lety, narůstají požadavky lidí na více práv a svobod. Takovýto vývoj však ohrožuje dosud neomezené a nekontrolované vládnoucí elitu. Ta se snaží své postavení neztratit, a neváhá na to použít všechny možné prostředky – „asijskými hodnotami“ počínaje a represemi konče.

Diskuse o „asijských hodnotách“ je také záležitostí generační a třídní. Asie nemůže uměle zastavit celosvětový společenský vývoj návratem k tradičním hodnotám či tzv. „asijským hodnotám“. Zastánci „asijských hodnot“ si neuvědomují, že budou-li tento

návrat prosazovat a snažit se podle něj určovat společnost, dříve či později narazí na odpor mladší generace a nově vzniklé střední třídy. Než hlásat „asijské hodnoty“, měli by se asijstí lidé spíše snažit pochopit skutečný vývoj událostí a pokusit se přijít na to, co jej způsobuje. Jinými slovy – měli by se snažit nalézt nějaké nové hodnoty, které by reflektovaly jak asijské poměry a podmínky, tak globalizující se svět. Nepokusí-li se o něco takového, budou pohlceni ekonomikou a skutečně a definitivně ztratí své tradiční hodnoty.

Podle mého názoru je diskuse o odlišnosti hodnot především reakcí na rozdělení politických a ekonomických zájmů v globalizujícím se světě a nespočívá v tak zásadním rozdílu hodnot, jak bývá prezentována a často i chápána. Domnívám se též, že tato diskuse je spíše jen otázkou rétoriky než nějakých zásadních rozdílů. V článku jsem několikrát zdůraznila, že jisté rozdíly mezi (tradičními) hodnotami jednotlivých civilizací a kultur nesporně existují. Tyto rozdíly nemohou být ignorovány, ale ani přeceňovány, či dokonce zkruslovány ve prospěch vlastních zájmů. Bohužel se někteří zastánci rozdílných hodnot, a to v první řadě zastánci „asijských hodnot“, pokoušejí nebrat na zřetel historický vývoj a na historii i současnost hledět tak, jak to vyhovuje jejich mocenským zájmům. Snad se v tomto krátkém článku podařilo poukázat na to, že jejich argumenty jsou velmi zjednodušené, subjektivní a povrchní.

¹⁾ Tzv. asijská krize není námětem tohoto článku. Finanční a měnová krize, zjednodušeně nazývaná asijská krize, v 2. polovině 90. let 20. století boom asijských ekonomik jen na několik let utlumila. Po jejím opadnutí hospodářský vzestup i nadále trvá.

²⁾ Viz *The Far Eastern Economic Review*, October 3, 1996, p. 22.

³⁾ Morris-Suzuki, Tessa. „Invisible Countries: Japan and the Asia Dream“, *Asian Studies Review*, March 1998, Volume 22 Issue 1.

⁴⁾ Koh, Tommy. „The 10 Values Which Undergird East Asian Strength and Success“, *The International Herald Tribune*, 11–12 December 1993.

⁵⁾ Tamtéž.

⁶⁾ Tamtéž.

⁷⁾ Více viz např. Goh Chok Tong. „Social Values, Singapore Style“, *Current History*, December 1994; Burton, Sandra. „Society versus the Individual“ (Interview with Lee Kuan Yew), *Time*, 14 June 1993; Dupont, Alan. „Is There an ‘Asian Way’?“, *Survival* 38, No. 2, Summer 1996.

⁸⁾ Dupont, Alan. „Is There an ‘Asian Way’?“, *Survival* 38, No. 2, Summer 1996, p. 22.

⁹⁾ *Far Eastern Economic Review*, October 3, 1996, p. 24.

¹⁰⁾ *Far Eastern Economic Review*, October 24, 1996, p. 28.

¹¹⁾ Hard work, strong family, home ownership, morality.

¹²⁾ Patten, Chris. *East and West – The Last Governor of Hong Kong on Power, Freedom and the Future*. London: Macmillan, 1998.

Premiérské volby 6. února vyhrál kandidát pravicového Likudu Ariel Šaron, který přesvědčivě porazil dosavadního premiéra Baraka poměrem 62,5 : 37,4. Až se ujme úřadu, bude pátým ministerským předsedou země od listopadu 1995, kdy byl zavražděn Jitzchak Rabin. Rabin uzavřel v r. 1993 historickou dohodu s vůdcem Organizace pro osvobození Palestiny Jásirem Arafatem a zaplatil za to životem rukou židovského náboženského fanatika.

Rabinův nástupce Šimon Peres, jeho celoživotní politický soupeř a rival, chtěl pokračovat v započatém díle. Dobře promyšlené teroristické útoky islámského Hamásu a Džihádu, které si vyžádaly desítky obětí v Izraeli, a patrně zaměřovací chyba izraelského dělostřelectva, která způsobila smrt stovky Palestinců v libanonském táboře Kana, měly za následek, že premiér Peres prohrál 29. května 1996 premiérské volby těsným poměrem několika desítek tisíc hlasů. Odvrátila se od něj část izraelských židovských voličů (v důsledku teroru, kterému nezabránil) a část voličů arabských (v důsledku zmíněného masakru v táboře Kana).

Do úřadu nastoupil vůdce Likudu Benjamin Netanjahu a vládl tři roky. Během svého předčasně ukončeného mandátu ani on nedokázal zabránit terorismu; vztahy s Palestinci zatížil neúměrnými provokacemi (otevření tunelu ve Starém městě, výstavba sídliště Har Homa ve východním Jeruzalémě), nicméně uzavřel dohodu s Palestinci o vyklizení Hebronu (1997) – ve městě zůstala jen malá židovská enkláva – a sjednal dohodu s Palestinci ve Wye Plantation ve Spojených státech (1998). Tato dohoda mu politicky zlámala vaz: ústupky Palestincům (odevzdání dalšího území) se zdály přílišné některým Netanjahuovým pravicovým spojencům ve vládě. Výsledkem byly předčasné parlamentní a premiérské volby 17. května 1999, ve kterých byl Netanjahu poražen 12procentním rozdílem vůdcem Strany práce a volebního bloku Jeden Izrael Ehudem Barakem. Strana Likud poklesla z 32 na 19 mandátů v Knesetu.

S nástupem Ehuda Baraka do funkce premiéra byly spojeny velké, a patrně přehnané naděje – mj. zakončení mírového procesu s Palestinci, mír se Sýrií, odchod izraelských vojsk z jižního Libanonu. Tyto naděje jako celek splněny nebyly. Barak dosáhl jen stažení armády z jižního Libanonu – to bylo jednostranné rozhodnutí. Ani smrt prezidenta Asáda nepřinesla náznak flexibility ze syrské strany dospět k dohodě. Završení mírového procesu s Palestinci se zdálo být na dosah ruky, a přesto jednání, která měla své „vrcholy“ a „pády“ se nakonec nezdařila. Vinu na tom mají obě strany, Izraelci i Palestinci. Premiéru Barakovi nelze upřít jedno: podobně jako kdysi Rabin (ostatně Barak byl jeho žákem i vyhládnutým nástupcem) projevil historickou odvalu k dalekosáhlému kompromisu (viz dále) a šel až na nejzazší

Izrael

MILOŠ POJAR

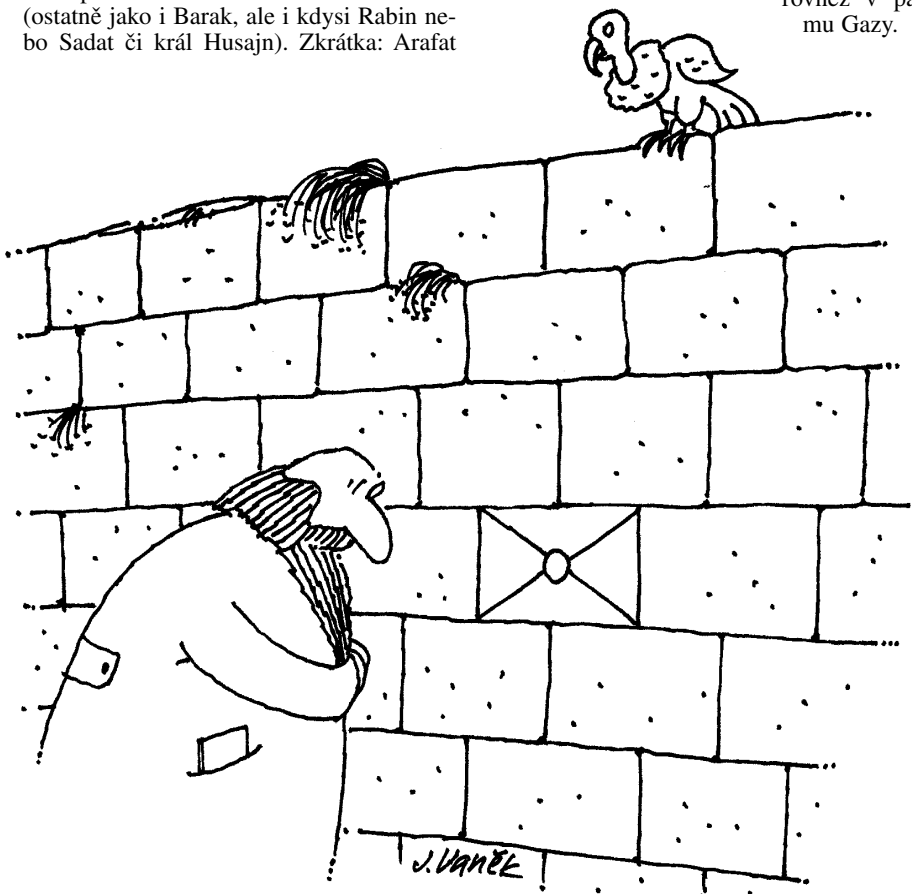
a volby premiéra 6. února 2001

meze – své vlastní i izraelské. Ale: jsa více vojákem než politikem, hrál „s kartami příliš u těla“, překvapoval své stoupence i odpůrce svými „tahy“, postupně pro svou politiku ztrácel – a ztratil – většinu v Knesetu. A hlavně: nedokázal svou politiku vysvětlit izraelským voličům, z nichž asi 60 procent schvaluje mírový proces... S Palestinci jednal, mnoho a často, na hranicích Gazy v Erezu, u sebe v Kochav Jaisru, v Egyptě i ve Spojených státech, ale zároveň pokračovalo rozšiřování židovských osad na palestinském území, stavěly se nové silnice, kácely olivové háje, bouraly „nelegálně“ postavené palestinské domy...

Arafatova vina je historicky větší. Ve chvíli „hodiny pravdy“, při izraelsko-palestinských jednáních v Camp Davidu v červnu r. 2000, za asistence prezidenta Clintona, nepřijal onen historický kompromis, který se mu nabízel a který by býval musel tvrdě prosadit doma i vůči arabskému světu (ostatně jako i Barak, ale i kdysi Rabin nebo Sadat či král Husajn). Zkrátka: Arafat

vyrostl z teroristy v politika, ale nikoli ve státníka.

V čem tedy vlastně mohlo být dosaženo kompromisní dohody? Především je třeba si uvědomit, že mírový proces trvá již deset let, od Madridské konference r. 1991. Obě strany jsou jím unaveny a frustrovány, palestinská více. Totální mír ani bezpečnost nepřinesl (lze vůbec totální bezpečnost nastolit?), ale své bohaté plody přece ano – deset let mírového procesu, to je mír s Jordánskem, opatrný rozvoj vztahů s dalšími arabskými zeměmi (90 tisíc Izraelců navštívuje ročně Maroko, desetitisíce Egypt i Jordánsko), nákupní, turistické i kulinární návštěvy Izraelců v Dženinu, Nablusu, Kalkíliji Tulkarmu, Ramalláhu, Betlémě... Provalení „neviditelné“ hranice mezi západním a východním Jeruzalémem. Palestinské autonomie nad Gazou a 42 procenty území Západního břehu. Spojení obou částí silnicí. Mezinárodní letiště v Gaze. Budování palestinského přístavu rovněž v pásmu Gazy.

Ale po celé roky se před sebou hrmuly nejobtížnější problémy – otázka Jeruzaléma, hranic budoucího palestinského státu, židovských osad (té největší překážky míru např. podle Cartera, Bakera i Pavla Tigrida) a palestinských uprchlíků. A v nich mělo být dosaženo kompromisu, aby mohla být podepsána konečná mírová dohoda.

Když obě strany postupně „sestoupily se stromů“ a přestaly hlásat maximalistické požadavky, v Camp Davidu, ale i později při dalších jednáních, hlavně ještě v únoru letošního roku v Tabě, a to těsně před izraelskými volbami, se dohoda jevila v otázkách hranic a osad – Izrael nabídl vyklizení osad z Gazy a asi 20 procent ze Západního břehu, 80 procent osad by zůstalo ve třech blocích a bylo by začleněno do Izraele výměnou za území u Gazy v Negevu – celkově 95 procent by připadlo palestinskému státu, který by byl vyhlášen. Složitější byl samozřejmě problém Jeruzaléma, zatížený emocionálně a nábožensky. Nakonec ale Barak nabídl princip rozdělení města, dokonce přistoupil i na Clintonův návrh rozdělení Starého města mezi Palestinu a Izraelce – a to vše bylo Arafatovi málo. V otázce uprchlíků trval Arafat na principu návratu všech palestinských uprchlíků (údajně 3,7 milionu) do vlastního Izraele a na principu jejich odškodnění jen Izraelem. To nemůže nikdo v Izraeli přijmout, to by byla sebevražda každého politika a sebevražda Státu Izrael jako takového.

Barakův návrh na návrat 100 000 uprchlíků do Izraele a odškodnění dalších pomocí izraelských, amerických a jiných peněz Palestinci odmítli. Jednání v Camp Davidu ztroskotala, a následovaly známé události:

28. září přišel na Chrámovou horu v Jeruzalémě Ariel Šaron v doprovodu policie a s Barakovým souhlasem. Tato návštěva, považovaná Palestinci za provokaci, se stala rozbíškou pro násilné události ze strany Palestinců, nazývané intifádou al-Aksa, které trvají dodnes. Vyžádaly si na 400 lidských životů – z většiny Palestinců, 13 izraelských Arabů a několika desítek Izraelců. Arafat jim nedokázal zamezit – nebo nemůže, mladí radikálové typu Marvan Barghouti (aktivista organizace OOP Tansin) nebo Muhammad Dahlan (vedoucí mládeže Al-Fatahu v organizaci Šabíba) mu patrně přerůstají přes hlavu a vytlačují z vlivu umírněnější Abu Alu nebo Abu Mazena.

Vlna násilí, kterou rozpoutali Palestinci a na kterou zřejmě ne vždy adekvátně reagovali Izraelci (nasazením tanků, raket a helikoptér), teroristické činy jako např. výbuch v Netaniji, najetí autobusu do Izraelců čekajících na zastávce v Holonu nebo loňský lynč dvou izraelských vojáků v Ramalláhu, vražda mladého Izraelce jedoucího se podívat na palestinskou známou z internetu, atd. atd., to vše a mnoho dalšího vyvolalo v Izraeli hlubokou deziluzi, deprese, rozklad mírového tábora. Další šok způ-

sobilo chování izraelských Arabů, kteří se poprvé zcela zjevně postavili na stranu Palestinců – a policejní zákrok v Nazaretu proti nim měl za následek 13 mrtvých.

Pozice premiéra Baraka se stala neudržitelnou. K dohodě s Palestinci, která by ho možná ještě mohla zachránit, nedocházelo, takže 10. 12. Barak oznámil, že odstoupuje z funkce premiéra, a byly vyhlášeny volby na 6. února 2001. Po vymanévrování Netanjahua a nezdaru Perese o nominaci do premiérských voleb se nakonec utkali Barak s vůdcem opozice Šaronem.

Ariel Šaron, narozený v r. 1928 v mošavu Kfar Malal u Tel Avivu z rodičů, kteří přišli do Palestiny z Brestu Litovského, má za sebou kontroverzní vojenskou kariéru. Jako voják činil odvážná rozhodnutí, často proti rozkazům svých nadřízených. Jako politik byl buď v opozici, anebo ve vládních funkcích, kde se většinou stavěl proti většímu mínění vlády nebo jejího předsedy. Často se zdálo, že jeho politická kariéra je u konce (Libanon 1982); nicméně stoupal po funkcích ve vlivných ministerstvech až do funkce ministra zahraničí ve vládě Netanjahuově. Nyní přebírá tento věčný opozičník vládní odpovědnost ve funkci nejvyšší.

Palestincům nemíní nabídnout ani zcela to, co mohli mít od Baraka. Předcházejícími dohodami se necítí být vázán, mírové dohody nehodlá zakončit, ale chce dospět k jakési dočasné dohodě. Trvá na zastavení násilí, na tom, že žádná další území se vracet nebudou, Jeruzalém zůstane nedělitelný, uprchlíci zůstanou tam, kde jsou. Rovněž s osadami se hýbat nebude. Šaron představuje vyústění revizionistické sionistické politiky táhnoucí se od Žabotinského po Begina, Šamira k Netanjahuovi a k němu osobně. Jeho vítězství je těžkou porážkou izraelského mírového tábora, středu i levice, intelektuálů, sekulárních a nenacionalistických proudů v izraelské společnosti.

Bezprostředně po volbách přikročil Šaron k formování vlády nabídkou odstupujícímu premiérovi Barakovi na vytvoření společné vlády národní jednoty, tvořenou Likudem, Stranou práce a některými menšími stranami. Složitá jednání o složení vlády a programu (složitá mj. proto, že Barak hned po volbě ohlásil odchod z politického života a potom obdržel nabídku o vstupu do vlády na místo ministra obrany) se zkomplikovala 20. 2., kdy Barak na nátlak vlastní strany ohlásil, že nabídku pro sebe nepřijímá a potvrdil svůj odchod z politiky.

Ústřední výbor Strany práce rozhodl na svém zasedání v noci z 26. na 27. února, po bouřlivé debatě, emotivním a hřímavém projevu Šimona Perese a ještě bouřlivějším hlasování, že Strana práce vstoupí do koaliční vlády národní jednoty. Po jednáních Ariela Šarona s představiteli dalších stran mohl Šaron dne 8. března oznámit složení své vlády.

Izrael, Palestince i celý Blízký východ čekají nelehké časy.

Stane se Slovensko dvacátým členem NATO?

VLADIMÍR LEŠKA

Slovensko vinou své vlády promarnilo první příležitost stát se spolu s ostatními účastníky visehradské spolupráce plnohodnotným členem Severoatlantické aliance. Důsledky tohoto handicapu vnímal náš východní soused mnohem intenzivněji než ostatní kandidátské země, které se na první vlně rozšiřování NATO nepodílely. Jejich zklamání nebylo natolik bolestivé, protože se v té době s nimi prakticky nepočítalo. Slovensko na rozdíl od nich patřilo původně ke střeoevropským státům, které orgány Aliance vzhledem ke geostrategickým parametrům a stupni systémové transformace od počátku považovaly za nejhodnější uchazeče, jež by se ze zemí bývalého východního bloku mohli stát prvními členy obranného společenství vyspělých demokracií.

Na madridském summitu v roce 1997 však SR nebyla jmenována ani mezi kandidáty případného dalšího rozšiřování NATO. Tato skutečnost nasvědčovala, že byla zřejmě ze seznamu států první vlny dodatečně vyškrtána. Prezident R. Schuster tuto situaci interpretoval s použitím sportovní symboliky: Slovensko podle něj dostalo za porušení principů demokracie žlutou kartu, a proto bylo z pelotonu nepřipravenějších vyloučeno.

Praxe ukázala, že rozhodovací procesy ve sféře mezinárodní bezpečnosti se odvíjejí podle podstatně složitějších pravidel, než jakými se řídí sportovní soutěže. Očekávání (jednalo se však spíše o zbožné přání některých slovenských politiků), že SR by mohla být pozvána, aby se připojila k Severoatlantické smlouvě již na jubilejním washingtonském summitu v roce 1999, se potvrdilo jako naprosto nerealistické. Dokumenty z tohoto vrcholného zasedání sice na změnu vnitropolitické situace Slovenska po parlamentních volbách v roce 1998 reagovaly, avšak o termínu příští vlny rozšiřování, do níž by mohlo být popřípadě zahrnuto, se nezmiňovaly. Naopak, vyplynulo z nich, že nároky na odbornou a technickou připravenost dalších kandidátů se budou postupně zvyšovat, aby se předešlo větším komplikacím při jejich budoucím začleňování do vojenských struktur Aliance.

Nikdo nepochyboval, že kabinet M. Dzurindy od počátku funkčního období v roce 1998 pokládal integraci Slovenska do evropských a transatlantických struktur za svou nejvyšší prioritu. Mechanismus negociací s EU přiměl jeho členy a odpovědné resorty, aby se otázkám souvisejícím s přípravou Slovenska na přijetí do tohoto společenství věnovali s větším soustředěním a nasazením, než jaké projevovali při řešení problémů, které podmiňovaly jeho člen-

ství v Severoatlantické alianci. O tom, jak se Slovensku dařilo plnit předsevzetí ve vztahu k Unii, podrobně informovala Pravidelná zpráva Evropské komise o jeho připravenosti na vstup do EU za rok 2000. Orgány Severoatlantické aliance však žádná oficiální, veřejně publikovaná vysvědčení o schopnosti kandidátských zemí plnit závazky vyplývající z příštího členství v NATO nevystavují. To ale neznamená, že stupeň plnění kritérií podmiňujících vstup do Aliance nehodnotí. Naopak. Systém prověrek připravenosti uchazečských zemí, který je značně náročný, má velmi pečlivě propracovaný. Využívá přitom různé formy a postihuje všechny úrovně i oblasti, které mají vztah k obraně státu. Představitelé kandidátských zemí se s výsledky kontrol, inspekci a expertních návštěv seznamují několika cestami.

Z praxe posledních měsíců vyplývá, že země, jež mají reálnou šanci být mezi kandidáty příští vlny rozšíření, jsou objektem dokonce zvýšené pozornosti orgánů Severoatlantické aliance. Jejich výsledky při zlepšování obranných schopností posuzují náročněji a kritičtěji než ostatních účastníků partnerské spolupráce. Rovněž Slovensko se v uplynulých týdnech dostalo několikrát pod drobnohled NATO, zkoumající stav jeho připravenosti k převzetí závazků vyplývajících z příslušnosti k tomuto obrannému společenství.

Představitelé Severoatlantické aliance v době vlády V. Mečiara často tvrdili, že zatímco SR neplnila politická kritéria pro vstup do Aliance, úroveň připravenosti jejích ozbrojených sil vcelku odpovídala stavu armád ostatních států visehradské čtyřky, jež se potom staly členy NATO. Po roce 1998 se tato hodnocení téměř diametrálně změnila. Vnitřní politika a zahraničněpolitická orientace kabinetu M. Dzurindy přesvědčila představitele států NATO o tom,

že Slovensko úspěšně překonává důsledky působení předcházející vládní koalice a zcela plní politická kritéria pro zařazení mezi kandidáty příští vlny rozšiřování. Východní soused České republiky v uplynulých měsících v tomto směru významně pokročil jak na cestě obecné transformace společnosti směrem k hodnotám pluralitní demokracie, právního státu a prosperující tržní ekonomiky, tak i v rámci přibližování se ke standardům EU.

Dřívější, vcelku pozitivní, hodnocení slovenských ozbrojených sil představiteli NATO bylo ovlivněno úspěšným působením jejich příslušníků ve společných mírových misích a výbornými výsledky, jichž dosahovali během různých cvičení uskuetečňovaných v rámci programů Partnerství pro mír. K poměrně dobré pověsti Armády Slovenské republiky (A SR) v kruzích Severoatlantické aliance přispívaly i postoje slovenských vojenských představitelů, které potvrzovaly jejich jednoznačnou prozápadní orientaci a dokazovaly, že se v souladu s deklarovaným záměrem integrovat Slovensko do evropských a transatlantických struktur snaží důsledně plnit všechny úkoly. Rovněž slovenští občané dlouhodobě projevovali vůči svým ozbrojeným silám značné sympatie, které se odrážely v průzkumech veřejného mínění. Armáda Slovenské republiky trvale zaujímal na žebříčku důvěryhodnosti státních a veřejných institucí nejvyšší příčku.

Po washingtonském summitu NATO v roce 1999 a na základě zkušeností z procesu začleňování nově přijatých členů do vojenských struktur Aliance její orgány zvýšily náročnost při hodnocení kandidátských zemí. Ačkoliv kabinet *M. Dzurindy* ve srovnání s předcházejícím obdobím podstatně zintenzivnil přípravu na členství v NATO, dosažené výsledky posuzované přísnějšími kritérii neodpovídaly obecným očekáváním. Avizované reformní kroky nepřinesly předpokládaný efekt. Od poloviny roku 2000 jak mezi vojenskými odborníky, tak i v politických kruzích začaly silit kritické hlasy, jež upozorňovaly na přetrvávající problémy v přípravě Slovenska, a zvláště jeho ozbrojených sil, na přijetí do Severoatlantické aliance. Většina politiků koaličních stran připisovala hlavní odpovědnost za nedostatečné tempo a nízkou efektivitu kroků uskutečňovaných při reformě branného systému země a její armády resortu obrany, a především členovi vlády, který tento úsek řídil.

Ačkoliv ministr obrany *P. Kanis* (SDL) patřil od počátku působení ve vládním kabinetu k nejdohodlanějším obhájčům vstupu Slovenska do NATO, byl obviňován z toho, že dosažení tohoto cíle svou personální politikou ohrožuje. Zejména toto téma se stalo zdrojem vzrůstajícího napětí mezi ním a jeho státním tajemníkem *J. Pivarčim*. Ochromená schopnost racionální komunikace nejvýše služebně postavených funkcionářů resortu znesnadňovala hledání optimálních řešení i v ostatních otázkách souvisejících s vojenskou reformou.

I přes tyto komplikace subjektivního rázu Slovenská republika vcelku úspěšně plnila úkoly vyplývající z Národního programu přípravy na členství v NATO (NP PRENAME) na léta 1999 a 2000. Nejslabším místem realizace opatření předpokládaných v tomto rámci bylo jejich finanční zabezpečení. Těžkosti, které z toho vyplývaly, se postupně hromadily a v plném rozsahu se začaly projevovat především v souvislosti s přípravou seznamu nezbytných kroků, jež by měly být splněny do doby předpokládaného rozhodování orgánů NATO o kandidátech další vlny rozšíření Aliance, tj. do roku 2002.

Nedostatek finančních prostředků, s nímž se resort obrany potýkal dlouhodobě, přinutil ministra obrany *P. Kanise* k urychlení strukturálních změn. Kolegium ministra již v říjnu 1999 rozhodlo o včlenění Generálního štábu Armády Slovenské republiky (GŠ A SR) do ministerstva obrany. Zároveň s tím se k 1. lednu roku 2000 vytvořil nový stupeň velení – velitelství pozemních sil a velitelství vzdušných sil. Reorganizace nižších stupňů řízení, ostatních útvarů, škol a zařízení MO SR se plánovala na léta 2000 až 2002. Početní stav armády by měl v roce 2002 klesnout na konečných 30 000 osob. Současně byl přijat zákon o zkrácení vojenské základní služby na 9 měsíců od roku 2001.

Vedení resortu konzultovalo plány transformace Armády Slovenské republiky s partnery v NATO. Využilo například analýzy zpracované britskými vojenskými experty. Počátkem roku 2000 navštívil Bratislavu vrchní ředitel pro evropskou politiku a politiku NATO při úřadu amerického ministerstva obrany *generálmajor J. Garrett*, který vedl americký expertní vojenský tým, jenž připravil všestranné zhodnocení úrovně kompatibility A SR. Smysl jeho pomoci Slovenské republice spočíval v tom, aby se struktura slovenských ozbrojených sil co neefektivněji přiblížila požadavkům Nové strategické koncepce NATO.¹⁾

Důležitou součástí adaptace Slovenska na podmínky branného systému členských zemí Aliance byla legislativní opatření, odpovídající normám NATO. Vytvářela zákonový rámec pro změnu systému obranného plánování, které by se mělo stát záležitostí celého státu, ne pouze armády. Právě ve zdokonalení této oblasti spatřovali funkcionáři NATO největší rezervy v zajištění bezpečnostních potřeb Slovenska. Konstatoval to i náměstek generálního tajemníka NATO *K.-P. Kleiber* po návštěvě Bratislavy 10. a 11. února 2000. Po zdvořilostním ocenění toho, čeho se „dosud na Slovensku v tomto směru dosáhlo“²⁾, zdůraznil, že tuto zemi čeká ještě mnoho práce v oblasti interoperability, a zejména při zdokonalování obranného plánování.³⁾ Uplynulý rok oprávněnost jeho nepřímé kritiky zcela potvrdil.

Ministerstvo obrany SR ve snaze pokrýt základní provozní potřeby podřízených vojsk hledalo zdroje dodatečných financí mj. i v odprodeji přebytků bojové techni-

ky a jiných vojenských materiálů. Armáda se například zbavovala nepotřebných tanků a pokračovala ve snižování počtů bojových letounů. Vedení ministerstva v tom spatřovalo jednu z možností, jak získat nezbytné prostředky na modernizaci svých ozbrojených sil a na realizaci dalších strukturálních změn v orgánech řízení, které by přiblížily A SR k organizačním schémátům srovnatelných států NATO. Náčelník Generálního štábu Armády Slovenské republiky *generálmajor M. Cerovský* zdůvodnil tento postup slovy: „*Ekonomické možnosti státu neumožňují, abychom armádu živili v dnešní podobě. Jenom na údržbu a provoz by v současnosti potřebovala asi 21 mld. Sk ročně.*“⁴⁾ Přitom celý resort obrany dostal v roce 2000 pouze patnáct miliard Sk.

Někteří oponenti *P. Kanise* přitom tyto aktivity ministerstva pokládali za nekalé obchodní operace, které svou netransparentností vyvolávaly podezření z korupce a stranického klientelismu. Jeho kritici jej však především obviňovali z neschopnosti či dokonce neochoty přistoupit k řešení personálních otázek na Ministerstvu obrany SR. Po příchodu do funkce ustanovil na vedoucí místa v orgánech, které plánovaly a řídily proces reformy v ozbrojených silách, několik důstojníků, kteří byli všeobecně pokládáni za jeho oblíbence. Proto mu mnozí vytýkali, že realizaci reformy svěřil osobám, jež neměly pro tento úkol odpovídající odbornou kvalifikaci a politickou způsobilost. Obviňovali jej, že nevytvářel dostatečný prostor pro uplatnění vojenských specialistů, kteří absolvovali vysoké školy a kursy v členských státech NATO. Ani reforma ministerstva a přesun GŠ A SR z Trenčína do Bratislavy nepřinesly očekávaný efekt. Nepodařilo se mu správně vymezit kompetence jednotlivých úseků centrálního řízení a odstranit nadbytečné duplicitní činnosti u ústředí resortu.

K nejostřejším kritikům ministra *P. Kanise* patřili politici z pravého spektra vládní koalice – předseda Výboru NR SR pro obranu a bezpečnost *V. Palko* (KDH), předseda Výboru NR SR pro evropskou integraci *F. Šebej* (DS) a poslanec *J. Langoš* (bývalý předseda DS). Kromě uvedených otázek mu rovněž vytýkali, že nevytvářel předpoklady pro reálné zcivilňování ministerstva a ve funkcích ředitelů jednotlivých sekcí neustále ponechával vojáky z povolání, z nichž někteří byli politicky nedůvěryhodní.

Neschopnost ministerstva obrany zajistit optimální postup modernizace výzbroje a zvyšování kompatibility a interoperability ozbrojených sil v rozsahu a tempu, které předpokládal harmonogram příprav na členství v NATO, vyvolávala u politiků prozápadní orientace značnou nervozitu. K zvýšení obav, zda se Slovensku podaří adekvátně připravit na členství v Alianci do jejího pražského summitu v roce 2002, jenž by měl podle očekávání rozhodnout o pozvání dalších kandidátů, přispěla i zpráva amerického poradního týmu expertů vede-

ného generálmajorem *J. Garrettem*. Ministr obrany *P. Kanis* ji oficiálně převzal 26. července 2000 ve Washingtonu od svého amerického kolegy *W. Cohena*. Na rozdíl od většiny předcházejících hodnocení různých amerických politických i vojenských představitelů v uplynulých letech tvrdě, ale zcela objektivně kritizovala stav připravenosti A SR na začlenění do NATO. Za hlavní nedostatek označila malou intenzitu výcvikové činnosti pozemních i vzdušných sil a nízkou připravenost vojenského personálu komunikovat v angličtině.

Její závěry navíc zpochybnily téměř rok připravovaný nákup víceúčelových podzvukových letounů pro slovenské vzdušné síly. Tehdejší vedení MO SR v jejich zavedení do výzbroje spatřovalo hlavní cestu k zlepšení interoperability a zvýšení bojeschopnosti A SR v příštích letech. *Garrettova* zpráva doporučovala, aby MO SR upustilo od nákupu těchto letounů, protože by tím vyčerpalo rozpočtové prostředky vyčleněné na investiční účely na několik let dopředu. Namísto toho se mělo soustředit především na zdokonalování připravenosti vojenského personálu s využitím stávající bojové techniky.

Doporučení amerických expertů vedených generálmajorem *J. Garrettem* ještě více prohloubilo napětí mezi ministrem *P. Kanisem* a jeho státním tajemníkem. Zatímco ministr trval na co nejrychlejším vyhlášení tendru na nákup víceúčelových podzvukových letounů, *J. Pivarčí* prosazoval, aby se k tomuto kroku přistoupilo teprve poté, co budou schváleny příslušné koncepční dokumenty vycházející z obranné strategie státu. Pro exaktní definování koncepčních potřeb A SR měla klíčový význam Bezpečnostní strategie státu, jejíž návrh vláda schválila sice již v říjnu 2000, ale s jejím přijetím v parlamentu se počítalo až v březnu 2001. Teprve na jejím základě mohly být vytvořeny další strategické dokumenty – Obranná strategie a Vojenská strategie.

P. Kanis přesto vytrvale usiloval o vypsání tendru na uvedené letouny v co nejkratším termínu. Jeho snaha v kontextu s dalšími ministrovými aktivitami nastolovala řadu otázek. O jeden z nich se začala velmi důrazně zajímat média. Vyzvala politika, aby zdůvodnil, z jakých prostředků financoval výstavbu honosného rodinného sídla v lukrativní části Bratislavy, jehož cenu odborníci odhadovali na více než 12 milionů Sk.

Kritika ministra obrany *P. Kanise* zesílila poté, co se ve sdělovacích prostředcích objevily informace o tom, že nespokojenost s jeho personální politikou a s dynamikou opatření, která by měla přiblížit brannou legislativu SR standardům NATO, projevíly i orgány Aliance včetně generálního tajemníka *G. Robertsona*. Výhrady na toto téma si v Bruselu koncem listopadu 2000 zřejmě vyslechl i premiér *M. Dzurinda*, který po návratu do vlasti začal pozorněji naslouchat hlasům, jež požadovaly řešení problémů ve vedení ministerstva obrany.

Jelikož *P. Kanis* nedovedl přesvědčivě a věrohodně odpovědět na otázky související s financováním výstavby přepychové vily, tlaky na jeho odchod z funkce ministra zesílily natolik, že sám abdikoval. Zájem o to, aby uvolnil křeslo ministra, projevovali i jeho straníční kolegové, zejména funkcionáři SDL mladší generace, ale také slovenský prezident *R. Schuster*. Ten se obával, že situace na ministerstvu obrany by mohla vést ke zhoršení pozice Slovenska v jednáních o jeho přijetí do NATO. Proto mu doporučoval, aby z funkce ministra odstoupil.

O tom, že *P. Kanis* byl jistou brzdou v procesu přípravy Slovenska na přijetí do Severoatlantické aliance, svědčí vývoj na Ministerstvu obrany SR po jeho odchodu z funkce. K němu se odhodlal 16. prosince 2000 na základě výsledků jednání Republikového výboru SDL. Po určitých disonancích, které ve vztazích mezi partnery vládní koalice vyvolal odmítavý postoj premiéra *M. Dzurindy* k návrhu SDL na jmenování *J. Tuchyňa*, novým ministrem obrany SR se stal 3. ledna 2001 *J. Stank*.

Ten po svém ustanovení do funkce označil za svůj nejdůležitější úkol při směřování Slovenska do NATO zvýšení důvěryhodnosti armády, ministerstva a země v očích zahraničí. Byl odhodlán radikálněji přistoupit k plnění kritérií vyžadovaných Aliancí. Prohlásil, že chce pokračovat v reformních krocích, které MO SR již zahájilo, a ve zlepšení vztahů mezi šéfem resortu a státním tajemníkem *J. Pivarčim*. Ubezpečil veřejnost, že je odhodlán provést v resortu nezbytné personální změny, jejichž zdůvodnění shrnul do teze: „*Nemá-li někdo motivaci a není dostatečně flexibilní, aby se přizpůsobil změnám, bude muset hledat uplatnění jinde.*“⁴⁵⁾

Vyslovil přesvědčení, že SR má dostatek času, aby přesvědčila NATO o poctivosti svých úmyslů a možném přínosu pro Alianci. Za další priority označil zdokonalení systému obranného plánování a legislativní sjednocení velení všem ozbrojeným složkám. Co nejdříve, avšak bez velkých finančních prostředků, chtěl prosadit klíčová opatření, která by zvýšila důvěryhodnost resortu obrany. Prohlásil, že se neobává tlaku lobbistických skupin, které přispěly k odchodu *P. Kanise* z funkce.

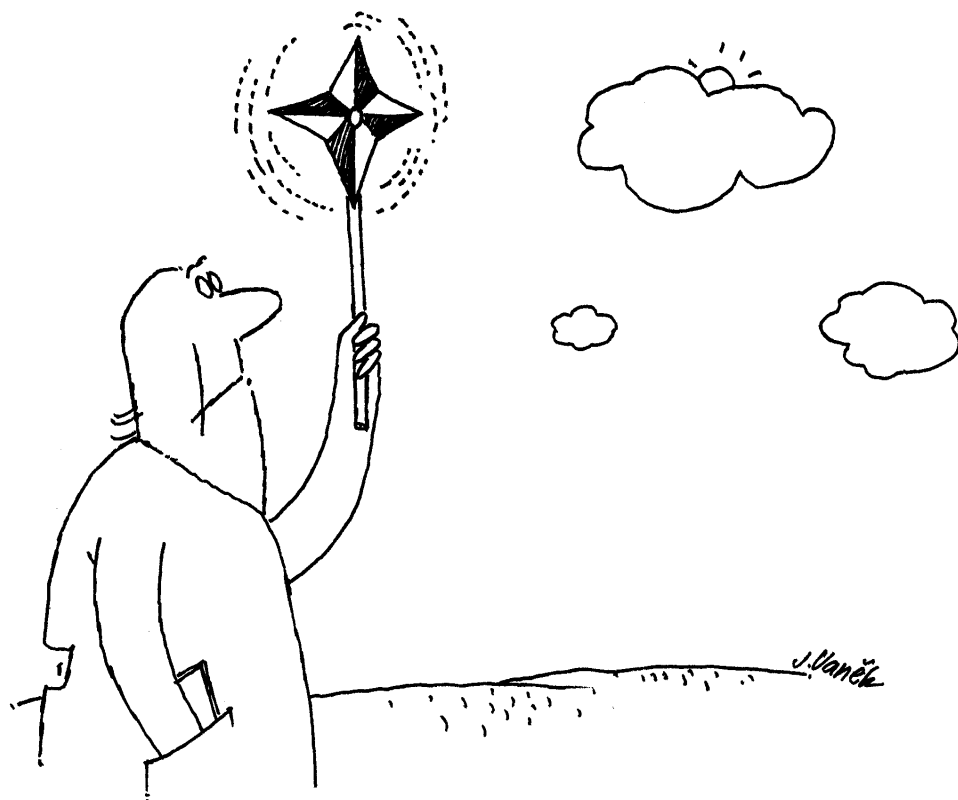
Jmenováním *J. Stanka* ministrem obrany byla zřejmě zahájena intenzivnější fáze reformy branného systému SR. Jeho velmi vstřícná akceptace ze strany politiků koaličních stran vytvořila dobré předpoklady pro vzájemnou komunikaci mezi ním a předsedy parlamentních výborů, jejichž agenda měla vazby na resort ministerstva obrany. Dlouhodobé působení na Zastupitelském úřadu SR v Praze (předtím, než byl jmenován velvyslancem, byl tamtéž velvyslancekým radou) mu umožnilo zblízka sledovat proces přibližování ČR k Severoatlantické alianci a seznámit se s problémy, jež vyplývaly z procesu začleňování jejich ozbrojených sil do struktur NATO.

Výsledky úsilí ministra *J. Stanka* nebudou vždy záviset pouze na správnosti jeho rozhodnutí, ale i na tom, jaké zdroje – finanční i personální – bude mít k dispozici. Slovensko trpí v každé z těchto sfér akutním nedostatkem. Ani v jedné z nich nelze očekávat, že by se situace změnila k lepšímu radikálně. Rozhodující bude, jak se novému ministrovi podaří efektivně využívat disponibilní prostředky a zda se jeho snaha o nápravu minulých chyb nevyčerpá pouze negací dosaženého, aniž by vedla k vyšší kvalitě. Významnou brzdou v jeho úsilí mohou být rovněž napjaté vztahy uvnitř vládní koalice a vážné problémy uvnitř strany, jež jej do funkce ministra obrany nominovala. Tato specifika slovenské politické scény by mohla komplikovat činnost resortu zejména při prosazování opatření vyžadujících přijetí předběžných politických rozhodnutí.

Stoupenci integrace Slovenska do NATO ocenili, že *J. Stank* po nástupu do čela resortu obrany kladl zvýšený důraz na diplomatické aspekty tohoto procesu. Odborné kruhy ocenily jeho myšlenku, aby vedení ministerstva posílil další státní tajemník, jenž by se soustředil na politicko-vojenské stránky přípravy na členství v Severoatlantické alianci. Zvláště uvítaly, že si vybral *R. Káčera*, jenž předtím zastával na Ministerstvu zahraničních věcí SR funkci generálního ředitele sekce mezinárodních organizací a bezpečnostní politiky.⁶⁾ Jeho odborný profil, zahraniční zkušenosti a dobré diplomatické kontakty v USA a v Bruselu vytvářely příznivé předpoklady, aby se představa *J. Stanka* o poslání dalšího státního tajemníka zcela naplnily.

Jeho idea byla natolik přesvědčivá, že se prosadila i přesto, že zpočátku narazila na ustanovení Koaliční dohody o rozdělení vládních křesel mezi politické strany. Příchodem *R. Káčera* na MO SR se podařilo vyřešit současně několik problémů. První státní tajemník *J. Pivarčí* jako jeho statutární zástupce se mohl více koncentrovat na otázky spojené s odbornými aspekty reformy ozbrojených sil, protože politicko-vojenské otázky přípravy Slovenska na přijetí do NATO přešly do kompetence *R. Káčera*. Ten současně přivedl na MO SR experty na bezpečnostní politiku z MZV SR, kteří pomohli řešit problém zcivilnění resortu obrany. Tím se vytvořily předpoklady i pro těsnější kooperaci obou resortů při komplexnějším prosazování bezpečnostní politiky Slovenska.

Ministr obrany *J. Stank* v souladu se svým předsevzetím odvolal z funkcí generálních ředitelů sekcí (integrační politiky a zahraničních vztahů a sekce obranné politiky a plánování) dva vojáky z povolání – generály a nahradil je občanskými pracovníky. Šéfem posledně jmenované se stal bývalý plukovník, absolvent prestižní americké vojenské akademie, který byl v letech 1994–1997 styčným důstojníkem A SR v centrále NATO. Předtím, než byl do funkce generálního ředitele sekce obranné politiky a plánování jmenován, požádal o pro-

puštění z činné služby. Patřil k těm odborníkům, o nichž se nejčastěji mluvilo v souvislosti s neschopností *P. Kanise* využívat potenciál absolventů vojenských škol členských států NATO.

Nové vedení ministerstva přistoupilo rovněž k přehodnocení partnerských cílů tak, aby plně odpovídaly reálným finančním a personálním možnostem SR. Společně s ministerstvem vnitra připravilo legislativní předpoklady pro vznik Národního bezpečnostního úřadu jako nadresortní instituce, jež by měla být zárukou důsledné ochrany utajovaných skutečností podle norem NATO. Jak personální změny na MO SR, tak i nový přístup k řešení problémů spojených s přípravou Slovenska na vstup do Severoatlantické aliance potvrdily, že činnost resortu obrany se po odchodu *P. Kanise* z funkce dynamizovala.

Tuto skutečnost ocenil i tým, který pod vedením náměstka generálního tajemníka NATO *K.-P. Kleibera* připravoval od 11. února 2001 podklady pro zprávu o přípravě země na přijetí do Aliance. Po čtyřdenním jednání konstatoval pokrok, jež podle slov ministra *J. Stanka* „umožňuje připravit Slovensko na vstup do Aliance v reálném čase.“⁷⁾ *K.-P. Kleiber* vyjádřil přesvědčení, že SR bude schopna splnit upravené partnerské cíle do doby očekávaných rozhodnutí, tj. do pražského summitu v roce 2002, a přesvědčit tak o skutečné připravenosti vstoupit do NATO.

Krizová situace, v níž se vlastní vinou koncem roce 2000 ocitl bývalý ministr obrany *P. Kanis*, přispěla k tomu, že si slo-

venští ústavní činitelé – prezident *R. Schuster*, premiér *M. Dzurinda* a předseda parlamentu *J. Migaš* – naléhavěji uvědomovali, že by i oni měli pro přijetí své země do Aliance udělat více než dosud. I když i předtím vstup do NATO označovali za svou nejvyšší zahraničněpolitickou prioritu, řešení problémů s tím spojených ponechávali často pouze na bedrech ministra obrany. Komplikace spojené s realizací Koncepce bezpečnostního systému Slovenské republiky je přesvědčily o nezbytnosti nadresortního přístupu k řešení otázek obrany země. Toto poznání se promítlo jak do programu různých setkání těchto činitelů s představiteli členských států NATO, tak i do jejich pracovní náplně.

Premiér *M. Dzurinda* ve snaze osobně přispět k zintenzivnění příprav země na vstup do NATO vytvořil 21. února 2001 spolu s ministrem zahraničních věcí *E. Kukanem* a ministrem obrany *J. Stankem* tzv. „vrcholový tým NATO“⁸⁾, jež by měl na pravidelných měsíčních poradách posuzovat a řešit nejpálčivější problémy, které by mohly přijetí Slovenska do Aliance ohrozit. Parlament vyslal 23. února 2001 směrem k orgánům EU a NATO velmi zřetelný signál o odhodlání politické reprezentace SR integrovat se do jejich struktur v podobě přijetí novely Ústavy SR. Prezident ČR *V. Havel* 1. března 2001 přislíbil *R. Schusterovi* při jeho druhé oficiální návštěvě Prahy, že jako hlava členského státu NATO bude na summitu Aliance v příštím roce prosazovat, aby Slovensko dostalo pozvání k připojení se k Washingtonské smlouvě.

Na otázku obsaženou v titulku tohoto

příspěvku by bylo možné v souladu s předcházejícím odstavcem odpovědět zcela optimisticky: Ano, Slovensko se stane dvacátým, nebo jednadvacátým členem NATO. Z dosavadních prognóz, týkajících se dalšího rozšiřování Severoatlantické aliance, se jako nejpravděpodobnější jeví skutečně ta, v níž se počítá, že jejím dvacátým a jednadvacátým členským státem by se mohly stát dvě malé země s podobným názvem: Slovensko a Slovinsko. Realita však může být poněkud jiná. I když se obecně očekává, že summit NATO v roce 2002 rozhodne o dalších státech, jež by se měly připojit k Washingtonské smlouvě, nikdo dnes nemůže s jistotou tvrdit, že se shodnou na takovém kroku všechny členské státy. V současných mezinárodních vztazích působí příliš mnoho faktorů, které mohou politikou vůli jejich představitelů ovlivnit různým směrem.

V roce, který nás dělí od jednání nejvyšších představitelů členských států Severoatlantické aliance v Praze, by se i na Slovensku mohla situace začít vyvíjet směrem, jež by nevedl zcela přímo k naplnění optimistických očekávání. Z tohoto hlediska budou jeho politici čelit v podstatě třem rizikům: 1. možnosti rozpadu současné vládní koalice; 2. skutečnosti, že se managementu MO SR a MZV SR nepodaří splnit nejdůležitější partnerské úkoly, potvrzující připravenost země na přijetí do Aliance a 3. předpokladu, že by se slovenským politikům nepodařilo veřejně mínění přesvědčit o přednostech kolektivní obrany v rámci NATO v rozsahu, jež by představitelé členských států ubezpečil o přínosu Slovenska pro zajištění bezpečnosti v celé oblasti působení Aliance.

Téměř tříleté působení čtyřkoalice vedené premiérem *M. Dzurindou* potvrdilo, že její představitelé, i když někdy na poslední chvíli a mnohdy se zařatými zuby, byli schopni pochopit, co je v zájmu státu, a podřídit tomu své partikulární stranické potřeby a požadavky. Budou mít dostatek politické vůle, odhodlání, vytrvalosti a někdy i odvahy a lidské statečnosti, aby si tuto schopnost uchovali i ve zbytku volebního období? Odpověď na tuto otázku dostaneme až za rok. Ta pomůže vyluštít i tajenku obsaženou v titulku.

○

¹⁾ Národní obroda, roč. XI, č. 38, Bratislava, 16. 2. 2000, s. 2.

²⁾ Slovenská REPUBLIKA, roč. VIII., č. 35, Bratislava, 12. 2. 2000, s. 1.

³⁾ Viz Slovenská REPUBLIKA, roč. VIII., č. 34, Bratislava, 11. 2. 2000, s. 2, Pravda, roč. X., č. 35, Bratislava, 12. 2. 2000, s. 2.

⁴⁾ SME, roč. 7, č. 292, Bratislava, 18. 12. 1999, s. 2.

⁵⁾ Národní obroda, roč. XII, č. 7, Bratislava, 10. 1. 2001, s. 2.

⁶⁾ Viz Pravda, roč. XI, č. 13, Bratislava, 17. 1. 2001, s. 6.

⁷⁾ Viz Rádio Slobodná Európa, Udalosti, 000215, 21.10 hod., <http://www.rferl.org>.

⁸⁾ Viz Deník SME, roč. 9, č. 44, Bratislava, 22. 2. 2001, s. 1.

Makedonie

nad propastí

FRANTIŠEK EMMERT

Z nejjihnější republiky bývalé Jugoslávie – Makedonie – nepřicházejí v posledních týdnech příliš povzbudivé zprávy. Sotva dvoumilionový státek, ve kterém více než třetinu obyvatelstva tvoří národnostní menšiny, mezi nimiž dominuje stále početnější entita Albánců, je od počátku novodobých jihoslovanských válek na seznamu míst nejvíce ohrožených možným válečným konfliktem. Přestože se národnostní válka téměř deset let Makedonii vyhýbala, nyní se zdá, že země stojí na samém okraji propasti velkého národnostního konfliktu, který by přitom měl úzkou spojitost s kosovským konfliktem a konfliktem v jižním Srbsku.

Západní země, které se silně angažovaly při kosovské krizi a dnes jsou dominující vojenskou silou v oblasti, stojí před nebezpečím ozbrojeného střetu, jenž by mohl překročit hranice několika států a vážně by se dotýkal minimálně dvou dalších zemí, které nejsou bývalými republikami jugoslávské federace, totiž Albánie a Bulharska, ale velmi pravděpodobně i Řecka. Konflikt by také otřásl státností Makedonie v jejích samotných základech jako podobný konflikt v Bosně a Hercegovině v letech 1992–95. Situace v severní Makedonii a v jižním Srbsku se navíc vyostřila po zásadní politické změně v Bělehradě a v době, kdy se vztahy mezi zeměmi NATO a představiteli kosovských Albánců prudce ochladily.

Západní země se sice potichu, ale definitivně odklánějí od těch, které původně přišly na jižní Balkán chránit, a opatrně si hledají spojence mezi bývalými protivníky. Mohou se přitom snadno odvolávat na změnu politického režimu v Jugoslávii, ačkoliv je ale jasné, že bývalá i dnešní jugoslávská vláda přistupují ke Kosovu ze stejných pozic. Západní země přitom sledují jediný cíl: zajistit klid v prostoru, v němž jsou rozmístěny tisíce západních vojáků mezinárodních sil, a v prostoru, který se má už v blízké budoucnosti stát důležitou dopravní tepnou (silniční, vlakovou i potrubní) mezi jižní Evropou a Malou a Střední Asií.

Devět let balancování

Makedonie vyhlásila nezávislost v létě 1991 na základě lidového referenda, ale pod tlakem vnějších okolností. Její představitelé se až do vypuknutí konfliktu v Chorvatsku snažili o zachování funkční jugoslávské federace, v níž v té době spatřovali nejen zajištění vlastní ekonomické perspektivy, ale také další garanci národní suverenity Makedonců. Národní suverenita Makedonců totiž byla uznána teprve v roce 1944, kdy byla vyhlášena Makedonská republika v rámci Jugoslávie a uznána makedonská státnost a národnost. Předtím byli Makedonci ob-

jektem národních a státních aspirací především ze strany sousedního Bulharska.

Održení Slovinska a Chorvatska na jaře 1991 se nesetkalo u makedonské veřejnosti ani u politiků se sympatiemi. Současně se ale v nové zbytkové Jugoslávii – tvořené už jen Srbskem, Černou Horou, Bosnou a Hercegovinou a Makedonií – zužovala také perspektiva dalšího rozvoje Makedonců jako samostatné národnosti. To souviselo především se vzrůstem srbského nacionalismu v průběhu roku 1991, ještě více podmíněného chorvatským konfliktem, a také se snahou jugoslávského prezidenta Slobodana Miloševiče omezit pravomoci nejen autonomních oblastí, které o svá práva přišly už v roce 1989, ale i ostatních republik zmenšené jugoslávské federace.

Makedonské vedení i obyvatelé se začali obávat srbských snah o vlastní hegemonii na úkor makedonské suverenity. Srbský nacionalistický tisk v té době označoval Makedonce za jižní větev Srbů a srbská pravoslavná církev odmítla uznat samostatnost makedonské pravoslavné církve a svébytnost makedonského jazyka. Rovněž obavy z účasti makedonských vojáků na válečných konfliktech vedených v zájmu srbské entity, byl s ní makedonské obyvatelstvo sympatizovalo, posilovaly snahy o úplnou nezávislost Makedonie a její odtržení od Jugoslávie. Snášejíci se hrozba mezinárodní klatby nad zbytkovou Jugoslávii definitivně přiměla makedonské představitelky k radikálnímu řešení, jemuž se původně chtěli vyhnout. Makedonská vláda a parlament přikročily k zásadním krokům směřujícím k vystoupení z Jugoslávie a jejich úsilí završil 8. září 1991 jednoznačný výsledek lidového referenda o této otázce.

V následujících letech zůstaly u moci levicové strany mající kořeny v bývalé socialistické straně, která vedla Makedonii už za titovských dob. Od počátku vláda sledovala prozápadní linii. Připojila se dokonce k mezinárodním sankcím proti Jugoslávii, za což

dostala finanční pomoc od Evropské unie ve výši sto milionů ECU.

To ale neznamenalo, že by Makedonie zmrazila obchodní a hospodářské styky se Srbskem. Naopak, po vyhlášení mezinárodních sankcí proti Jugoslávii se obrat ve vzájemné výměně zboží mezi Srbskem a Makedonií ještě zvýšil. Pouze se převedl z legální podoby na černý trh. Makedonské území se stalo společně s Rumunskem hlavním tranzitním místem, přes které do Jugoslávie proudily potřebné suroviny a zboží. Makedonská vládní místa se hájila, že černému obchodu nemůže zabránit. OSN proto sama převzala kontrolu makedonsko-jugoslávských hranic a na hranici byl umístěn kontingent amerických vojáků.

Z těchto faktů vyplývá, že Makedonie byla k nezávislosti dotlačena vnějšími okolnostmi, ale nyní sleduje jako hlavní cíl udržení této nezávislosti pomocí prozápadní orientace. Nezávislosti se už nehodlá nikdy vzdát. Současně si ale ponechává otevřenou cestu k dobrým vztahům s Bělehradem, protože Srbsko a Makedonie sledují společné zájmy v hospodářské oblasti a v obraně před albánským separatismem. Ve společném státním svazku se Srbskem nalezá Makedonie zatím nejvíce prostoru pro vlastní národní i ekonomický rozvoj, proto je Jugoslávie jejím nejdůvěrnějším sousedem. Na to obyvatelé Makedonie nemohou zapomenout. Pro Srbsko má Makedonie zásadní význam jako přístupová cesta k důležitému trhu východního Středomoří.

Druhým blízkým spojencem Makedonie je Bulharsko. Jazykově, historicky i etnicky má Makedonie mnohem blíže k Bulharsku než k Srbsku. To jí na jedné straně poskytuje velkou podporu ze strany Bulharska, kterou země právě v těchto týdnech významně pocítuje, na druhé straně jí to vede k obezřetnosti, protože Bulharsko jen nerado uznává makedonskou svébytnost a v podstatě považuje Makedonii za druhý bulharský národní stát. Donedávna dokonce vzájemnou mezistátní korespondenci Bulharsko vedlo pouze v bulharštině s vysvětlením, že makedonština neexistuje. Pro úplnost je nutné připomenout, že část historické Makedonie leží na území dnešního Bulharska. Bulharsko uznává nezávislost Makedonie a patří mezi státy, jež Makedonii uznaly pod jejím názvem hned na počátku a poskytují jí mezinárodní podporu.

Velká Albánie

Mladý nezávislý stát Makedonie se od počátku nepotýkal pouze s vážnými hospodářskými a sociálními problémy, ale především s albánským separatismem, jež se dařilo až do sklonku roku 2000 téměř zářezem držet na uzdě. V roce 1991 tvořili Albánci necelou čtvrtinu obyvatel Makedonie. Od té doby se jejich podíl dále zvýšil, neboť porodnost u albánské populace je tradičně vysoká a nijak se v posledních letech nesnížila. Naproti tomu u slovenského obyvatelstva se v důsledku katastrofální sociální krize téměř zastavila a dese-

titisíce mladých Makedonců odcházejí do ciziny.

Makedonští představitelé si od počátku uvědomovali značný problém, který albánská menšina pro jejich zemi představuje. Zaručili jí proto v ústavě i v dalších zákonech značná práva, neporovnatelná s právy Albánců v sousedním jugoslávském Kosovu. Národnostně snášenlivou a tolerantní politiku vláda prosazovala také v praxi. To uznala i Badinterova komise EU, která v lednu 1992 pouze Makedonii a Slovinsko označila za státy bývalé Jugoslávie s tolerantní národnostní politikou. Albánské politické strany se později dokonce podílely na vládní koalici. K radikálním projevům některých albánských stran a institucí, často podněcovaných ze sousedního Kosova, přistupovaly makedonské úřady zdrženlivě. Povolily Albáncům vlastní univerzitu v Tetovu a pedagogický institut ve Skopji, nezahalovaly většinou proti albánským demonstrantům a provokující snahy o vyhlášení vlastního nezávislého albánského státu v západní Makedonii v roce 1992 přešly rovněž bez vlastní reakce.

Teprve kosovská krize zmobilizovala makedonskou veřejnost. Přístup NATO ji rozladil a posílil projugoslávské sympatie. Ve Skopji se konaly demonstrace proti Albáncům a NATO. Britští a američtí vojáci se stali terčem spontánního napadání. Vláda přesto podporovala NATO. Byla to zatěžkávací zkouška pro novou a v dějinách nezávislé Makedonie první pravicovou vládu. Makedonie se od února 1998 spoléhá na přítomnost mezinárodních sil na hranicích s Jugoslávií, a tedy i s Kosovem, a doufá, že tyto síly zabrání přenesení národnostního konfliktu z Kosova do Makedonie. Tato víra je ale v posledních měsících oslabována.

Poté, co albánská separatistická z bývalé UČK znovu udeřili – tentokrát v jižním Srbsku – a postavili tak na hlavu všechny plány Západu řešit státopravní postavení pouze Kosova, pronikly první jejich bojůvky také do severní Makedonie. To, co se nyní (v polovině března) odehrává na kosovsko-makedonských hranicích, připomíná začínající národnostní konflikt importovaný do nezávislého státu radikály ze sousedního Kosova.

Albánci tvoří v Makedonii výraznou většinu u hranic s Kosovem a podél severní části hranic s Albánií. Na jihu naopak makedonské (převážně ale muslimské) obyvatelstvo přesahuje do Albánie. Výrazný podíl mají Albánci také na složení obyvatelstva v hlavním městě Skopji. V jejím okolí žijí převážně Makedonci, ale albánská komunita ve městě už přesáhla třetinový podíl. Jakýkoli větší národnostní konflikt by proto hrozil přerůst do hlavního města, jež je navíc jen třicet kilometrů vzdáleno od oblastí s albánskou většinou a také velmi blízko od hranic s Kosovem. Na mapách Velké Albánie, které za kosovské krize zveřejňovala albánská separatistická UČK, je mezi nárokované území zahrnuta také Skopje se širokým okolím. Albánská nacionalistická rovněž chtějí připojit k uvažované Velké

Albánii většinu území dnešní Makedonie, rozsáhlé oblasti jižního Srbska (nejen ty, o něž nyní bojují), srbský a černohorský Sandžak, ve kterém žijí Slované muslimského vyznání, většinu území Černé Hory včetně jejího hlavního města a v neposlední řadě také rozsáhlé oblasti severního Řecka, členské země NATO.

Západní aliance nikdy nehodlala tyto plány v sebemenší míře podporovat. V Kosovu na jaře 1999 zasáhla ve prospěch Albánců, protože dva miliony albánských obyvatel Kosova byly zřejmě utlačovanou národnostní skupinou, a navíc násilně setrávání tak velkého počtu obyvatel na národnostně téměř kompaktním území pod správou státu, ke kterému evidentně nechtějí patřit, bylo v té době trvale zcela neudržitelné. Radikální složky UČK a její politické vedení poskytly NATO medvědí službu. Ale pouze při vyhánění jugoslávské armády a policie z Kosova... Následně tyto struktury, prokazatelně napojené na organizovaný zločin (zejména na obchod s drogami a ženami a na černý trh), přerostly NATO přes hlavu a začaly si v Kosovu samy dělat, co chtěly. Po vyhánění Srbů se i pro ně NATO stalo zbytečné. Teatrální vítání západních politiků v Kosovu jako osvoboditelů dnes ve zpětném pohledu připomíná krátké období bratřin Spojenců v květnu 1945, které brzy přerostlo ve studenou válku, protože plány a záměry obou stran si jsou ve skutečnosti na hony vzdálené.

Naděje na mír jsou samotní Albánci

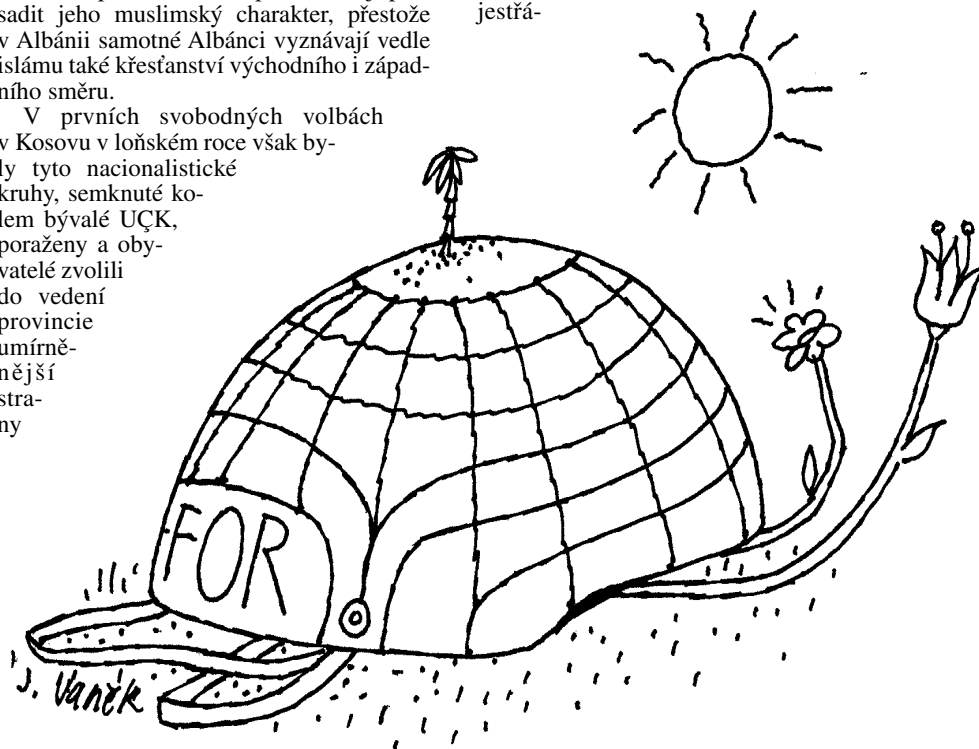
Struktury kolem bývalé UČK (formálně již byla před rokem a půl rozpuštěna a přeměněna na policejní sbor) a jejich představitelé prosazují nadále nacionalistické vize, mezi které patří sjednocení všech albánských území do jednoho státního celku. V tomto společném státě potom chtějí prosadit jeho muslimský charakter, přestože v Albánii samotné Albánci vyznávají vedle islámu také křesťanství východního i západního směru.

V prvních svobodných volbách v Kosovu v loňském roce však byly tyto nacionalistické kruhy, semknuté kolem bývalé UČK, poraženy a obyvatelé zvolili do vedení provincie umírněnější strany

mající kořeny v předválečném Demokratickém hnutí Kosova, které prosazovalo také nezávislost provincie, ale bez revoluce a bez vypjatého nepřátelství k nealbánským národnostem. Tím skončilo krátké období samozvané vlády lidí kolem UČK, kteří převzali moc nad Kosovem v průběhu roku 1998 bez toho, že by je někdo zvolil, prostě tím, že vzali do rukou zbraně. Během jejich působení v Kosovu se však provincie přeměnila v etnicky téměř vyčištěné území, na němž zbytky Srbů přežívají jen pod ochranou mezinárodních sil v přísně uzavřených zónách.

Nacionalistické vize prosazované bojůvkami bývalé UČK nejen v Kosovu, ale nejnověji také v jižním Srbsku a v severní Makedonii, nemají masovou podporu ani mezi albánským obyvatelstvem Makedonie a už vůbec ne v Albánii. Samotní Albánci tak jsou největší nadějí na prosazení míru v Makedonii a v celé oblasti. Desetitisíce makedonských Albánců, zejména mladých lidí, ještě v první polovině března, kdy se začalo na hranicích s Kosovem opět střítet, demonstrovaly ve Skopji za mírové řešení a proti albánským radikálům. Současně za rozšíření práv Albánců v Makedonii. Rovněž albánské obyvatelstvo oblastí postižených boji se uchýlilo do bezpečí na makedonské straně, a nikoliv do Kosova.

Makedonská vláda má naději, že se jí její národnostně tolerantní politika nyní vrátí. Albánské obyvatelstvo v Makedonii, ať jsou jeho národní aspirace jakékoliv, má nejvíce menšinových práv v celé bývalé Jugoslávii a také nejvyšší životní úroveň ze všech Albánců. Násilnému řešení proto není nakloněno. Stejný postoj zaujímají také albánské politické strany v Makedonii. Albánská politická reprezentace v bývalé Jugoslávii je tak rozdělena do dvou skupin: na jestřá-

by kolem bývalé UČK, kteří získávají pozice přímo rozdmýcháváním konfliktů na vlastní pěst, a na umírněnější politické struktury v Kosovu i Makedonii, jež mají podstatně větší podporu obyvatel. Většinou ale obě strany sledují stejný cíl: plnou suverenitu pro Albánce. Navzájem mezi sebou si jsou rivaly.

Vláda v samotné Albánii a albánská veřejnost si udržují od albánského separatismu v sousedních státech tradiční odstup a nejsou s bývalou UČK propojeny. Tirana není podněcovatelem separatistických aktivit. Myšlenky na Velkou Albánii se totiž zrodily a jsou nadále živěny pouze v Kosovu. Albánie v roce 1991 jako jeden z prvních států uznala nezávislou Makedonii pod jejím názvem (narozdíl od Řecka) a v plných hranicích. Přiznala také menšinová práva Makedoncům muslimského vyznání na jihovýchodě země. Mezi Albánií a Makedonií se od té doby rozvinuly čilé hospodářské styky. Území obou států by se brzy mělo stát dopravním koridorem na trase jižní Evropa – Zakavkazsko, jíž mají vést silniční a železniční koridory, a především ropovod.

Zásadní pro další vývoj situace, a především pro přístup Západu bude postoj Řecka, místní regionální mocnosti, která je současně členským státem NATO. Řecko v posledních letech nemělo s Makedonií příliš dobré vztahy, protože nejsevernější řecká provincie se rovněž jmenuje Makedonie a před rokem 1913 patřila k celistvému makedonskému území v rámci Osmanské říše. Dodnes žijí v severním Řecku obyvatelé slovanského původu, ačkoliv řecké úřady vyvíjejí vůči nim mimořádný asimilační tlak. Nezávislost Makedonie přijalo Řecko téměř hystericky a vehnalo mladý stát do mezinárodní izolace kvůli jeho názvu. Prosadilo, aby Republika Makedonie byla ve většině třetích zemí a mezinárodních organizacích přijímána proti její vůli pod nedůstojným názvem Bývalá jugoslávská republika Makedonie. Vzhledem k tomu, že také řecké území se může stát cílem albánského separatismu, dá se dnes očekávat spíše oteplování v řecko-makedonských vztazích, které se pod tlakem nynější krize v Makedonii mohou transformovat na nečekaně lepší úroveň.

Právo na sebeurčení

Jak již bylo zmíněno, západní země prosazují na jižním Balkáně vlastní hospodářské zájmy a velké projekty (Evropská unie vychází vstříc Bulharsku například tím, že pro jeho občany ruší vízovou povinnost). Proto mají eminentní zájem na udržení klidu v oblasti. Nápadná je ochota západních zemí vyslat přímo vlastní vojáký mezinárodních sil proti separatistům, jako se to počátkem března stalo v makedonském Tanuševeci, a vydat souhlas s nasazením jugoslávské armády v bezpečnostní zóně na hranicích Kosova a jižního Srbska. V minulých týdnech poprvé stáli jugoslávští a američtí vojáci na stejné straně, i když každý v jiném státě.

Západní země dosud rovněž nepřikročily k uznání nezávislosti Kosova a nová eskalace konfliktu, ve kterém nyní západní země podporují spíše Makedonii a Jugoslávii, takový případný krok ještě více oddálí.

Složitost vztahů, do nichž se země NATO a vůbec mezinárodní společenství v bývalé Jugoslávii nyní zapletly, se odráží od nevyrovnaného postoje ke konfliktům v bývalé Jugoslávii od jejich počátku. Západní země uznaly právo na sebeurčení Slovinců, Chorvatů, Bosňanů a Makedonců (a uznaly by ho jistě i Černošorcům), ale už neuznaly stejné právo krajinských a bosenských Srbů, hercegovinských Chorvatů a kosovských a makedonských Albánců. Jugoslávie se rozpadla na etnické principy – politické reprezentace vyhodily vztahy mezi jednotlivými národnostmi do krajnosti, ale mezinárodní společenství trvalo na uznávání republikových hranic rozpádající se federace, přestože tyto hranice nekonspodovaly s hranicemi etnickými. Důsledkem (jistě nechtěným, ale snadno předvídatelným) byly ještě větší etnické čistky. Západní země nejprve dlouho odkládaly uznání nezávislosti fakticky už po mnoho měsíců samostatných republik Slovinska a Chorvatska a pak překotně uznaly Bosnu a Hercegovinu, ačkoliv její šance přežít jako jednotný stát od počátku neexistovala. Nyní nechtějí uznaní nezávislost Kosova, ačkoliv je jasné, že jiné řešení neexistuje.

Tím se meziobdobí nejistoty a eskalace dalších konfliktů jen protahuje. Jestliže se Jugoslávie rozpadla na základě vůle obyvatel, projevěné v referendech, žít v nezávislých státech a mezinárodní společenství tuto vůli reflektovalo, pak zůstává stále nevyřešenou otázkou narovnání hranic podle etnické skladby. To s sebou nese v první řadě pro Západ nepřijemný požadavek na uznání nezávislosti Kosova a Republiky srbské v Bosně, a případně také na změnu státoprávního statutu chorvatských oblastí v Hercegovině a albánských v Makedonii, popřípadě ještě na dalších místech bývalé Jugoslávie. Nalezne Západ v brzké době odvahu k takovému řešení? Ostatní řešení by byla jen dočasná, spoléhající se na to, že nacionalistické vášně brzy opadnou, což ale není příliš reálné očekávání.

O svém dalším osudu budou rozhodovat sami makedonští Albánci. Rozhodnou se buď pro setrvání v Makedonii, nebo se s tímto státem definitivně rozejdú. Prioritním úkolem pro všechny, tedy i pro představitele makedonských Albánců, ale nyní je zastavit násilí rozpoutané separatisty ze sousedního Kosova a o další budoucnosti země jednat u stolu. Výsledky mohou být pochopitelně pro makedonskou územní celistvost nebo alespoň pro plnou státní suverenitu na celém území bolesné. Také makedonská vláda a veřejnost stojí před těžkou volbou: udržení míru za každou cenu (i za cenu ztráty území), nebo riskantní pokus o udržení územní celistvosti třeba i silou?

Jako každý jev, který se odehrává v časoprostoru, tak i evropská integrace je výsledkem určitých dějů a procesů, které se udály z našeho pohledu více či méně hlouběji v minulosti. V případě evropské integrace ústící v dnešní Evropské unii lze za pomyslný bod nula považovat založení Montánní unie. Od tohoto aktu tento měsíc uplynulo přesně padesát let.

Po pomyslné „niti integrace, která se vine po časové přímce, můžeme dojít až do dob vzdálených o několik století. Duchovní rozměr evropské myšlenky lze pozorovat dokonce už v řecko-římském kulturním dědictví (např. u Prótagora). Od této doby se idea sjednocené Evropy (i když s různými představami a cíli) objevovala v dalších a dalších etapách vývoje lidstva. Pro představu bychom mohli uvést myšlenky F. DuBoise, Jiřího z Poděbrad, J.-J. Rousseaua a dalších.

Jednotliví státníci, filosofové a básníci chtěli prostřednictvím jednotného starého kontinentu realizovat všelidské ideály, změnit do té doby neuspokojivé společenské podmínky nebo čelit hrozícímu nebezpečí od společného nepřítele.

Podstatou evropské myšlenky je sjednocení, přičemž je třeba zdůraznit, že toto sjednocení není samo sobě účelem, ale prostředkem k naplnění jiných cílů. V myšlence jednotné Evropy se tedy v průběhu let obrazy mocenskopolitické prvky, prvky nadstátnosti, svobody obchodu a v neposlední řadě i mírotvorné snahy. Z tohoto důvodu byla, je a bude cesta evropské integrace dlouhá a klikatá.

Po všech stránkách příhodná situace pro sjednocování (bohužel jen části) Evropy nastala po 2. světové válce. V těchto bouřlivých, ale naději naplněných letech tedy počalo to, co lze s konečnou platností nazvat „reálnou integrací Evropy“. Celý proces vedoucí k dnešní Evropské unii předznamenovalo ustavení Bruselského paktu, následné založení Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci a Rady Evropy. Stále však chyběla organizace fungující na nadstátním principu a spravující odvětví klíčová pro další integraci. První takovouto platfórou se stalo Evropské společenství uhlí a oceli neboli tzv. Montánní unie, která se stala prototypem Monnetovy „federace budované po krocích“ a taktéž – jak již bylo řečeno – prototypem evropské organizace s orgány nadnárodního charakteru.

Předpoklady vzniku Evropského společenství uhlí a oceli

Příčin, které vedly evropské státníky k vytváření společných struktur, byla celá řada. První z nich je hospodářský faktor, jenž hrál jednu z nejdůležitějších (ne-li tu nejdůležitější) rolí. Po válce panoval ve

Prapočátky evropské integrace

VIKTOR A. DEBNÁR

všech zemích bez rozdílu totální hospodářský rozvrat, který bylo nutné vyřešit v co nejkratším časovém horizontu. Pro dosažení rychlé rekonstrukce je hospodářská spolupráce více než vhodná, neboť umožňuje růst efektivnosti výroby v souvislosti s rostoucí specializací, dosahování úspor z rozsahu jako důsledek rozšíření trhu, zlepšení obchodního postavení na světovém trhu, zvýšení mobility výrobních faktorů, koordinace monetární a fiskální politiky a mnohé další. Nutno dodat, že s obnovením jednotlivých ekonomik souvisela i touha po obnovení ztracené ekonomické váhy Evropy v celosvětovém měřítku.

Dalším důvodem v úsilí o integraci byl pochopitelně důvod politický či, chceme-li, ideologický, související s nadcházejícím bipolárním rozdělením světa a vypuknutím studené války. Proto také integraci podporovaly Spojené státy a Velká Británie, která se přesto ze svých specifických důvodů integrace nezúčastnila. Integrace tedy z tohoto pohledu zprostředkovávala jakýsi „ochranný val“ proti nebezpečí z Východu.

Posledním důvodem, o němž se zmíním, je snaha vytvořit z Evropy „kontinent míru“, a vyloučit tím válku jako prostředek k řešení konfliktů mezi členskými zeměmi a přispět k mírovému vývoji na celém evropském kontinentě.

S tímto bodem úzce souvisí tradičně nepřátelský vztah mezi Francií a Německem, Francie se obávala nového válečného konfliktu, který by mohl být v budoucnosti opět vyprovokován silným Německem, a proto hledala záruky míru prostřednictvím kontroly těžářského a hutnického průmyslu, jenž tvoří základ pro vybudování ozbrojených sil.

Proto iniciativa, která vedla k založení ESUO, pocházela z francouzských diplomatických kruhů a podle J. Monneta byla založena na strategii budování federace pomocí „dílčích, ale rozhodujících úkolů“.

Schumanův plán

Bezpochyby klíčovými osobami stojícími u vzniku Evropského společenství uhlí a oceli byli francouzský ministr zahraničí Robert Schuman a jeho kolega Jean Monnet, generální komisař francouzské vlády pro plánování.

Na jaře roku 1950 americký a britský ministr zahraničí vyzvali Schumana, aby vy-

pracoval nový návrh na opětovné začlenění Německé spolkové republiky do svazku západoevropských zemí. Předchozí integrační pokusy totiž odhalily neochotu jednotlivých vlád výrazněji omezit své pravomoci.

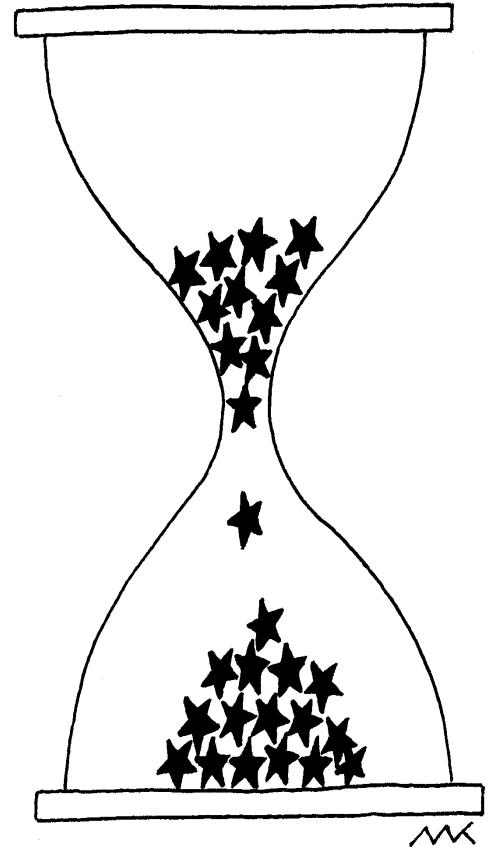
Jean Monnet tudíž navrhl, aby se Francie vzdala kontroly nad vlastním těžkým průmyslem výměnou za evropskou (nadnárodní) kontrolu těžebního průmyslu NSR. Tento návrh byl zcela evidentně motivován politicky, neboť jeho cílem bylo ukončit historické francouzsko-německé soupeření a vytvořit tak základy dlouhodobého a pevného evropského sjednocení. (Za zmínku stojí, že ve Francii koncem čtyřicátých let opět rostly obavy z nekontrolovatelné obnovy německého těžkého průmyslu, který se v budoucnu mohl stát základnou pro agresivní nacionální politiku.) Prozíraví francouzští politici usoudili, že předpokladem pro mírovou budoucnost Evropy je bezpodmínečně německo-francouzská spolupráce.

Francouzská vláda Monnetův návrh schválila a Robert Schuman ho tedy mohl předložit 9. května 1950 francouzskému Národnímu shromáždění. Předností plánu byla skutečnost, že byl plánem dostatečně omezeným (pouze sektory uhlí a oceli), aby ho ostatní vlády přijaly, a přitom dostatečně účinným, aby mohl být považován za první krok směrem k trvalému mírovému paktu. Schuman o něm prohlásil, že „solidarita ve výrobě zajistí, že válka mezi Francií a Německem bude nejen nemyslitelná, ale také materiálně nemožná“. Základní kámen evropské hospodářské a politické integrace byl položen.

O několik dní později – 25. května 1950 – pozvala francouzská vláda zástupce Velké Británie, Německa, Itálie, Belgie, Nizozemí a Lucemburska na konferenci, kde se zmíněvaní zástupci měli blíže seznámit s plánem, jenž mezitím dostal jméno podle svého předkladatele, tj. se Schumanovým plánem.

Pro Německo byl projekt přijatelný, jelikož mu poskytoval více možností než systém přísné spojenecké kontroly, a navíc nabízel možnost urovnat francouzsko-německé vztahy a urychlit tak okupační režim. Zároveň uvolňoval cestu německé hospodářské expanzi.

Plán byl také příznivě přijat i dalšími evropskými zeměmi (hlavně v Itálii a Benelu-xu, které v něm viděly především ekonomické výhody). Naproti tomu Velká Británie

3. června 1950 pozvání na konferenci o vytvoření Montánní unie pod procedurální záminkou odmítla. Sice se ztotožnila s cílem urovnávat francouzsko-německé vztahy, ale na druhou stranu odmítala jakékoliv nadstátní instituce a obávala se ztráty svého výsadního postavení v Evropě, založeného na vztazích se Spojenými státy americkými, a o svou pozici vedoucí mocnosti Commonwealthu.

Pařížská smlouva

Jednání o Montánní unii začala v červnu 1950 pod předsednictvím J. Monneta a skončila úspěšně 18. dubna 1951 podepsáním tzv. Pařížské smlouvy, která vstoupila v platnost 25. července 1952 po ratifikaci všemi členskými zeměmi.

Smlouvu podepsalo osm zástupců šesti zúčastněných států s platností na 50 let s tím, že po přechodném období trvajícím do roku 1958 měly být na základě zkušeností provedeny dílčí úpravy.

Smlouva obsahuje sto článků a přílohy definující pojmy „uhlí“ a „ocel“. Součástí smlouvy jsou dále protokoly o výsadách a imunitách Společenství, o statutu Soudního dvora, o vztazích ESUO k Radě Evropy, o vytvoření dočasné komise, výměna dopisů mezi francouzskou a německou vládou o statutu Šárka a konvence o přechodném období před vytvořením společného trhu uhlí a oceli.

V preambuli smlouvy vyjádřili signatáři odhodlání „nahradit staleté soupeření sjednocením svých základních zájmů, vybudo-

vat zřízením hospodářského společenství základy širšího a hlubšího společenství mezi národy, jež proti sobě dlouho stály v krvavých rozporech, a položit základy institucí způsobilých řídit jejich osud, napříště společný“.

Principy ESUO jsou podle článku 1 společný trh, společné cíle a společné instituce.

Cílem je podle článku 2 přispívat zřízením společného trhu k hospodářskému rozvoji a ke zvyšování životní úrovně v členských státech, jakož i postupně vytvořit podmínky, které by samy o sobě zajistily racionálnější dělbu výroby na co nejvyšší úrovni produktivity při udržení nepřetržité zaměstnanosti, aniž by v hospodářství členských států byly vyvolány základní a dlouhodobé poruchy (kupř. neracionální rozložení výroby v rámci členských států).

K dosažení všech výše zmíněných cílů smlouva zřídila společné orgány složené ze zástupců zúčastněných zemí. Těmito orgány byly Vysoký úřad (řídící orgán), Shromáždění (kontrolní orgán; později se stalo společným orgánem pro EHS a Euroatom), Rada ministrů (koordinace činnosti Vysoký úřad – vlády členských států) a v neposlední řadě Soudní dvůr (ochrana členských práv).

Co se těchto společných orgánů týká, šlo o zcela novou formu začínající evropské integrace, a sice v tom smyslu, že suverénní práva, jimiž doposud disponovaly jednotlivé země, byla přenesena na uvedené nadnárodní orgány. Tím se ESUO zásadně odlišovalo od jiných mezinárodních organizací té doby (např. OSN, MMF), v nichž se členské státy nevzdaly své suverenity ve prospěch společného nadnárodního orgánu.

Clu na uhlí a ocel byla uvnitř Společenství zrušena a pro styk se třetími zeměmi bylo stanoveno rozmezí, ve kterém se mohla výše cel pohybovat. Velká pozornost byla také věnována ustanovením, jež měla zajistit svobodnou a normální konkurenci. Z tohoto důvodu bylo podnikatelům zakázáno stanovovat pevné ceny, rozdělovat si trhy, odběratele nebo zásobovací zdroje. Společenství stanovilo maximální a minimální vývozní ceny mezi členskými státy a dbalo o to, aby rozdíl ve výrobních nákladech pramenily výhradně z rozdílů v produktivitě práce. V případě odbytových obtíží mělo Společenství právo omezit dovoz.

V souvislosti s obchodem je třeba upozornit, že členy Montánní unie se nestaly obchodní organizace, a tudíž za dodržování smlouvy odpovídali výrobci, přičemž vztahy mezi výrobci a obchodními organizacemi byly v jednotlivých zemích různé.

Např. v NSR zajišťovali vnitřní prodej uhlí a oceli výrobci sami, ale vývoz měly na starost obchodní organizace. Naopak ve Francii byl prodej na vnitřním trhu zajišťován obchodními organizacemi a zahraniční obchod si výrobci obstarávali sami. Pro zahraniční obchod dále platí, že orgány Společenství nemají bezprostředně do tohoto procesu zasahovat. Další součástí smlouvy jsou ustanovení o pracovních silách. Jako

zásady byly stanoveny volný pohyb pracovních sil v rámci členských zemí a povinnost poskytovat stejné platové podmínky pro zaměstnance z kterékoliv členského státu (výjimky stanovuje smlouva). V případě propouštění pracovních sil v důsledku modernizace či mimořádného snížení jejich potřeb měl Vysoký úřad spolu s jednotlivými státy poskytovat příspěvek, který by umožnil zaměstnancům počkat na opětovné zařazení.

A výsledky?

Jaké však bylo působení Evropského společenství uhlí a oceli ve skutečnosti?

Montánní unie prošla jako každý průkopník ve svém několikaletém vývoji různými stadii – jak méně úspěšnými, tak i úspěšnějšími.

Například jedním ze základních nedostatků byl fakt, že o uhelném průmyslu se uvažovalo pouze v souvislosti s průmyslem ocelářským a nebral se tak v úvahu vztah s energetikou jako celkem. Změny ve struktuře energetických zdrojů si tudíž vynutily značné úsilí Vysokého úřadu o nápravu i vysoké finanční náklady, přičemž podstata věci nemohla být řešena, protože ostatní energetické zdroje byly mimo vliv Společenství. Jak je ale patrné z pozdějšího vývoje, Monnetovo federalistické budování sjednocené Evropy po krocích tento problém nakonec vyřešilo, když došlo ke spojení s Euroatomem a Evropským hospodářským společenstvím v roce 1965, resp. 1967. Jednotlivých dalších dílčích problémů, jež se týkaly ekonomických záležitostí, byla celá řada (jak ve vztahu ESUO – ostatní země, tak i mezi jednotlivými členy, kteří se snažili prosazovat zájmy svého státu).

Na druhou stranu ovšem můžeme uvést celou řadu oblastí, v nichž bylo dosaženo úspěchu. Konkrétně jde o prohloubení dělby práce v členských zemích, lepší koordinaci na poli výzkumu a následné zavádění nových produktů do výroby. Stručně shrnuto, po zhodnocení všech kladů a záporů lze konstatovat, že Evropské společenství uhlí a oceli velkou měrou přispělo k dobrému ekonomickému vývoji západní Evropy v letech po 2. světové válce.

Hlavní přínos tohoto uskupení pro Evropu jako celek je ovšem zapotřebí hledat v jiné oblasti – v samotném postavení základů pro další (politicko-ekonomickou) integraci. Tuto skutečnost nejlépe vystihl ve svém projevu z 29. dubna 1954 spolkový kancléř NSR Konrad Adenauer, když prohlásil: „Montánní unie je dílčí integrace ve dvou směrech. Na jedné straně je jen částí celkové ekonomické integrace a na druhé straně je sama tato integrace jen částí integrace vůbec, která je svým jádrem politická... Muse-li jsme započít s dílčími oblastmi, abychom postoupili dále. Přitom jsme museli spoléhat na to, že právě nedokonalosti dílčí integrace vyvolávají tlak na pokračování v cestě k užší spolupráci. Tato naděje se splnila.“

Již v přednášce na téma „Rusko a Evropa“, přednesené při setkání Rady pro mezinárodní vztahy v Praze 29. února 2000, vylíčil Luboš Dobrovský ruskou situaci, a zejména obsah Putinovy politiky – dovoluji si citovat – „v barvách poměrně temných“. V závěru svého vystoupení pak navrhl „úmornou vlastní českou analýzu problému“.1) S tím nelze než všemi deseti souhlasit.

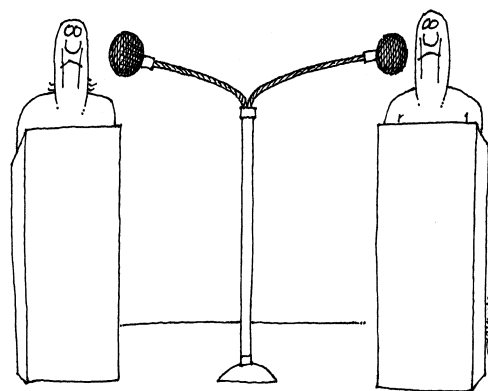
Nic nemluví víc o nutnosti vlastní české analýzy ruské problematiky než uvedená Dobrovského přednáška a hlavně jeho stať „Česko-ruské vztahy“, otištěná v únoru 2001 na stránkách časopisu Mezinárodní politika.2) Mám ovšem na mysli objektivní analýzu vnitřního vývoje a zahraniční politiky Ruska, zbavenou pokud možno emocí a čistě subjektivních představ a přání, což ve vztahu k Rusku a česko-ruským vztahům – vzhledem k historickým skutečnostem – nebylo a není snadné ani dnes. Neškodilo by patrně v této souvislosti konkrétněji vymezit i české zájmy ve vztahu k Rusku, přirozeně s vědomím, že sama realizace těchto zájmů zahraniční politikou závisí a bude záviset na celém souhrnu vnitřních, a zejména mezinárodněpolitických faktorů a souvislostí.

Obě strany, Česká republika i Ruská federace, konstatovaly v poslední době zřetelné ochlazení ve vzájemných vztazích a spolu s tím vyslovily přání tento stav v pozitivním smyslu změnit. Uvědomíme-li si, že počátkem devadesátých let byly vztahy mezi Prahou a Moskvou velmi intenzivní, bude logické položit i otázku příčin tohoto ochlazení.

Luboš Dobrovský ve své studii odpovídá na nadhrozenou otázku zcela jednoznačně a kategoricky: Vina za zastavení česko-ruského politického dialogu (hospodářské kontakty nebyly nikdy zcela přerušeny) spočívá výlučně na ruské straně. Konstatuje, že zejména po vstupu České republiky do NATO a poté, kdy Česká republika podnikla rozhodné kroky k integraci do Evropské unie, „přestala být pro ruskou zahraniční politiku zajímavou jako objekt politického, vojensko-bezpečnostního a ekonomického vlivu.“3) Věc se však v konfrontaci s fakty jeví jako poněkud složitější. Právě v závěru devadesátých let Rusko v kontextu určitých posunů ve své zahraničněpolitické koncepci (odchod výrazně prozápadně orientovaného A. Kozyreva a příchod mnohostranněji orientovaného J. Primakova) začalo výrazněji než dříve akcentovat úlohu středoevropského regionu, jak o tom svědčí teze připravené pro vědeckou konferenci, kterou na téma „Střední a východní Evropa a zájmy Ruska“ za široké účasti ruské politické

Jak přistupovat k politickému dialogu se současným Ruskem

VÁCLAV KOTYK

a odborné elity uspořádala v únoru 1997 v Moskvě Rada pro zahraniční a obrannou politiku Ruska ve spolupráci s Fondem pro rozvoj parlamentarismu v Rusku. Ruské aspirace na zachování určité míry vlivu – hlavně vlivu ekonomického – ve středoevropském regionu, snahy využít ve svém zájmu hlavně ekonomických procesů spjatých se vstupem jednotlivých středoevropských států do EU, zde vystupovaly zcela zřetelně.⁴⁾ Ochlazení v česko-ruských vztazích nebylo tedy ani tak důsledkem nezájmu Ruska o středoevropskou oblast, ale především důsledkem nesprávné subjektivní interpretace procesů probíhajících v jednotlivých postsocialistických státech daného regionu ruskou zahraniční politikou. Ta ve snaze o uplatnění svých mocenských aspirací narazila v bilaterální sféře na stanoviska těchto států, odmítajících jakékoli úsilí Ruska o dominanci v středoevropském regionu a jednoznačně směřujících k zapojení do západních vojenských politických a bezpečnostních struktur. A jestliže na přelomu století politický dialog Moskvy s Varšavou, Bratislavou a Budapeští byl poněkud věcnější než dialog Moskvy s Prahou, bylo to dáno určitými specifiky v bilaterálních vztazích jednotlivých středoevropských států k Rusku, tedy i specifiky vztahů česko-ruských.

Dobrovský má převážnou část pravdy, když tvrdí, že vina za ochlazení v česko-ruských vztazích kolem roku 2000 spočívá především na ruské straně. Když zdůvodňuje toto své stanovisko, odvolává se na svůj osobní podíl v jednáních prezidenta Havla s M. Gorbačovem a B. Jelcinem, na svou účast při mnoha setkáních předsedů české vlády, ministrů, poslanců a senátorů s ruskými partnery, v nichž česká vláda vyjadřovala podporu demokratizačnímu procesu v Rusku a snahu o rozvoj dvoustranných rovnoprávných vztahů ve všech oblastech. „České pochopení se však nesetkalo se seriózní ruskou odezvou,“ uvádí ve své studii.⁵⁾ Tento názor lze podpořit stanoviskem Ministerstva zahraničních věcí České republiky, které v březnové reakci na nepříjemné interview odcházejícího ruského velvyslance N. Rjabova připomnělo, že vzájemné styky blokovala a blokuje ruská

strana⁶⁾, která např. dva roky nereagovala na česká pozvání k vzájemným konzultacím a která po několika let odkládala návštěvu ministra zahraničí v Praze apod.

Dobrovský však nemá pravdu, když tvrdí, že vinu za ochlazení česko-ruských vztahů nese výlučně ruská strana. Nemohu se zbavit dojmu, že přinejmenším v určitém období, přibližně kolem poloviny devadesátých let, se na tomto ochlazení svým způsobem podílela i česká strana. Neměl jsem možnost účastnit se jednání prezidenta a dalších politických činitelů s ruskými partnery, nebyl jsem po dobu téměř čtyř let velvyslancem České republiky v Moskvě (jsem tedy v diskusi na dané téma značně handicapován), nicméně jsem mohl vnímat atmosféru existující v české veřejnosti a politice ve vztahu k Rusku a mohl jsem studovat českou a dostupnou ruskou politologickou literaturu, odborné časopisy, oficiální dokumenty a tisk. A tak jsem si např. v roce 1995 přečetl v časopise Respekt úvahy nikoli bezvýznamného novináře, ale přímo prvního náměstka ministra zahraničních věcí A. Vondry, zpochybňující „začlenitelnost“ Ruska do nové Evropy: „Rusko má sice dost síly na to, aby zůstalo jedním z center světové rovnováhy, ale nikoli na to, aby se stalo součástí Evropy jako takové...“, „Rusko prostě v Evropě nebylo a není“.⁷⁾ Vondra zde, dejme tomu, vyjádřil svůj osobní názor – a tehdejší náměstek ministra zahraničí Bratinka pokládal za nutné v tisku upozornit, že nejde o oficiální názor ministerstva⁸⁾ – nicméně těžko můžeme pochybovat, že tento názor byl odrazem myšlenkové atmosféry prostředí, v němž se Vondra pohyboval, prostředí Hradu, ministerstva zahraničních věcí, určitých kruhů intelektuálních apod. Ostatně s úvahami, zda Rusko do Evropy patří, či nikoli, se setkáváme neustále. I sám Dobrovský mnohem později na otázku, zda se opravdu neobejdeme bez Ruska, odpovídá: „Moje předběžná odpověď je opatrná: umím si takovou Evropu bez Ruska představit, umím si takovou Evropu myslet...“, Rusko, jak je oficiálně reprezentováno svými politickými představiteli, tedy Rusko-stát, je Evropě převážně na obtíž“.⁹⁾

Souhlasím, že problém vztahu Rusko

a Evropa je stále problémem diskusním. Nelze však zapomenout, že sám způsob prezentace tohoto problému známým českým politikem byl a je v ruském prostředí a v ruské politice vnímán velice citlivě. V polovině devadesátých let, kdy oficiální politika Západu usilovala o dialog s Ruskem, pokládala řada českých politiků za svou povinnost, za svou jakousi zahraničně-politickou prioritu bránit „naivní“ západní svět před imperiální politikou Ruska. Svědčí o tom např. postup vládních stran České republiky před poslanci Parlamentního shromáždění Rady Evropy, kde byla v září 1995, v souvislosti s čečenskou válkou, na pořadu dne i otázka členství Ruska v Radě Evropy. Člen poslancecké skupiny České republiky Radim Špaček na tomto fóru vysvětloval, že cílem Ruska je využívání Rady Evropy jako nástroje realizace ruských imperiálních snah. Doslovně, že „Rusko bude používat Radu Evropy jako nástroj k manipulování a ovlivňování dalších zemí.“¹⁰⁾ A poslanci O. Kužilkovi bylo zcela jasné od počátku, že „politika Moskvy, její metody, taktika, její manévry se mohou měnit, ale polárka její politiky je stálá: vláda nad světem.“¹¹⁾ V tomto smyslu byly a jsou nejednou i dnes, zejména v souvislosti s čečenskou válkou, interpretovány zahraničně-politické dokumenty ruské vlády, nemluvě o široké medializaci imperiálně laděných výroků těch ruských politiků a veřejných činitelů, kteří se většinou pohybují na samém okraji ruského politického spektra a jejichž vliv na ruskou politiku je prakticky nulový.

Obavy řady českých politiků z krizového a zcela nepřehledného a těžko předvídatelného vnitřního vývoje Ruska a z důsledků tohoto vývoje pro jeho zahraniční politiku nebyly zcela neopodstatnělé a lze je jistě pochopit. Současně však nutno připustit, že uvedená stanoviska – posuzujeme-li věc z hlediska česko-ruských vztahů – patrně nepřispívala k vytváření atmosféry potřebné k pozitivnímu vývoji těchto vztahů, že podobná a široce medializovaná argumentace působila na tyto vztahy v podstatě negativně. Ján Černoguský, který rozhodně neměl důvody českou zahraniční politiku zbytečně kritizovat, prohlásil v této souvislosti v interview Lidovým novinám: „Zdá se mi, že

v současnosti nejviditelnějším rysem české zahraniční politiky je protiruský efekt. Připadá mi to směšné... česká politika zatlačování Ruska je jednoduše směšná.¹²⁾

Domnívám se proto, že na prahu patrně nové fáze politického dialogu České republiky s Ruskou federací by bylo vhodné vzít tyto skutečnosti, které navíc nikterak nepochybně zásadní Dobrovského stanovisko o rozhodujícím podílu ruské politiky na ochlazení česko-ruských vztahů v posledních letech, na vědomí. Tím spíše, že i český přístup k Rusku v poslední době mohl být patrně poněkud citlivější při řešení některých velmi konkrétních problémů (jmenování velvyslance, zavedení víz apod.). Dialogu o vývoji, a zejména o budoucnosti rusko-českých vztahů by to patrně prospělo. Otázky, které by dnes měly být především záležitostí seriózního politologického výzkumu, by nemusely zbytečně zatěžovat politický dialog o věcech podstatných.

Do popředí vystoupila aktuální otázka, jak v česko-ruských vztazích dále postupovat. Této problematice věnuje Dobrovský přirozeně ve své studii, ale i v řadě svých předcházejících vystoupení, největší pozornost. Na stránkách své studie si klade otázku: „Co tedy dělat, aby se situace zlepšila, aby se vztahy mezi Ruskou federací a Českou republikou začaly měnit tak, jak si to přejí demokraté čeští i ruští.“¹³⁾ Co pro to udělat z české strany?

Pokud jde o ruskou stranu, ta 23. ledna 2001, v předvečer návštěvy ruského ministra zahraničí Ivanova v Praze, sdělila prostřednictvím mluvčího ruského zahraničního ministerstva A. Jakovlenka, že ačkoli se „vztahy Moskvy s některými zeměmi střední Evropy za poslední jeden a půlrok až dva roky nevyvíjely zcela snadno a přímo, Rusko si neklade žádné předběžné podmínky pro rozvoj kontaktů se zeměmi tohoto regionu.“¹⁴⁾ Nový ruský velvyslanec v České republice Igor Stavolskij pokládá za základ možného „znovuoteplení“ rusko-českých vztahů realismus a „zdravý pragmatismus“. Obnovu ztraceného impéria si Rusko nemohlo klást za reálný cíl již bezprostředně po pádu komunismu a rozpadu SSSR. Rusko nemohlo zabránit rozšíření NATO o středoevropské státy a zřejmě v dané mezinárodněpolitické konstelaci nebude s to zabránit rozšíření NATO o další státy. Že tento proces pokládalo a pokládá za ohrožení svých národních zájmů, že mu bránilo a brání, je přirozené. Ze strany NATO bylo proto nejednou zdůrazněno, že hodlá tento proces realizovat s maximálním možným přihlédnutím k národním zájmům Ruska, že se bude snažit eliminovat jeho eventuelní negativní důsledky na rozvoj vztahů mezi ním a Ruskem, které i nadále zůstává významným faktorem evropské a světové bezpečnosti, významným faktorem rozvoje mezinárodní spolupráce.

Pokud jde o česko-ruské vztahy, Dobrovský v obsáhlé pasáži své studie ukazuje, jak by měly vypadat standardní vztahy mezi dvěma suverénními státy, tedy i standardní

vztahy mezi Českou republikou a Ruskem. Konstatuje: „Standardní vztahy mezi státy jsou podmíněny uznáním shodného či alespoň blízkého souboru hodnot, které představitelé a občané obou zemí nejen deklarují, ale také realizují.“¹⁵⁾ Vycházejí z uplatnění tohoto obecného kritéria dochází pak k závěru, že „stát, jehož armáda nevybíravými prostředky bojuje s vlastními občany, jak se to děje v Rusku... stát, který nedodrží své závazky ekonomické, dejme tomu neplatí důhly, které uznal, je sotva přijatelný ve smyslu standardního rozvoje vztahů. Stát, který brání uskutečnění svobodné vůle jiných suverénních států realizovat jim prospěšný integrační záměr, jako se to děje např. ve vztahu Ruska k baltským zemím, či vyhrožuje zhoršením vztahů, jako se to stalo ve vztahu k Česku, je sotva přijatelný ve smyslu požadavků na vztahy standardní.“¹⁶⁾

Ale jaké vztahy potom rozvíjet s Ruskem, které tyto požadavky nespňuje a dlouhodoběji ani splnit nemůže, vztahy nestandardní, polostandardní apod.? Jak přistupovat k Rusku, které na cestě k demokracii ušlo – jak uvádí sám Dobrovský v rozhovoru s redaktorem Práva v září 2000 – „obrovský kus cesty“,¹⁷⁾ ale které se zemí s požadovanými demokratickými kritérii může stát pouze v dlouhodobém časovém horizontu a které se v současné době sotva obejde bez autoritativního režimu s demokratickými prvky, který však Dobrovský v Putinově osobě v podstatě odmítá? Tento – v Dobrovského terminologii „samoděržavec“ – je mu autoritářem „starého sovětského myšlení“, přičemž „kroky, které podniká v politické a ekonomické oblasti, směřují k centralizaci podle sovětského schématu.“¹⁸⁾ Lze vůbec vyvozovat závěry tak kategorické z faktu, že Putin vyšel ze struktur KGB, že předem odmítl ústavní změny, jež by dnes vedly k oslabení prezidentských pravomocí, nebo dokonce z faktu, že akceptoval melodii dřívější sovětské hymny? Posuzujeme-li Putinovu činnost na základě faktů – a nic jiného nám v podstatě nezbyvá – pak se ve své praktické vnitřní i zahraniční politice jeví spíše jako pragmatik a strohý realista. Navzdory své provenienci (struktury KGB) vsadil na petrohradský tým liberálních ekonomů a viditelně přeřezává onu pupeční šňůru, jež ho dříve spojovala s klanem bývalého prezidenta Jelcina, a v mezinárodní sféře – přes prohlášení o obnově velikosti Ruska – se snaží realisticky posuzovat současné možnosti Ruska.

Putin je dnes realitou Ruska a domnívám se, že s tak jednoznačnými a kategorickými závěry na jeho adresu je rozumné vyčkat. V současné době nezbyvá, než tuto realitu v praktické politice respektovat. Upřímně řečeno, také bych viděl raději na místě ruského prezidenta Grigorije Javlinského, k němuž mám nemenší sympatie než Dobrovský, ale vím, stejně jako Dobrovský, že to je v současné i v dohledné době zcela nereálné. V Rusku se ostatně nabízejí mnohem horší alternativy, než je Putin.

Dobrovský navrhuje koordinaci postupu

s ostatními středoevropskými státy a s Ukrajinou v odhalování velmocenských prvků v současné ruské zahraniční politice, která se podle jeho soudu svými charakteristikami blíží politice sovětské. Doporučuje klást v Bruselu otázky typu „co vlastně ponouklo Robertsona, že musel honem do Moskvy a co tam vyřídil?“ apod.¹⁹⁾ Doporučuje klást Rusku naléhavě „jednoduché podmínky“, např. aby ruský prezident dodržel závazky, které vyplývají z členství Ruska v mezinárodních organizacích, závazky, které Rusko přijalo s podpisem konvence o lidských a občanských právech, žádat, aby přestalo s výhrůzkami, že Rusko za každou cenu zabráni integraci pobaltských států do NATO apod. Krátce řečeno, „přestaňte vyhrožovat, přestaňte vydírat.“²⁰⁾ A pokud jde o českou zahraniční politiku, v souvislosti s návštěvou ministra Ivanova v Praze, konstatoval: „Nalezne-li ministr Ivanov dostatečně přesvědčivé argumenty pro to, aby nás zbavil obav z nové sovětzace Ruska, jsem přesvědčen, že i česká diplomacie – a politická reprezentace vůbec – nabídne v dohledné době možnost společného uvažování o uspořádání poměrů v Evropě tak, aby z toho měli prospěch všichni.“²¹⁾

Jak u podobných jednání sedět nebudu, mohu si být jist, že ministr Ivanov nepochybně v slovní podobě dostatek argumentů najde. Avšak zůstává celá škála problémů, zejména ekonomické povahy, na jejichž základě závisí rozvoj česko-ruských vztahů v letech následujících. Z obsahového hlediska vystoupí do popředí především otázky česko-ruských ekonomických vztahů, v nichž v poslední době se přeci jen začaly prosazovat některé nové prvky a k jejichž rozvinutí může dát politický dialog silný impuls. Nepochybně bude o čem jednat. Nicméně z řady důvodů se přesto obnova plnokrevných česko-ruských vztahů jeví jako záležitost přinejmenším dlouhodobá.

1) Přítomnost 2000, č. 4, s. 23.

2) Mezinárodní politika 2001, č. 2, s. 26–27.

3) Tamtéž, s. 26.

4) Kotyk, V.: Česko-ruské vztahy v kontextu středoevropské politiky Ruska, in Mezinárodní vztahy 1997, č. 2, s. 26.

5) Mezinárodní politika, cit. d. s. 26.

6) Hospodářské noviny, 23. 3. 2001.

7) Respekt 1995, č. 31.

8) Lidové noviny, 22. 11. 1995.

9) Přítomnost, cit. d., s. 20.

10) Mezinárodní politika 1996, č. 2, s. 14.

11) Tamtéž.

12) Lidové noviny 22. 11. 1995.

13) Mezinárodní politika, cit. d., s. 27.

14) Hospodářské noviny 6. 2. 2001.

15) Mezinárodní politika, cit. d., s. 27.

16) Tamtéž.

17) Právo 23. 9. 2000, s. 10.

18) Tamtéž.

19) Přítomnost 2000, č. 4, s. 23.

20) Tamtéž.

21) Mezinárodní politika, cit. d., s. 27.

Úsilí o vysvětlení tzv. balkánského syndromu pokračuje

LADISLAV STŘEDA

Jako tzv. „balkánský syndrom“ označují média řadu zatím plně nevysvětlených onkologických onemocnění vojáků, kteří se účastnili mírových misí SFOR v Bosně a KFOR v Kosovu. Tyto zdravotní následky se přičítají vlivu munice obsahující ochuzený uran.

Již 3. ledna letošního roku italský premiér Giuliano Amato důrazně vyzval NATO, aby vysvětlila smrt již šesti italských vojáků, účastníků mírových misí na Balkáně, kteří zemřeli na rakovinu. „Balkánský syndrom“ nabyl i významného politického rozměru. Vyvolal především spory mezi jednotlivými státy Severoatlantické aliance, týkající se opožděného předávání informací ze strany USA jejich spojencům. Rovněž tvrzení maďarské rozvědky, že radioaktivní kontaminaci způsobila jugoslávská armáda na přímý rozkaz tehdejšího prezidenta Miloševiče s cílem zdiskreditovat NATO, a obavy kosovských Albánců, že aféry okolo munice s ochuzeným uranem může být využito jako záminky k předčasnému stažení jednotek KFOR z jihosrbské provincie, přispěly ke kontroverzní diskusi týkající se tohoto problému.

Uran je chemický prvek s hmotnostním číslem 92. Je to šedivě-stříbrný kov vyskytující se v zemské kůře v množství až 4g v 1 tuně zeminy (svrchní 30centimetrová vrstva zeminy obsahuje asi 1500 kg uranu na 1 km²). Přírodní uran sestává ze tří různých izotopů: 92,2836 % U-238, 0,7110 % U-235 a 0,0054 % U-234. Izotopy jsou chemicky sotva odlišitelné atomy jednoho stejného prvku, mající v jádře atomu stejný počet protonů. Liší se ale počtem neutronů a v souladu s tím hmotností a jadernými vlastnostmi. Izotopy jsou buď stabilní, nebo nestabilní, nestabilní izotopy se nazývají radioaktivní.

Všechny izotopy uranu jsou radioaktivní. Uran má rovněž několik speciálních vlastností. Má velmi vysokou hustotu (19,07 g/cm³), pouze mírně nižší než wolfram (19,3 g/cm³) a vyšší než olovo (11,35 cm³). Kovový uran je chemicky velmi reaktivní, v práškové formě se může spontánně vznítit.

Uran díky svému izotopu U-235 je ve formě obohaceného uranu používán v civilní i vojenské oblasti. Pro většinu aplikací v jaderné technologii není poměrně malý podíl 0,711 % U-235 v přírodním uranu dostatečný a musí být zvýšen. Tento proces se nazývá obohacování uranu, při kterém jsou atomy přírodního uranu separovány do směsi obsahující více U-235 (obohacená směs) a jiné směsi obsahující méně než

0,711 % U-235 (ochuzená směs). Výsledný ochuzený uran obsahuje přibližně 0,2–0,3 procenta U-235.

Většina civilních aplikací ochuzeného uranu využívá jeho vysoké specifické hmotnosti, nízké ceny a znamenitých stínících vlastností pro gama záření. Proto se používá tam, kde je požadována maximální hmota v omezeném objemu, např. do stabilizátorů v letadlech a lodích, ve výzkumu vesmíru k zatížení satelitů, v těžebním průmyslu k výrobě vrtných zařízení při těžbě ropy, ve stínících kontejnerech pro tyče vyhořelého paliva z jaderných elektráren a na výrobu štítů ochraňujících před radioaktivním zářením ve zdravotnictví.

Ve vojenské oblasti je ochuzený uran použit v pancířích a protipancéřové munici. Legováním s 2 % molybdenem nebo 0,75 % titanu a po speciální termické úpravě dosahuje ochuzený uran tvrdosti tvrzené nástrojové oceli. V kombinaci se svou vysokou hustotou je to materiál velmi vhodný pro konstrukci munice, neboť střely z něj vyrobené mohou být menší, dosahují větší rychlosti, mají delší dostřel a snadno pronikají pancéřovanými stěnami.

Munici s ochuzeným uranem poprvé nasadilo NATO v průběhu války v Perském zálivu v roce 1991, kde americké letouny a tanky údajně vystřelily 860 000 kusů munice obsahující 290 tun ochuzeného uranu, britské tanky 100 kusů munice s jednou tunou ochuzeného uranu. V době války v Bosně a Hercegovině (1994–1995) použila americká vojska 10 800 kusů munice s ochuzeným uranem a v průběhu spojeneckého bombardování jugoslávských vojsk v Kosovu (1999) více než 31 000 kusů munice obsahující přibližně 10 tun ochuzeného uranu. Zbraňové systémy obsahující ochuzený uran vyvíjejí a vyrábějí USA, Ruská federace a některé následnické státy bývalého SSSR, Velká Británie, Turecko, Saúdská Arábie, Pákistán, Izrael a Francie. Podle některých informací USA a Francie dodávaly náboje se střelami s ochuzeným uranem pro tankové kanóny ráže 105 a 120 mm i do jiných zemí.

Rada bývalých vojáků mírových sil na Balkáně už zemřela nebo onemocněla na rakovinu. Počty postižených uváděné v různých zdrojích se liší. Portugalsko hlásí jed-

no úmrtí a 3 onemocnění, Španělsko 2 úmrtí a 7 onemocnění, Francie 5 onemocnění, Belgie 5 úmrtí a 4 onemocnění, Nizozemsko 4 úmrtí, Švýcarsko 1 úmrtí, Itálie 8 úmrtí a 10 onemocnění, Německo, Dánsko, Řecko a Velká Británie po 1 onemocnění. Česká republika eviduje jedno a Slovenská republika dvě úmrtí veteránů, kteří sloužili v mírových misích na Balkáně a po návratu zemřeli na rakovinu.

Kontroverzní lednová diskuse o munici s ochuzeným uranem

Jak již bylo zmíněno v úvodu, kontroverzní diskusi k problematice použití munice s ochuzeným uranem inicioval již 3. ledna letošního roku italský premiér Giuliano Amato. NATO přislíbilo předání informací, i když týž den odmítlo, že ochuzený uran je hrozbou pro lidské zdraví. Podle vysokého představitele generálního štábu sil NATO v Evropě „současné výzkumy ukazují, že je virtuálně nemožné pro nějakou osobu, aby vdechla takové množství ochuzeného uranu, aby to bylo nebezpečné pro její zdraví. Zdravotní riziko, jaké představuje vystavení se zbytkům střel, je stejné jako vystavení se jakémukoliv těžkému kovu, jako je rtuť nebo olovo“. O vysvětlení účinku ochuzeného uranu následně požádaly NATO Francie, Belgie, Portugalsko a Švýcarsko.

Série znepokojivých zpráv o výskytu tzv. „balkánského syndromu“ se velmi rychle začíná měnit v závažný politický skandál. Znovu se připomíná, že NATO používání ochuzeného uranu přiznalo poprvé ústy vojenského mluvčího Quiseppe Maraniho po měsíci náletů na Jugoslávii, přestože ještě o dva týdny dříve např. britské ministerstvo obrany tyto informace popřelo. Marani tvrdil, že nasazení těchto střel radioaktivně neohrožuje lidi ani přírodu. Vedle Itálů však nevysvětlitelně onemocnělo rakovinou i několik belgických a nizozemských veteránů. Podle vrchního velitele spojeneckých sil NATO v Evropě Josepha Ralstona před vstupem kontingentů zemí NATO do Kosova byla všem zemím, OSN i nevládním organizacím zaslána oznámení, která v podstatě obsahovala všeobecná bezpečnostní pravidla při styku s použitou municí. Italský ministr obrany Sergio Mattarella ale Alianci obvinil, že informovala Řím o používání ochuzeného uranu teprve před měsícem. Navíc američtí vojáci na Balkáně prý byli školeni o způsobu ochrany, zatímco Italové o ničem nevěděli. Podobně i řecký ministr obrany Akis Tsochadzopoulos prohlásil, že armáda USA informovala své spojence ze Severoatlantické aliance o použití bomb s ochuzeným uranem v Kosovu teprve půl roku po ukončení náletů na Jugoslávii. Tato tvrzení odmítl německý ministr obrany Rudolf Scharping s tím, že „německá armáda byla upozorněna na možnost slabé radiace v létě 1999, když poprvé vstupovala do Kosova“. Maďarští vojáci sloužící na Balkáně byli prý také velením NATO předem informováni o používání munice s ochuzeným uranem a o povinnosti, že pokud vstoupí do

budovy, kterou zasáhla podobná střela, musí se chránit maskou a ochrannými rukavicemi.

Evropská média viní Američany z utajování pravdy o ochuzeném uranu. Podle tisku je motiv zřejmý: Kdyby se ochuzený uran ukázal jako příčina onemocnění, Pentagon by čelil řadě žádostí o odškodnění obětí. Ministerstvo obrany USA opakovaně odmítlo jakoukoli spojitost mezi tzv. „balkánským syndromem“ a ochuzeným uranem. Britské ministerstvo obrany informovalo, že munice s ochuzeným uranem byla testována na britském území, ale vláda nemá žádný důvod myslet si, že tato munice ohrozila zdraví vojáků, civilistů či fauny v místech zkoušek prováděných v 90. letech v hrabstvích Cumbria a Solway Firth. Mluvčí britského ministerstva obrany prohlásil: „Nevíme o žádných důkazech, že ochuzený uran způsobil choroby či smrt vojáků sloužících v Kosovu či Bosně.“ Municí s ochuzeným uranem označil za „legitimní a velice důležitou zbraň“. Stejně tak i německé ministerstvo obrany vyloučilo, že by němečtí vojáci byli vystaveni jakémukoliv riziku v souvislosti s touto municí. Přesto německý kancléř Gerhard Schröder i ministr obrany Rudolf Scharping vystoupili v lednu s kategorickým požadavkem na zákaz a vyřazení uranové munice z výzbroje.

Podle londýnského deníku The Times britský úřad pro atomovou energii již v roce 1991 během války v Perském zálivu varoval v důvěrné zprávě vládu v Londýně před zdravotními riziky. Interní dokument britského ministerstva obrany v roce 1997 připustil, že účinky prachu z munice s ochuzeným uranem zvyšují riziko onemocnění rakovinou. „Každý by si měl uvědomit, že uranový prach přináší dlouhodobé riziko... zvyšuje nebezpečí rakoviny lymfatických uzlin, rakoviny plic a mozku,“ stojí v dokumentu, který označuje uranový prach jako „nebezpečný“. Ministerstvo obrany však v lednu letošního roku prohlásilo, že tento dokument je pouze koncept, zpracovaný v roce 1997 stážistou, který nikdy nebyl úředně schválen. „I když je uveřejněný obsah dokumentu správný, jisté pasáže jsou z vědeckého hlediska nepřesné nebo mylné.“

Ale i studie vypracovaná před několika lety pro armádu USA americkou Agency for Toxic Substances and Disease Registry konstatovala, že „rizika spojená s ochuzeným uranem jsou jak chemická, tak radiologická“. „Ochuzený uran může způsobit rakovinu, když jde o vnitřní expozici. Chemická toxicita pak způsobuje poškození ledvin“, uvádí expertiza. Na nebezpečí zdravotních komplikací vojáků, kteří prošli misemi v Bosně a Kosovu, upozornil české úřady již v létě roku 1999 americký profesor Hari Sharma, který se s prosbou o pomoc kvůli nebezpečí uranové munice a vzniku zdravotních následků obrátil přímo na prezidenta Václava Havla. Podle vyjádření odborníků Ministerstva obrany České republiky však svá tvrzení profesor Sharma nijak věrohodně nedoložil.

Chorvatský premiér Ivica Račan požádal jménem své vlády Alianci o odpověď na otázku, zda nepoužité pumy, které letadla NATO odhazovala do Jaderského moře, obsahovala ochuzený uran. Rovněž italská vláda požádala vládu, aby Jaderské moře vyčistila od tisíců odhozených aliančních bomb.

Politický výbor NATO se na zasedání v Bruselu 9. ledna 2001 zabýval riziky, jež pro lidské zdraví a životní prostředí představují zbraně používající ochuzený uran, odmítl ale uvalit dočasné moratorium na munici s ochuzeným uranem. Podle diplomatických kruhů moratorium navrhla Itálie za podpory Německa, Francie, Portugalska a Belgie. Návrh však ztroskotal na odmítavém postoji USA a Velké Británie, které jakoukoli spojitost mezi „balkánským syndromem“ a používáním munice s ochuzeným uranem dále zásadně odmítají.

Odmítavý postoj USA avizovala již 8. ledna americká ministryně zahraničí Madeleine Albrightová. „Není absolutně žádný důkaz, že existuje nějaká spojitost,“ prohlásila o municí s ochuzeným uranem jako původci rakoviny. Podle generálního tajemníka NATO Robertsona „není žádný důkaz, že by tato munice představovala nebezpečí. Není proto důvod ji zakazovat.“ Mluvčí NATO Mark Laity spory v Alianci bagatelizuje a označuje je za pouhé „rozdíly v kladení důrazu“ s tím, že „NATO by nepoužilo zbraně, které by mohly poškodit vlastní vojáky“. Členské státy se při tomto jednání alespoň dohodly na výměně informací o zdravotních důsledcích u svých vojáků na Balkáně. Vojenské složky mají poskytnout údaje, kdy letectvo použilo municí s ochuzeným uranem.

Velvyslanci patnácti členských zemí Evropské unie sdružení v Politickém a bezpečnostním výboru 9. ledna v Bruselu posoudili, jaké kroky činí či hodlají učinit jiné organizace a orgány, například Evropská komise, NATO a OSN. Evropská komise týž den pověřila skupinu expertů z členských zemí, aby vyhodnotila dopad munice s ochuzeným uranem na zdraví lidí; výsledky měla sdělit počátkem února. Unie se zabývá především ochranou svých pracovníků v bývalé Jugoslávii a místního personálu, vojáci spadají do kompetence NATO.

Podle oznámení generálního tajemníka NATO Rada NATO, vystavená stupňujícímu se tlaku veřejnosti i řady svých členských zemí, ve středu 10. ledna rozhodla, že vytvoří zvláštní výbor, který provede analýzu možných účinků munice s ochuzeným uranem na zdraví vojáků sloužících v Bosně a v Kosovu. Robertson zároveň poprvé a opakovaně připustil možnost určitého, byť minimálního nebezpečí. „Shoda v medicíně je jasná: nebezpečí z ochuzeného uranu je jak velmi omezené, tak limitováno velmi zvláštními okolnostmi,“ což znamená podstatnou změnu rétoriky, neboť NATO až dosud jakoukoli možnost negativního vlivu ochuzeného uranu na lidské zdraví zásadně odmítalo. Aliance také vy-

pracuje studie o operačních důsledcích použití munice s ochuzeným uranem v Kosovu, zajistí dekontaminaci asi 112 identifikovaných míst a udělá vše pro zajištění dostupnosti všech důležitých informací pro veřejnost, neboť „nemá co skrývat“. Ve čtvrtek 11. ledna se touto otázkou zabývala v Paříži Kontaktní skupina pro Balkán (USA, Rusko, Velká Británie, Německo, Francie a Itálie).

Hlavní žalobkyně Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii (ICTY) Carla Del Ponteová je připravena poskytnout dokumentaci o municí s ochuzeným uranem. Informace shromáždila během zkoumání případného stáhnutí NATO kvůli bombardování Jugoslávie na jaře 1999. Nevyloučila, že se tribunál bude použítím ochuzeného uranu zabývat jako možným válečným zločinem. Použitím této munice v roce 1999 v Kosovu se tribunál již zabýval, ale nemá zatím dost materiálů k tomu, aby v prošetřování této záležitosti pokračoval.

K záležitosti se vyjádřil i předseda Evropské komise Romano Prodi. „Je jasné, že pokud existuje byť minimální riziko, musí se tyto zbraně zakázat. A i když se ono riziko neprokáže, nepodporuji myšlenku používání těchto zvláštních zbraní.“

Náčelníci zdravotnických služeb armád členských zemí NATO, kteří se sešli na jednání 15. ledna, nevěří, že by „balkánský syndrom“ souvisel s municí s ochuzeným uranem. Zdravotní údaje poskytnuté všemi devatenácti zeměmi NATO neobsahují žádné důkazy, že spekulace kolem spojitosti onkologických onemocnění vojáků sloužících na Balkáně s používáním munice s ochuzeným uranem mají věcné opodstatnění. Odmítají už sám termín „balkánský syndrom“, protože situace neodpovídá odbornému chápání tohoto pojmu. Jejich předseda generál Roger Van Hoof prohlásil: „Nezjistili jsme žádný růst nemocnosti nebo úmrtnosti vojáků rozmístěných na Balkáně ve srovnání s těmi, kteří tam nebyli. Na základě dostupných důkazů lze říci: spojitost mezi potížemi či chorobami a ochuzeným uranem nelze nalézt.“ Náčelníci zdravotnických služeb států Severoatlantické aliance přijali stanovisko, že počty onemocnění a úmrtí na leukémii v jednotlivých státech a na jiná nádorová onemocnění prý nevybočují ze statistických ukazatelů.

Poslanci Evropského parlamentu na zasedání 17. ledna ve Štrasburku vybídli Severoatlantickou alianci, aby vyhlásila dočasný zákaz používání zbraní s ochuzeným uranem, dokud nezavislé výzkumy nepotvrdí nebo nevyvrátí jejich vedlejší účinky na lidské zdraví. Rezoluce, kterou podpořilo 394 z 626 poslanců Evropského parlamentu, však není pro vlády zemí Evropské unie závazná a má pouze ráz doporučení. Vysoký představitel pro zahraniční a bezpečnostní politiku Evropské unie Javier Solana v Evropském parlamentu vyloučil možnou spojitost mezi municí s ochuzeným uranem a vznikem nádorových onemocnění.

„Objeví-li se však jakýkoli náznak souvislosti, okamžitě vám to sdělím,“ ujišťoval a dodal, že „vzrušená debata kolem této věci hrozí zastínit politický smysl operací Aliance v Bosně a v Kosovu i výsledky, kterých dosáhly“.

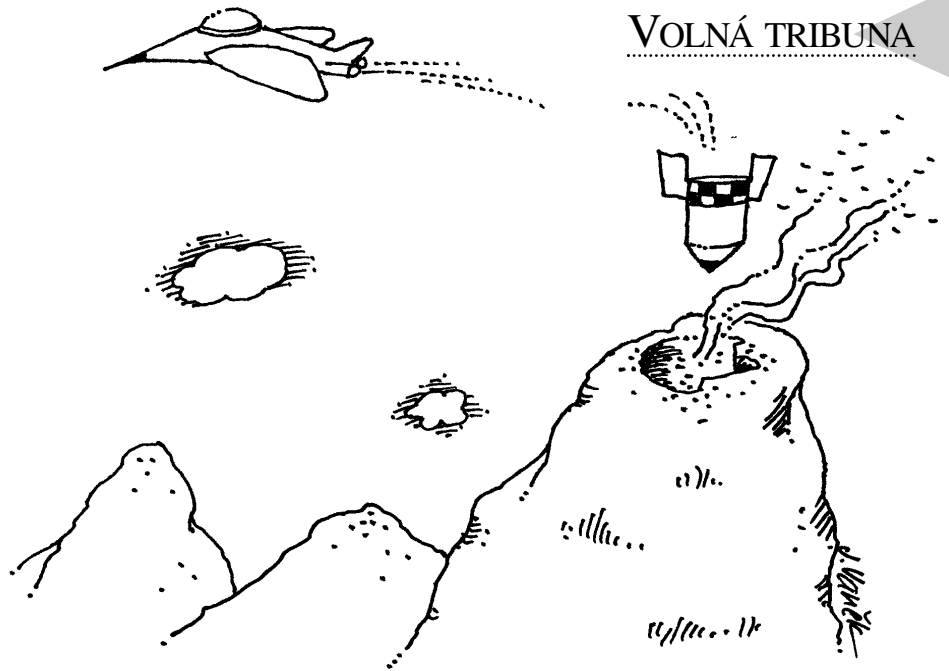
V Evropské unii a NATO se tak vyprofilovaly dvě vyhraněné názorové skupiny. Podle jedné je třeba zakázat používání uranové munice, dokud nebude zjištěno, zda nemá nežádoucí vedlejší účinky na zdraví lidí. Podle druhé není naopak nutné cokoli zakazovat, protože o takových účincích nebyl předložen sebemenší důkaz.

K dalšímu vyostření konfliktu mezi spojenci přispěla zpráva, že část munice použité americkými ozbrojenými silami při bombardování Kosova obsahovala i stopy vysoce jedovatého plutonia. Oznámili to 17. ledna odborníci z týmu Programu OSN pro životní prostředí (UNEP), jež citovala CNN. I když podle šéfa tohoto týmu Pekky Haavista šlo o velmi malé množství, jež nemůže riziko rakoviny zásadně zvýšit, švýcarský Federální technologický institut upozornil, že plutonium je asi 200 000x radioaktivnější než ochuzený uran a i částička lehčí než tisícina gramu může po vdechnutí vyvolat vážné zdravotní problémy. Tiskové středisko Severoatlantické aliance tuto zprávu potvrdilo s tím, že „podle nezávislých expertů jsou zjištěné hodnoty nicméně tak nízké, že nezavádějí žádný důvod k obavám“. Přesto podle kancléře Schrödera by „kauza plutonium“ mohla ovlivnit budoucí spojenecké operace.

Státy, jejichž vojáci (včetně ČR) sloužili v mírových misích v Bosně a Kosovu a mohli přijít do kontaktu s americkou municí s ochuzeným uranem, zahájily prověřování zdravotního stavu těchto vojáků. Ministr obrany České republiky Vetchý uložil náčelníkovi generálního štábu, aby u všech vojáků Armády ČR, kteří se účastnili misí na Balkáně, byla provedena speciální lékařská prohlídka. Prohlídky měly být zahájeny do konce ledna a provedeny podle jednotné metodiky NATO a vyhodnotit se mají do konce března. Na místo působení české jednotky v Kosovu odjela koncem ledna skupina šesti specialistů, která zkoumala stav životního prostředí, v němž slouží vojáci Armády ČR.

Měření radioaktivní kontaminace

Expertí Programu OSN pro životní prostředí (UNEP) zaznamenali v Kosovu na osmi z jedenácti míst, které skupina navštívila a kam dopadly na jaře 1999 střely NATO a úlomky munice s ochuzeným uranem, mírné zvýšení radioaktivity. Jedenáct míst, které experti navštívili, figuruje mezi 112 lokalitami, o nichž NATO přiznalo, že je při bombardování v roce 1999 zasáhlo municí s ochuzeným uranem. Experti odebrali vzorky půdy, vody a rostlin a prozkoumali i zničené budovy a vozidla. Výsledky podrobnějších analýz, které se budou provádět nezávisle ve Švédsku, Švýcarsku, Británii, Rakousku a Itálii, mají být k dispozici v březnu letošního roku.

Již od roku 1999 uskutečňuje vyšetřování in tereno v Kosovu i mise švédského ústavu radiální ochrany. Během mise byla provedena různá měření. Bylo nalezeno velice málo přímých známek použití ochuzeného uranu, i když experti hledali v místech, kde byla tato munice použita. Mise nezjistila zvýšenou úroveň radiace ve zbytcích rozbitých vojenských vozidel a ani na silnicích, po nichž se pohyboval její tým.

Stejně tak i první analýzy, které provedli řečtí experti u Oroševce na jihu Kosova, byly negativní. Vědci zkoumali ovzduší a půdu a provedli měření u muštvu. „Tyto zkoušky jsou předběžné. K jejich dokončení je třeba prozkoumat vzorky přístroji, které jsou v Aténách,“ dodal mluvčí řecké vlády.

Příslušníci německého kontingentu Stabilizačních sil (SFOR) v Bosně našli stopy radioaktivity v místě uložení munice, které NATO užívalo v roce 1995 a jež bylo objeveno u Sarajeva. Radioaktivitu zjistili 9. ledna u velké bedny s přibližně 150 dělostřeleckými granáty. Bednu našli na dvoře bývalé muniční továrny v Hadžiči, 20 km východně od Sarajeva. Podle oznámení nejménovaného německého důstojníka „jistá míra radioaktivity byla zjištěna 50 cm kolem uvedeného místa. I když zjištěná míra není nebezpečná, zóna byla izolována.“

Mezinárodní agentura pro atomovou energii (MAAE) vyzvala 12. ledna k důkladnějšímu průzkumu míst v Kosovu bombardovaných municí s ochuzeným uranem. Experti MAAE tam již zahájili odběr vzorků půdy, vody, kravského mléka a rostlin.

Názory vědeckých pracovníků

Vědečtí pracovníci, lékaři a další experti jsou při posuzování souvislosti mezi šířením tzv. „balkánského syndromu“ a používáním ochuzeného uranu nejednotní. Brian Spratt, jeden z nejpřednějších britských vědců a člen Royal Society, považované za největší vědeckou autoritu ve Velké Britá-

ni, označil ochuzený uran za chemicky jedovatou látku a vyzval vládu, aby nebezpečí, které může jeho použití v Bosně a Kosovu pro vojáky a civilisty znamenat, nebrala na lehkou váhu. „Musíme být opatrní. Ochuzený uran je mírně radioaktivní a chemicky jedovatý. Existuje také možnost, že se chová jako kov, konkrétně jako nikl. Ten sice radioaktivní není, ale může při vyšších dávkách riziko rakoviny zvýšit.“ Podle německého experta na radiaci Siefwarta Günthera je munice s ochuzeným uranem vysoce toxická a může trvale změnit genetický systém člověka. Možnost, že by případy leukémie zaznamenané u vojenských veteránů souvisely s vystavením radiacím účinkům, popřel profesor Eric Wright z univerzity ve skotském Dundee. Onemocnění totiž u veteránů propuklo podle jeho názoru příliš brzy na to, aby bylo důsledkem ozáření, kterému měli být v Kosovu vystaveni. Podle Wrighta trvá nejméně dva, někdy až deset let, než se projeví první symptomy této nemoci. Leukémie je všeobecně chápána jako geneticky podmíněná choroba a osoby jí trpící jsou pouze zranitelnější vůči vystavení zdrojům rakovinotvorných látek než zbytek obyvatelstva.

Jinak hodnotí tyto aspekty jugoslávští odborníci. Někdejší srbská ministryně zdravotnictví Leposava Miličevićová během náletů na Jugoslávii řekla, že radioaktivita v zemi několikanásobně vzrostla. Podle agentury Reuters jugoslávští experti a úřady tvrdí, že ochuzený uran zůstává v půdě, prosakuje do podzemních vod a stává se součástí potravinového řetězce. Srbské ministerstvo zdravotnictví varovalo, že albánští vesničané v Kosovu na kontaminované půdě dokonce pasou dobytek, což může znamenat nebezpečí intoxikace mléka a masa. Přední jugoslávský onkolog Dejan Dimov při tiskové konferenci v Bělehradě 4. ledna oznámil, že ozáření v okruhu deseti kilometrů bezprostředně ohrožuje lidské životy, počet onemocnění rakovinou se v celostátním měřítku po vzdušných útocích NATO

na Jugoslávii na jaře 1999 zvýšil o celou třetinu. Podle něj granáty a další radioaktivní munice dopadaly z letounů NATO na centrum Bělehradu a další srbská města, což znamená, že NATO vědomě útočilo na zdraví civilistů.

Podle vyjádření jugoslávského ministra pro rozvoj, vědu a životní prostředí Vuka Domazetoviće byla zaznamenána až tisíckrát vyšší úroveň radiace nejen v Kosovu, ale i ve vlastním Srbsku a v Černé Hoře. V postižených oblastech však nebyli jenom vojáci, proti kterým byla válka vedena, ale i místní obyvatelstvo, které tak bylo vystaveno radiaci. Tato místa byla následně ohrazena, zůstanou však zamořena 4,5 miliardy let. Jediný způsob řešení je odstranit veškerou zamořenou vrstvu půdy jako po jaderném výbuchu. Po dokončení všech analýz oficiálně požádají o pomoc, protože tento velice nákladný způsob dekontaminace si Jugoslávie bez intenzivní zahraniční pomoci nemůže dovolit. Naproti těmto tvrzením Rugova a experti kosovských Albánců tvrdí, že mezi civilisty nebyly zaznamenány žádné případy postižení střelami s ochuzeným uranem, ani zvýšené množství případů leukémie. Toto potvrzuje i vyjádření šéfa armádního resortu pro jadernou, biologickou a chemickou obranu Milana Žariće, že Jugoslávie vyšetřila 1000 svých vojáků, kteří sloužili v době kosovského konfliktu v oblastech, kde NATO používalo uranovou municí, ale nezjistila žádné znaky kontaminace. Armáda ale podle něj nemá informace o vlastním Kosovu, odkud musela odejít na jaře 1999 po příchodu OSN a mezinárodních jednotek.

Bělehradský Onkologický a radiologický ústav přiznal, že přibližně tři sta padesát případů úmrtí zaznamenaných každoročně v Srbsku v souvislosti s touto nemocí u mužské části obyvatelstva odpovídá úrovni registrované např. ve Švédsku, které má přibližně stejný počet obyvatel, ale nepoměrně zdravější životní prostředí.

Podle britského listu The Guardian provedla jugoslávská vláda víc ochranných opatření než NATO a uzavřela osm oblastí v jižním Srbsku, kam dopadlo podle odhadů na 5000 střel. K další asi stovce lokalit však nemá přístup, protože spadají pod mezinárodní správu.

Ze zprávy Světové zdravotnické organizace (WHO) o vztahu leukémie a záření z ochuzeného uranu, používaného v Kosovu především v nábojích do leteckého kanónu, a dosavadních poznatků expertů NATO vyplývá, že neexistuje souvislost mezi nemocí a radioaktivním zářením z uranových střel. „Podle nyní dostupných údajů není žádný důkaz, který by spojoval jakoukoli nemoc vojáků z Balkánu a municí s ochuzeným uranem.“ WHO nezjistila za uplynulá dva roky v Kosovu žádný nárůst rakovinných onemocnění. Podle WHO je předčasně tvrdit, že je používání zbraní s ochuzeným uranem nebezpečné, protože mezi ozářením a klinickým zjištěním leukémie podle doktora Michaela Repacholiho většinou uplyne doba dvou až pěti let. Podle něj téměř 15 let

po černobylské jaderné havárii vědci konstatovali pouze výrazné zvýšení počtu případů rakoviny štítné žlázy u dětí, nikoli zvýšení počtu případů leukémie. Přesto WHO vyšle do Kosova tým expertů, kteří prozkoumají účinky ochuzeného uranu na zdraví místních obyvatel. Podle koordinátora WHO Repacholiho má mise zjistit, jaký je u tamních obyvatel zdravotní stav, zda narostl počet abnormalit nebo škodlivých následků.

K problému se vyjádřili i specialisté České republiky. Předseda Ligy proti rakovině Zdeněk Dienstbier považuje tento problém za mobilizující a tvrdí, že početnost leukémií mezi vojáky umístěnými v minulosti na Balkáně nesporně vyžaduje analýzu. Vzhledem k tomu, že vývoj leukémie u nasazených vojáků byl poměrně rychlý, nemusí jít podle něho o zevní dávku záření, která může být při následném měření v podstatě nulová, ale o to, co po výbuchu municí s ochuzeným uranem vojáci vdechovali.

Podle předsedy Poradního výboru radiace ochrany Státního úřadu pro jadernou bezpečnost Vladislava Klenera je zatím z odborného hlediska velmi předčasné se domnívat, že by ochuzený uran mohl způsobovat leukémii. Zatím máme k dispozici jen obecné poznatky. Vyplývá z nich, že riziko se může týkat především vojáků, kteří by byli například v tanku zasaženém střelou s ochuzeným uranem nebo někde v jeho blízkosti. Pokud nějaké informace o škodlivých účincích existují, týkají se poškození ledvin, dodal profesor Klener. Radioaktivita ochuzeného uranu je zanedbatelná, na zdravotní stav člověka působí spíše jeho chemická toxicita.

Specialista Vojenské lékařské akademie Otakar Neruda, který je členem dvou pracovních skupin NATO, uvádí, že množství použitého ochuzeného uranu je proti přírodním množstvím zcela zanedbatelné, a proto rozptýlení tohoto ochuzeného uranu představuje plošně a dlouhodobě naprosto zanedbatelnou zátěž ve srovnání s normálně existujícím přírodním ozařováním. V situacích, kdy expozice osob ochuzeným uranem nelze opomenout, se jedná především o inhalaci uranového aerosolu posádkou zasaženého tanku či obrněného vozidla. Takto byly postiženy americké osádky ve válce v Perském zálivu omylem zasažené vlastními jednotkami střelami s ochuzeným uranem. Desítky osob přežily, některé z nich se střelami ochuzeného uranu ve svých tělech. Na základě testování desítky milionů kusů municí s ochuzeným uranem (více než 400 tun) na cvičištích USA byly zjištěny charakteristiky a chování uranu po zásahu (část „shoř“ za vzniku aerosolů prachu jeho oxidů, rozptýlí se, sedimentuje, včlení se do půdy...). Bylo možno vyhodnotit tuto nejkritičtější situaci tak, že zasaženou osádkou vdechnutý ochuzený uran způsobí ozáření, které se rovná ozáření, jež každý z nás obdrží za celé dva roky z přírodního záření. Osoby v okolí a osoby, které zasažené vprošťují, obdrží již řádově menší expozici.

Syndrom ze Zálivu

Zcela ve stínu kontroverzí kolem používání municí s ochuzeným uranem na Balkáně zůstávají dozvuky války, která proběhla na počátku 90. let v Kuvajtu a nad jižním Irákem. Bagdád například tvrdí, že v jižním Iráku se od roku 1991 dvojnásobně zvýšil výskyt rakoviny. Iráčtí i zahraniční lékaři hlásí zdravotní problémy (vyšší výskyt některých druhů rakoviny, rození defektních dětí, dětská leukémie, zvýšená úmrtnost novorozenců). Odborníci NATO tvrdí, že nebyly vedeny dobře předválečné záznamy, takže není možné činit závěry.

Západní veteráni – zejména britští a američtí – zase často označují částechy uranu za hlavní příčinu „syndromu ze Zálivu“, dosud přesně nepopsaného souboru onemocnění, jimiž trpí na sto tisíc vojáků nasazených ve válce v Perském zálivu. Podle některých studií jsou jejich choroby výsledkem působení stresu, nevhodné vakcinace proti biologickým látkám, úniku chemických látek při bombardování iráckých vojenských a průmyslových zařízení a úniku škodlivých látek při požáru ropných polí, jiní experti však hovoří o uranu. Studie však nejsou kompletní, což nedovoluje činit jakékoli závěry. Např. britská práce z Manchesterské univerzity tvrdí, že ze 53 000 vojáků nasazených v Perském zálivu zemřelo 452 vojáků do 30. června 2000. Ze stejné skupiny, která v Zálivu nebyla, zemřelo 439. Rakovina byla příčinou smrti 64 vojáků ze skupiny, jež byla v Zálivu, a 68 ze skupiny, která v Zálivu nebyla.

Závěr

V každé bojové činnosti existuje množství blíž nepoznaných a nespecifikovaných rizikových faktorů. Působí obvykle pomaleji, jejich následky se projevují teprve po delší době. Pozdní nepříznivé zdravotní následky u osob, které se účastnily bojové činnosti, tzv. syndromy, se dnes staly dosti rozšířeným a vděčným tématem řady sdělovacích prostředků i významným prostředkem politického nátlaku. Lze připomenout rozruch kolem zdravotního stavu veteránů války ve Vietnamu a z Perského zálivu a poslední z války na Balkáně.

Potíže veteránů války z Vietnamu byly obvykle zdůvodňovány používáním herbicidů obsahujících vysoce toxický dioxin. U potíží veteránů konfliktu v Perském zálivu se spekuluje o možnosti jejich zasažení nervově paralytickými bojovými chemickými látkami. A v posledním případě u osob nasazených v mírových akcích na Balkáně by tyto zdravotní potíže měly být vyvolány používáním střel vyrobených z ochuzeného uranu.

Munice obsahující ochuzený uran je specialisty považována za vysoce účinný, a proto perspektivní vojenský prostředek. Je nutné i v příštích ozbrojených konfliktech s tímto prostředkem i nadále počítat a diskutovat o zákazu či dobrovolném upuštění od jeho použití jsou zatím předčasné a problematické.

Politika a náboženství z hlediska politické antropologie

Z většiny odborných vyjádření k této problematice však vyplývá, že na bývalých bojištích ochuzený uran pouze nepatrně přispívá k vnějšímu ozáření z přirozených zdrojů. Kritickou cestou pro expozici osob je inhalace aerosolu ochuzeného uranu, akutní zdravotní riziko prakticky spočívá ale pouze v jeho chemické toxicitě. Nebyla prokázána souvislost mezi použitím munice s ochuzeným uranem a onkologickými onemocněními vojáků jak z války v Perském zálivu, tak z války na Balkáně. Tato onemocnění jsou přičítána komplexu všech negativních faktorů, se kterými se voják na bojišti setkává, tj. především stresu, hoření chemických látek, spalin z munice, přítomnosti těžkých kovů a aerosolů škodlivých látek na bojišti a řadě dalších, jako již z války v Perském zálivu zmíněná hořící ropná pole a nevhodná vakcinace proti biologickým látkám. Použití munice s ochuzeným uranem rovněž nevyvolává prakticky nebezpečí pro civilní obyvatele v místech bývalé bojové činnosti.

Závěrem je účelné připomenout vyjádření generálního tajemníka NATO George Robertsona při jeho návštěvě v únoru letošního roku v ČR, kdy k problematice použití munice s ochuzeným uranem řekl:

„Fakta dostupná v současné době nesvědčí o žádném spojení mezi vystavením vlivu ochuzeného uranu a vážnými zdravotními problémy. Ochuzený uran vyzařuje asi o 40 procent méně radioaktivity než uran, který se běžně nachází v přírodě. Nicméně NATO bere mimořádně vážně obavy o zdraví civilního obyvatelstva a mírových sil rozmístěných na zemi a je odhodláno k plné otevřenosti, pokud jde o možné zdravotní účinky.

Jak zvlášť ustavený Výbor pro ochuzený uran, tak Výbor náčelníků zdravotních služeb zemí NATO (COMEDS) záležitost nyní zkoumají. Výbor pro ochuzený uran zahájil otevřenou výměnu informací mezi těmi státy, které dříve a nyní vyslaly jednotky do našich operací na Balkán, se zeměmi přímo v oblasti a s příslušnými mezinárodními organizacemi.

K dnešnímu dni přes dvacet zemí, jež se na činnosti Výboru podílejí, oznámilo, že testují osoby, které sloužily nebo slouží na Balkánu, a asi šest zemí prověřuje životní prostředí. Žádná z nich nezjistila souvislost mezi ochuzeným uranem a nahlášenými zdravotními potížemi. V žádném z prověřovaných míst nebyla naměřena zvýšená radiace.

Ve Výboru COMEDS žádná země rovněž nehlásila růst onemocnění mezi veterány, kteří sloužili na Balkánu, v porovnání s těmi, kteří tam nebyli. Žádná země také po radiologických a toxikologických testech neregistruje souvislost mezi ochuzeným uranem a zdravotními riziky.

COMEDS však bude pokračovat ve výzkumu, aby shromáždil další informace. Pracuje na vytvoření epidemiologického monitorovacího systému, který umožní údaje porovnávat. Probíhají rovněž kontakty s nečlenskými zeměmi NATO, které do oblasti vyslaly své síly.“

○

Sociální antropologie a její podobor politická antropologie se na první pohled mohou zdát irelevantní pro porozumění současné politice. Politická antropologie se nicméně snaží chápat politiku v její komplexnosti, chce ji vidět jako součást společenských vztahů, uvnitř politických útvarů i mezi nimi. Protože se navíc zajímá o všechny formy politiky, v minulosti i dnes a zítra, a to ve všech částech světa bez předsudků o stupni civilizace, je nasnadě, že studuje i procesy, jež bývají označovány jako mimopolitické.

Zvláště fascinující je otázka, nakolik je politika propojena s ideologií, zejména náboženskou. Tomuto tématu se budeme věnovat v následujících odstavcích. Dokud si neuvědomíme, že v politice vůbec, a v mezinárodní zvláště, hrají důležitou a někdy i rozhodující roli faktory zdánlivě iracionální, jako je náboženská víra a kulturní preference, můžeme směle tvrdit, že se mezinárodní politika řídí principy racionální volby. Soupeření mezi jednotlivými státy či jejich seskupeními je otázkou měřitelných ukazatelů, jako jsou hrubý domácí produkt nebo počet tanků a letadel. I laikovi je však jasné, že jakákoli politika, i ta mezinárodní, je většinou plná překvapení, často zcela nepředvídatelných obrátů, výsledků zcela proti očekávání.

Připustíme-li, že otázky autority a moci, soupeření o zdroje včetně území, rozhodování o tom, jakým směrem se bude ubírat ta která lidská skupina (to je myšleno doslovně i obrazně), jsou vlastní všem lidským skupinám od momentu vzniku druhu Homo sapiens, přiznáme existenci politických vztahů vnitřních i vnějších všem lidem, co kdy žili na této planetě. To je snad v pořádku a nevyvolá to protesty. Jenže neexistují důkazy, že by jakákoli lidská skupina až na nejnědávnější ateisty o sobě tvrdila, že nezná víru v boha, tedy že nevěří v nadpřirozené síly, jež jsou nad člověkem. A to i tam, kde vyhlásili odluku od církve jakožto státotvorného elementu. Tudíž je nasnadě, že politika jako teorie a praxe bezpečnosti lidských skupin a udržování společenského pořádku je u zdrcující většiny těchto skupin, kterých za dobu existence lidstva bylo doslova bezpočet, doprovázena náboženskou vírou. A to přinejmenším paralelním způsobem, to jest, že politika a náboženství vedle sebe koexistovaly prakticky ve všech společenských situacích. K tomu, že z tohoto kruhu se nedostaly ani samozvané ateistické poli-

tické celky posledního století, se ještě vrátíme.

Přejdeme od filosofování k poznatkům politické antropologie. Již politická archeologie, když se zabývá rekonstrukcí paleolitických sídlišť, nachází důkazy, že vůdcovství v tlupách tehdejších lovců a sběračů bylo spjato s využitím víry v božskou moc a například úspěchy v lovu či nalezení jiné obživy byly spojovány s benevolencí nadpřirozených sil, ovšem vyjádřenou prostřednictvím konkrétního vůdce.

Archeolog Lewis-Williams analýzou jihoafrických skalních maleb, připisovaných původním křováckým obyvatelům této končiny, ukázal, že „medicinmani“ znázornění v transu nebo při cestách mimo své tělo vlastně předvádějí vzájemné závislosti mezi tábory, ukazují, že lidé mají právo pohybovat se mezi pospolitostmi a hostitelská komunita má povinnost se o zdroje obživy dělit s návštěvníky. Ideologičtí specialisté reprodukují v transu složité ideologické a politické vztahy, vlastně je tímto realizují. Toto potvrzují i pozorování antropologů, kteří strávili dlouhé měsíce se skupinami současných Pygmejů či Křováků.

V severní Ghaně, kde jsem pracoval v neotradičním politickém útvaru Nanun mezi zemědělskými Nanumby v letech 1978–1983, je nejvyšší hodnotou *naam*, překládané jako náčelnictví. To však není pouze výraz politické podřízenosti, nýbrž složitý pojem, jenž vyjadřuje stejně náboženské jako politické hodnoty. Ačkoli se mezi Nanumby věří, že *naam* jakožto hierarchie náčelnické moci v čele s nejvyšším náčelníkem titulovaným Bimbilla-Naa (neb sídlí v hlavním městě Bimbille) bylo přivezeno zevně dobyteli na koních, bez přijetí původním obyvatelstvem a jejich bohem půdy *tina* a bůžky jednotlivých lokalit, tzv. *boxole*, by náčelnictví nebylo legitimní. Proto pobočnickem každého náčelníka je *tindana* neboli kněz půdy. Dodnes existuje ně-

kolik autochtonních „náčelníků“, jejichž nositelé se sice nemohou stát nositeli *naam*, ale jsou voliteli, kteří rozhodují o tom, kdo bude následníkem po zemřelém vrchním náčelníkovi.

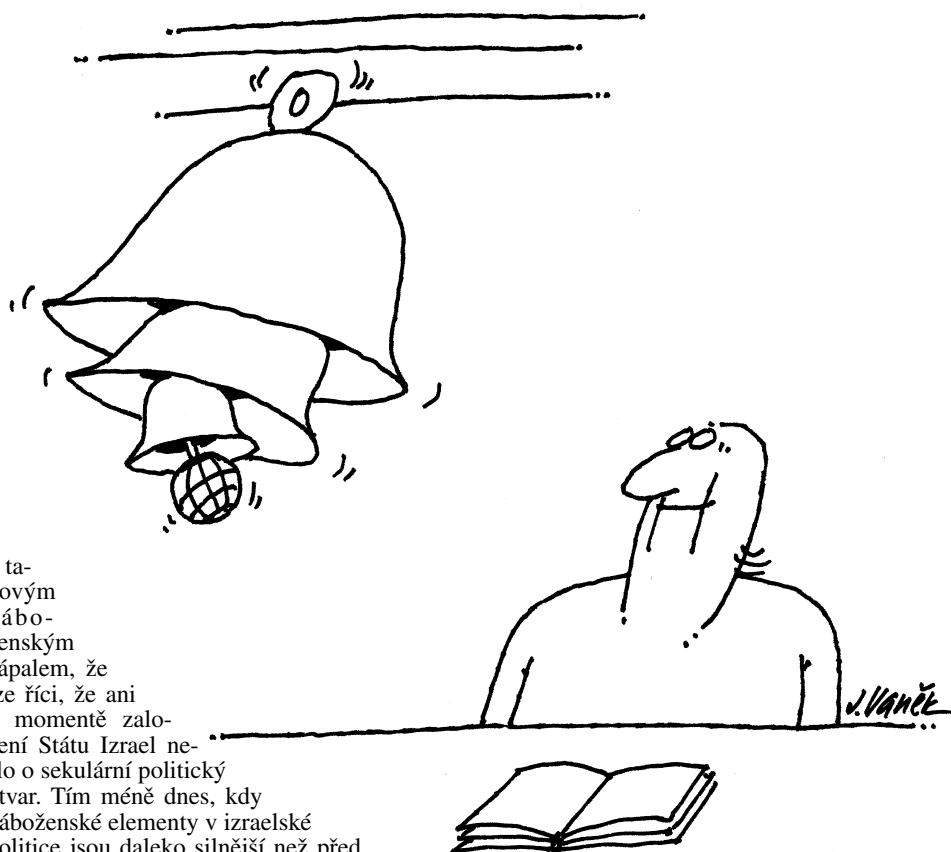
Samotný proces následnictví, kdy musí nejprve proběhnout rituální pohřeb předšlého náčelníka a až potom volba nového, je pod kontrolou rituálních specialistů, také z řad autochtonů pocházejících ze čtyř vesnic, jež jsou pro členy náčelnických příbuzenských skupin tabu. Bez nadpřirozených sankcí ze strany původních obyvatel, představujících místní božstva, by vůbec zdánlivě světská moc náčelníků nemohla existovat.

Rané státy, jako byly Egypt, Čína, Inkajská říše, celá řada afrických předkoloniálních státních útvarů, Tibet, Bali, Angkor či polynéská ostrovní království, poskytují množství dokladů o sakralizaci vládců a někdy přímo jejich zbožštění. I pokud vládce nebyl přímo ztotožňován s bohem, věřili lidé, že s bohem či bohy má spojení a že jeho osoba je posvátná. Takový sakrální panovník v očích lidu nechodil, nemusel jíst, nemluvil, ale také mohl narušovat jinak obecně platná tabu, jako je tabu incestní. S prosperitou a zdravím panovníka pak byla spojována prosperita celé země. Pokud nebyly převzaty víry předcházející vzniku centralizované moci, vytvářela si tato nové politické náboženství. Tak to bylo například u Inků a ovšem i v raněfeudálních křesťanských státních útvarech evropských.

Tím se dostáváme k náboženstvím takzvaně světovým, která vesměs začínala jako protestní hnutí, hlásající monoteismus proti dosud převládajícímu polyteismu, a brzy se stala oficiálními ideologiemi států i jejich expanze. Pod náboženskou vlajkou byl šířen určitý způsob vlády téměř po celém světě. Arabský výboj po vystoupení Mohamedově předcházela křížáckým výpravám. Jako boží přání byla prezentována reconquista na Iberském poloostrově, koloniální výboje Portugalců podél pobřeží Afriky i Cortesovo podrobení Aztéků v Americe. Osmanská říše byla stejně počinem náboženským jako ekonomickým. Ruská říše po setřesení mongolského jha také šířila pravoslavné křesťanství na Sibiři a Dálném východě, i když i tam šlo o kolonizaci, kožesiny a nerosty.

Avšak jen málokde šlo o pouhé drancování nebo šíření materialistické civilizace. Jako příklad by snad zde bylo možno uvést Cecila Rhodese a ovládnutí diamantů a zlata Jižní Afriky Brity, dokončené právě před sto lety. Ale formálně vzorná demokracie búrská, založená na silné kalvinistické víře, nakonec vyvrcholila v apartheidu, který je doktrínou o kulturní neslučitelnosti evropského a afrického obyvatelstva. Apartheid byl prezentován jako vůle boží a v bibli hledány citáty podporující tento kulturní rasismus. Afrikánský národ byl připodobňován k bohem vyvolenému národu židovskému.

Přestože sionismus byl původně prezentován spíše jako sekulární ba socialistická ideologie, jeho realizace byla prováděna

s takovým náboženským zápallem, že lze říci, že ani v momentě založení Státu Izrael nešlo o sekulární politický útvar. Tím méně dnes, kdy náboženské elementy v izraelské politice jsou daleko silnější než před padesáti lety. Palestinská arabská militantní doktrína také není ani zdaleka sekulární. Čím je palestinsko-izraelský konflikt neřešitelnější, tím více se „řeší“ s pomocí ideologie a vzniká tím opravdu bludný kruh, plný násilí, predsudků a vášnivě nenávisli.

Historie komunismu, zejména od momentu, kdy ho začali realizovat lidé typu Stalina, je historií fanatismu světsky náboženského typu, kdy víra v neomylnost a ortodoxii komunistické strany jako celku i jednotlivých jejích představitelů byla zdrojem jeho úspěchů, ale také pádu. Politické náboženství může být úspěšné pouze tehdy, když není možné dokázat, že slibované ideály se nespĺnily. Jakmile politici příliš zkonkrétní své sliby, ujišťující o datech splnění těch kterých materiálních tužeb, nastává desakralizace, a tudíž i entropie sekulárního náboženství.

Britská královna je sice královnou díky bohu (příležitostně se podívejte na britské mince), je nejvyšší představitelkou anglikánské církve, ale na rozdíl od komunistů přenechává výkonnou moc politickým stranám a tržním mechanismům. Její vláda je spíše hodnocena podle výkonů oněch politických a ekonomických složek než podle toho, jaké je její spojení s arcibiskupem canterburským, či dokonce bohem samotným. Přesto se v Británii považuje nadále za důležité, že je tam království, z vůle boží i poddaných občanů.

Cargo kulty, které se objevily jako houby po dešti v Melanésii po druhé světové válce, vynesly do popředí nové velké muže (v melanéské pidžin se jim říká *bikman*), kteří spíše než pořádání hostin pro své přívržence začali pořádat svého druhu brigády stavění přistávacích ploch pro letadla

s nákladem zboží (odtud *kago* v téže pidžin), kde se modlili za jejich přilet. Když pak shodou okolností přijeli bílí dobrovolníci s rozvojevou pomocí, nebo dokonce bylo objeveno zlato (což se stalo na ostrově Lihir, kde jsem prováděl výzkum vůdcovství v roce 1990), stali se tito velcí muži přímo proroky nových politicko-náboženských kultů.

Český polistopadový vývoj by mohl být prezentován jako až cynicky racionální a nenáboženský. Vskutku česká politika, vnitřní i zahraniční, postrádá na první pohled jakýkoli ideologický ingredient. Nicméně z pohledu antropologa jsou postkomunistická spoléhání na neviditelnou ruku trhu, moc privatizace, magická cesta do Evropy a sliby blahobytu, jakmile do Evropské unie vstoupíme, velice podobné cargo kultům, protože se neopírají o znalost komplexnosti vztahů v postkomunistické společnosti ani o imperativ dlouhodobého, dobře organizovaného a poctivého pracovního úsilí všech, nýbrž o slepou víru ve slušnost egocentristické postkomunistické elity i altruismus vyspělých demokracií.

Politická antropologie ukazuje, že ani politika v nejvyspělejších společnostech nestojí mimo vliv ideologií náboženského typu, že i tam lidé věří na nadpřirozenou moc vládců a ti při různých příležitostech vzývají boží asistenci. Tím více jsou „iracionální“ náboženské prvky přítomny v méně rozvinutých společnostech, jako je naše a ty dále na východ a jih od nás.

Paměti Kanadčana

H. Gordon Skilling: Československo, můj druhý domov. Paměti Kanadčana, Praha: Prostor 2001, s. 607, přel. P. Šustrová, autorem závěrečné poznámky Vilém Prečan.

Recenzovat u nás autobiografii Gordona Skillinga bez zaujetí a předsudků je nejen obtížné, ale snad téměř nemožné. Autor je spjat s tolika událostmi českých a československých dějin, důvěrně se znal s tolika výraznými osobnostmi tří až čtyř generací českých umělců, akademiků a politiků, že je nesnadné oddělit jeho životní osudy od příběhů lidí v zemi, kterou nazval svým druhým domovem.

Jeho náhlý skon, těsně před příjezdem do Prahy 2. března tohoto roku, kde měl podepisovat svou právě vydanou autobiografii, zaskočil jeho pražské i mimopražské přátele, jimž se vždy uměl taktickým způsobem připomenout. Jeho suché konstatování při loňských 88. narozeninách, že jeho věk je sice pozeňnaný, ale číslice 18 u data narození by byla hezcí, nám připomněl nejen jeho smysl pro humor, ale také skutečnost, že se blíží doba, kdy budeme muset sčítat jeho skutky a pokusit se přehlédnout jeho dílo, které je impozantní nejen počtem potíštěných stran. Opírá se totiž o neuvěřitelné množství pečlivě prostudovaných pramenů, je významné hloubkou úvah, množstvím hypotéz, důkladností argumentů, ale také existenciálním ručením, které Skilling demonstrativně dával při nejrůznějších příležitostech najevo. Dokázal zaujatě komentovat krizi let 1938–1939, navštívil Prahu v roce 1948, 1968 a potom ještě mnohokrát, když studoval protikomunistickou opozici a mohl být svědkem polistopadových proměn Československa i jeho rozdělení, které nepovažoval za oslňující úspěch nové nekomunistické politiky.

„Třicátého prvního prosince 1992 byl smutný den. Republika, kterou jsme se Sally poprvé poznali v roce 1937 a od té doby ji tak často navštěvovali, o půlnoci přestala existovat... Doufal jsem, že oba národy budou pokračovat ve spolupráci a udrží si vzájemné vztahy, o nichž tak často psal Masaryk,“ píše Skilling v jedné z mnoha sentimentálních částí svých pamětí (s. 564).

Skillingovi se dostalo od českého státu nejrůznějších poct. Od Václava Havla obdržel Řád bílého lva, od ČAV medaili Františka Palackého, avšak nejvíce na něho zapůsobilo udělení čestného doktorátu Karlovy univerzity hned v roce 1990, kdy laudatio četl ještě profesor Josef Polišenský.

Jeho autobiografie dostatečně detailně popisuje nejrůznější životní peripetie, které

chronologicky sleduje ve čtyřech částech své knihy, rozdělených do 21 kapitol. Jejich názvy však nejen upozorňují na chronologii událostí Skillingova života, ale zařazují také jeho osud do běhu politických událostí doby, kterou intenzivně žil. Proto nazývá jednotlivé části Hledání sebe sama (s. 23–121), Válka a studená válka (s. 123–206), Měníci se tvář komunismu (s. 207–413) a Setí směn svobody (s. 415–572). Kromě poznámek, rejstříku a doslovu nelze však už najít autorovu bibliografii, která byla alespoň do roku 1995 k dispozici v redakci Viléma Prečana. Nechce se věřit, že vydavatel mohl mít v úmyslu tuto nezbytnou studijní pomůcku nevydat, protože zejména u autobiografie historika, který „...zkoumá a rekonstruuje příběh vlastního života“ (to je titul Prečanova doslovu), jde o věc neopominutelnou.

Skillingova kniha neobsahuje hodnocení jeho vlastního díla, o němž by se co nejrychleji měli pokusit jeho čeští recenzenti a překladatelé. Je totiž mimořádně nejen z hlediska témat, jež objevoval a jako jeden z prvních dokázal formulovat, ale je zajímavé i z hlediska metodologického. Skillingův badatelský přínos by neměl být, jak se u nás doposud většinou děje, redukován jen na jeho zájem o Chartu 77 nebo československý disent 80. let. Jeho práce o pražském jaru 1968 (Czechoslovakia's Interrupted Revolution, Princeton: Princeton University Press 1976) je dosud nepřekonaným textem, z něhož čerpají inspiraci a někdy i informace pramenné povahy četní utajení epigoni. Málokdo si však vzpomene, že této práci předcházela i teoretická příprava, jejímž svědectvím jsou desítky studií, mezi kterými se zdá být nepřekonaná typologie opozice v státotranických systémech, která vyšla v Government and Opposition již v roce 1968 pod názvem Background to the Study of Opposition in Communist Eastern Europe (později byla mnohokrát přetištěna v různých sbornících, u nás vydán výňatek v Dějinách a současnosti, XI, č. 5, s. 113–116 pod názvem Opozice ve východní Evropě).

Skilling s velkou skromností připomíná svůj podíl na budování CREES (Center for Russian and East European Studies) na začátku 60. let v Torontu, jehož se stal prvním ředitelem. Tam přivedl vynikajícího historika Petera Brocka, českého studenta Andrew Rosose, F. J. C. Griffithse, který se specializoval na mezinárodní vztahy, a řadu dalších spolupracovníků. V té době vybízel své nejbližší kolegy k napsání monografie o F. L. Riegrovi a snažil se je přesvědčit, aby se věnovali opomíjeným studiím českého konzervatismu.

Postavení ředitele CREES Skillingovi umožnilo navštívit ÚMPE v Praze (předchůdce dnešního Ústavu mezinárodních vztahů), kde se setkal, jak vzpomíná ve svém životopisu, s Jaroslavem Šedivým, Václavem Kotykem, Jiřím Štěpanovským, Antonínem Šnejdárkem a Alexandrem Ortem. Stal se zde v roce 1969 svědkem prvních administrativních kroků, které měly vést buď k znormalizování, nebo snad dokonce ke zrušení tohoto v té době ojedinělého vědeckého pracoviště.

Avšak H. Gordon Skilling má také zásluhu, kterou ve svých memoárech nepřipomíná a možná, že na ni dokonce zapomněl. Když se v roce 1967 pokoušeli na Karlově univerzitě obnovit studium politických věd a Karl W. Deutsch upozornil na Flechtheimův terminologický objev politologie, Skilling příliš nediskutoval o pojmosloví a okamžitě zaslal z Toronta do Prahy curricula a sylaby přednášek tamějších Political Science a ještě k tomu přidal podobné materiály, které mu tehdy poslal Zbigniew Brzezinski. Tak se stal, aniž o tom kdy na veřejnosti chlubivě promluvil, spoluzakladatelem tohoto vědního oboru, o němž stále ještě různí ignoranti u nás rádi pochybují.

Vydání Skillingovy autobiografie ve dnech jeho odchodu je pro nás především připomínkou díla, které posunulo bádání o české a československé politice na úroveň dostupnou studentům světových univerzit a vědeckých ústavů. Proto mrzí, že nemohla být doplněna ojedinělou bibliografií a že redakce přehlédla chyby v datech (viz např. poznámku o anšlusu na s. 126), které prof. Skilling vždy ve svých ostatních pracích s takovou úzkostlivou péčí eliminoval. Ale ani to nemůže zkazit dojem z impozantního celoživotního díla badatele, jenž českou otázku studoval neustále jako otázku světovou, v duchu odkazu českého politika, kterému věnoval jednu ze svých posledních prací (T. G. Masaryk – Proti proudu, 1882–1914, Praha: Práh 1995).

Markéta Goetz-Stankiewiczová uvádí ve svém úvodu ke Critical Essays on Václav Havel (New York: G. K. Hall & Co. 1999), že hlavní tezí Skillingova příspěvku v tomto sborníku je tvrzení, že Masaryk v roce 1918 a Havel v 1989 se nejen stali z disidentů vládcí, ale že se také oba rozhodli vést své národy k demokracii, ačkoli ji museli tvořit na troskách impéria (s. 9). Oba předpokládali, že se to podaří až po letech, a oba byli idealisty ve své víře v politickou osvětu nebo nepolitickou či dokonce antipolitickou politiku. Skilling, ač poučen na nejnovějších dějinách Československa i České republiky, je věrný ve své autobiografii stejnému idealismu. Jeho víra v štěstí, prosperitu a demokratickou budoucnost naší země asi není příliš realistická, ale je příjemné vědět o tom, že tento velký muž ji dokázal sdílet, že ji předával svým studentům a že pro ni dokázal získávat nové a nové nadšence.

-zz-

Od Německa po Evropu

Von Deutschland nach Europa. Geistiger Zusammenhalt und Außenpolitischer Kontext. Hrsg. Ludger Kühnhardt. Schriften des Zentrum für Europäische Integrationsforschung. Bd. 25. 1. Auflage. Nomos Verlagsgesellschaft: Baden-Baden, 2000, 464 s., ISBN 3-7890-6732-6.

Ludger Kühnhardt, ředitel Centra pro výzkum evropské integrace (Zentrum für Europäische Integrationsforschung), připravil k vydání zajímavé studie a přednášky, jež vznikly v letech 1994–1999. Obsahují jak témata týkající se teorie demokracie a politického myšlení v souvislosti se sjednocováním Evropy, tak otázky německé úlohy v Evropě, evropské integrace a mezinárodní politiky.

Časově zachycují přelomové období před sjednocením Německa, v jeho průběhu i po něm, včetně výhledů do budoucnosti. Poukazují na složitost zpracování vnitropolitické situace i vnějších zahraničněpolitických vztahů Spolkové republiky Německo po sjednocení i perspektiv demokracie.

V první části publikace jsou analyzovány *vnitropolitické a některé zahraničněpolitické směry vývoje v Německu* – například zkušenosti z řešení vnitropolitických problémů po sjednocení země, ústavní otázky v souvislosti se sjednocením, důsledky sjednocení Německa pro vnitropolitický vývoj, zvláště pak pro vývoj sociální politiky. Tematika politických přeměn po sjednocení zahrnuje otázky ústavoprávní, státoprávní, otázky federativního uspořádání státu i změny systému politických stran s ohledem na připojení zemí bývalé Německé demokratické republiky (NDR) k původní Spolkové republice Německo (SRN).

Publikace zachycuje i nová hodnocení mezinárodněpolitického postavení Německa, jeho role v evropské integraci a v evropské bezpečnostní politice. Zajímavý je pohled na otázky spojené s interpretací dějin. „Zda a do jaké míry by bylo možno označit sjednocené Německo jako národní stát, patří k různým způsobem zpracovávaným tématům. Přitom dosud byl nacistický totalitarismus těžištěm i osou jakékoli reflexe... S pádem druhé německé diktatury 20. století, která sice nevyvolala žádnou agresivní válku a neprovinila se vražděním národů, ale do dějin vstoupí rovněž jako totalitní diktatura, vznikají otázky, jež dlouho znamenaly tabu. Především se to týká otázky totalitního charakteru NDR... V těchto souvislostech se rovněž nabízí otázka možné či omezené srovnatelnosti obou těchto německých diktatur.“¹⁾

Velká pozornost je v publikaci věnována rozboru termínu *převrat a revoluce*. V sou-

vislosti s diskusí k těmto pojmům je zde zmiňována například práce Hannah Arendtové, která napsala o fenoménu politické revoluce začátkem 60. let monografii „Über die Revolution“²⁾. U politických změn v NDR koncem 80. let se konstatuje, že nešlo o pouhý *přelom*, ale o zhroutilí systému a zároveň o revoluci za svobodu, orientovanou podle demokratických postulatů ústavy Spolkové republiky Německo (Grundgesetz).

V otázce německého *federalismu* je hodnocena jeho možnost modernizace a vlivy vnitropolitických změn. V historickém pohledu je charakterizován jeho vývoj od dob Svaté říše římské národa německého. Analyzuje se též úloha Pruska, jehož koncepce spojovala „principy národně unitární, federativní, hegemoniální, liberální i vrchnostensko-antiparlamentární.“³⁾ Prosazování unitárního principu je sledováno od dob Výmarské republiky, hlavně za vlády nacismu a pak po druhé světové válce v NDR. Zdůrazňuje se skutečnost, že v ústavě SRN byl s pomocí západních Spojenců (USA, Velká Británie, Francie) zakotven princip federalismu jako základny legitimní státnosti.

Další zajímavou otázkou, již publikace věnuje pozornost, je otázka výběru *prezidentské vlády* nebo *kancléřské demokracie*. Posuzovány jsou zkušenosti prezidentských vládních systémů i zvláštní formy německého vládního systému označované jako *kancléřská demokracie*. „Sřídání prezidentské ústavy a kancléřské demokracie je historicky vázáno, a tak je ho potom třeba vysvětlovat podle kontextové specifčnosti.“⁴⁾ Pozornost je pak věnována i německému parlamentu – Spolkovému sněmu.

Při studiu průběhu politických změn ve vymezeném konkrétním přelomovém období se zkoumá, zda se realizují podle časových zákonitostí, zda můžeme hovořit o určitých časových cyklech, politickém převratu apod. Na základě zkušeností se prokazuje, že skutečně můžeme pozorovat tzv. *rytmus politiky*.

Samostatná kapitola se zabývá problematikou procesu sjednocení Německa po roce 1989. Specifickou otázkou představuje volba hlavního města SRN, jež padla na Berlín. Přitom se přihlíželo k odkazu a hodnocení Bonnu jako symbolu německé demokracie. Berlín je pojímán jako jeho dědic a nástupce. Proto by se neměla vytvářet představa zásadní odlišnosti „Bonnské“ a „Berlínské“ republiky.

Aktuální problematiku představuje zapojení sjednoceného Německa v evropské integraci, jeho úzká spolupráce s Francií v evropské politice, jeho koncepce „Evropy jako

spolkového státu“ i jeho angažovanost při zajišťování evropské bezpečnosti a při rozšiřování Evropské unie na východ. Bez povšimnutí nezůstávají ani reakce členských zemí EU na sjednocení Německa. Zvláštní pozornost zasluhují postoje jednotlivých německých spolkových zemí k evropské integraci a rozšiřování EU na východ. „Německo se bude muset vypořádávat s rostoucím sebevědomím i mocenskými nároky svých spolkových zemí.“... „Německé spolkové země vstoupily do situace označované v odborných kruzích jako *soutěživý federalismus* (Wettbewerbsfederalismus). Požadují nové stanovení kompetencí vzhledem k federaci, posilování své daňové autonomie, rozšiřování zákonodárných oprávnění...“⁵⁾

Druhá část publikace přináší výsledky studia *myšlenkových předpokladů* pro realizaci politiky v Německu. Najdeme zde například analýzu smýšlení v konkrétní společnosti jako jednoho z předpokladů pro formování práva. Čtenář se může seznámit s *očekáváním svobody* ve východním Německu po sjednocení země i s diskusí o sociálním státu. Při sledování politiky obecně se poukazuje na velký význam komunální politiky a charakterizuje se aktuální pojem *občanské společnosti*. Odborný zájem se také orientuje na vztah mládeže k myšlenkovým proudům ve společnosti, na ústavní otázky po sjednocení Německa, řešení sociálních konfliktů i vnitropolitických střetů.

Celá kapitola nás uvádí do diskusí k *pojmu demokracie*. „Pojem demokracie není vůbec jednoznačně vymezen a všude stejným způsobem uznáván. Zatímco byl v době studené války charakterizován protikladem mezi demokratickými ústavami a komunistickými *lidovými demokraciemi*, po překonání studené války jej ovlivňuje protiklad konstituční demokracie ve jménu *kulturních jednotek a nároků na identitu*.“⁶⁾ Publikace pak neopomíjí v souvislosti se současnou problematikou státu vysvětlovat pojmy globalizace myšlení, mocnost-informace, informační společnost (Informati-ongesellschaft).

Třetí část publikace seznamuje s vybranými představiteli dějin *evropského myšlení v oblasti politiky*. Mezi předními figuruje filozof *Immanuel Kant a jeho hledání věčné míry*.

Vývoj politické vědy byl ve Spolkové republice Německo po roce 1945 značně ovlivňován metodami a výběrem témat z USA. Transatlantické vztahy v oblasti politických věd v letech 1933–45 a po roce 1945 byly ovlivněny emigrací z hitlerovského Německa a obnovou demokracie v západním Německu s pomocí západních Spojenců. Publikace se zde soustředila na osobnost *Franze Liebera*. „Němec F. Lieber začal s utvářením koncepce severoamerické vědy jako vědy pro novou americkou demokracii.“⁷⁾

Ke stále často diskutovaným otázkám v oblasti společenských věd bezesporu patří i výklad pojmu *totalitarismus*. Po pádu sovětského komunismu i berlínské zdi jako kamenného symbolu studené války se zača-

ly objevovat nové pohledy na politické vědní hodnocení minulosti. V těchto souvislostech publikace představuje *Hannah Arendtovou* jako myslitelku, která se jako první ptala po příčinách a prvcích totalitního panství, seznamuje s jejími studii, s jejími pojmovými kategoriemi – např. s kategorií *akce, síly úsudku a občanství* (citizenship)⁸⁾ i s *koncepty modernity* (Modernität).

Hledání předpokladů pro rozvoj svobody a demokracie postupuje dílo nestora výzkumu soudobých dějin *Karla Dietricha Brachera*. Publikace upozorňuje na vědecké práce v oblasti politických věd a soudobých dějin, jež měly napomoci „renesanci demokracie, národního státu, svobodného hospodářství i společnosti, evropských ideálů i ve východní Evropě a federalismu po roce 1989“⁹⁾. K. D. Bracher analyzoval evropské krize, vždy bedlivě sledoval současné dění a osvětloval cíle evropské budoucnosti prostopoupené myšlenkami míru, lidských práv, svobody a demokracie. Problematika lidských práv a demokracie je pak ještě rozvíjena šířeji v historických souvislostech po roce 1989. Setkáváme se zde s tezemi profesora Samuela Huntingtona o možných konfliktech mezi kulturami a civilizacemi. Pád diktatur a šíření demokracie se analyzuje na konkrétních příkladech Řecka, Španělska, Portugalska a koncem 80. let zemí střední a východní Evropy. Pro dobré fungování demokracií i v budoucnosti je mj. vyzdvížena „hospodářská výkonnost, stupeň politické svobody, stabilita a akceschopnost státních institucí, fungující vztahy mezi civilními a vojenskými silami ve společnosti, zvládání etnických konfliktů a posilování prvků decentralizace a federalismu“¹⁰⁾.

Co se týče přelomového roku 1989, publikace přichází s reflexí evropských souvislostí s historickým rokem 1848. „V zásadě byla revoluce roku 1848 – a v řadě interpretací se to říká i o roku 1989 – výrazem velkého modernizačního posunu... Motory obnovy byly, tehdy jako dnes, poháněny hospodářstvím...“¹¹⁾

Čtvrtá část publikace hodnotí mezinárodní zkušenosti a vztahy vyplývající z dějin 20. století, především z jeho druhé poloviny. Studuje charakter rozmanitých konfliktů, uplatňování regionálních integračních systémů apod. Srovnává analyticky například zkušenosti z uplatňování demokracie ve státní a vládní formě parlamentní demokracie v Německu a v Indii. Toto paralelní srovnávání vychází z dialektického vztahu obou států k vítězným mocnostem po druhé světové válce. V publikaci se konstatuje, že způsob demokratizace Německa měl styčné body s cestou Indie k nezávislosti. Podrobně se charakterizují zvláště postoje USA a Sovětského svazu k západnímu Německu a k Indii. Při srovnání právního a ústavního státu v případě SRN a Indie jsou vymezeny podobnosti například ve federativní struktuře státu, při formování politických stran jako ústředních politických činitelů apod.¹²⁾

Teoretická srovnávání pak pokračují pohledem tentokrát na Německo a Maďarsko po roce 1989. V Německu je přihlíženo ke specifické úloze Konrada Adenauera, v post-

komunistickém Maďarsku pak k významu Josefa Antalla.

Pozornost zasluhuje též rozbor mezinárodněpolitické situace po likvidaci konfliktu mezi Západem a Východem. Touha světové veřejnosti po „zajištění kolektivní bezpečnosti podle KBSE a OSN se ukázala jako nerealizovatelná.“¹³⁾ Události po roce 1989 – revoluční převraty – vyvolaly silné otřesy. Byla nastolena otázka, zda je Severoatlantická aliance bude schopna zvládat. Rovněž kolem švýcarské neutrality vystoupily do popředí nové otázky. S nimi byla spjata i diskuse o švýcarských přístupech k evropské integraci. Se zájmem se určitě setká analýza politické kultury a změn uvnitř NATO v letech 1989–97. Už sám pojem politická kultura nabízí různé představy – například komunikace v Radě NATO, politických způsobů jednání apod. Publikace se soustřeďuje na výklad ve smyslu, jakým způsobem po revolučních zvratech 1989/90 došlo mezi obyvateli států NATO ke změnám postojů k základnímu zaměření Severoatlantické aliance – i pokud jde o politické obsahy projednávaných záležitostí. Na to pak navazuje též rozbor úkolů Paktu stability pro Balkán. Souvisí s problematikou řešení válečných konfliktů a krizí. Za nezbytné předpoklady jsou označovány právní jistota a politická stabilita v regionu i integrační perspektiva do budoucnosti ze strany Evropské unie.

Jako důležitý mezinárodněpolitický prvek je rovněž rozebírán vztah Turecka a Evropy. „Pro zakotvení Turecka v Evropě“ hovoří geostrategické důvody.¹⁴⁾ Diskutuje se především o vnitropolitických problémech a otázkách lidských práv. Přitom můžeme pozorovat odlišné názory mezi NATO a EU, mezi USA a EU.

V poslední době se stále častěji v odborných kruzích diskutuje o budoucích možných zdrojích konfliktů ve světové politice. V souvislosti s pojmem „*boj kultur*“ je přitom v centru pozornosti kniha Samuela Huntingtona „*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*“.¹⁵⁾ Prezentovány jsou zde různé „obrazy nepřítelů“ a možnosti, jak pravděpodobným konfliktům zabránit. Publikace na základě zmíněného Huntingtonova díla osvětluje řadu pojmů spjatých s danou problematikou – „kultura a civilizace, západní svět, svobodný svět, islámský svět, vnímání rozdílnosti druhého, modernizace apod.“, včetně tematických okruhů, v nichž tyto pojmy působí.¹⁶⁾

Závěrečná část je věnována *procesům sjednocování Evropy*. Vychází z „Agendy 2000“ jako startovacího impulsu pro rozšiřování EU. Na základě doporučení Evropské komise byla zahájena jednání se zeměmi, které podle názoru Evropské rady nejdále pokročily v transformačním procesu. Publikace přibližuje čtenáři hlavní problémy spjaté s tematikou rozšiřování EU, s potřebou reformu nejen v kandidátských zemích, ale i v samotné Evropské unii. Následují pak obecnější náhledy na proces sjednocování Evropy, zahrnující pojmy „Evropa občanů“, „lidská práva“, „tržní ekonomika“, „globalizace“, „Euroland“ ad.

Součástí evropské integrace je i evropská bezpečnost a nezávislost. Zde se setkáváme s otázkou jejího zajištění. Zajímavě zpracována je i budoucnost myšlenky evropského sjednocování, zahrnující i pohled do její historie. Evropu je možno vymezovat geograficky, ekonomicky i politicky, ale publikace upozorňuje na obtížnost vymezení podstaty tohoto pojmu, na nutnost hledání jeho nové duchovně-kulturní podoby. V souvislosti s evropskou identitou je hodnocena *síla křesťanství*, jeho perspektivy do budoucnosti, působení náboženství i pomocí náboženských institucí, působení zásadních křesťanských ctností. Křesťanství dalo Evropě řadu významných myslitelů, jejichž dílo se stalo nedílnou součástí evropského duchovního dědictví.

Poslední kapitola se zamýšlí nad otázkou možného budoucího rozšiřování EU, integračního procesu a s ním souvisejícího *posouvání hranic Evropy*. Při rozboru některých prognóz vychází z konkrétních demografických, sociologických i mezinárodněpolitických dat.

Předkládaná publikace se řadí k odborným pracím, které si kladou za úkol odpovídat na stále nové otázky spojené s evropskou integrací. Vychází z konkrétních zkušeností Německa po jeho sjednocení, charakterizuje jak jeho evropskou politiku, tak vnitřní politiku, federativní uspořádání státu, nové myšlenkové změny ve společnosti, diskuse k pojmu demokracie apod. V problematice evropské integrace se publikace zamýšlí nad konkrétními požadavky evropského sjednocování, spojenými s reformami Evropské unie, i nad jeho myšlenkovými zdroji. Celkově přináší řadu podnětů pro studium uvedené tematiky, a to prostřednictvím vybraných příspěvků. Nejde tedy o komplexní zpracování tohoto problému, a proto ani neuvádí vyčerpávající seznam literatury. Každý příspěvek však podle své orientace obsahuje odkazy na literaturu a prameny.

¹⁾ Viz: Von Deutschland nach Europa. Geistiger Zusammenhalt und Außenpolitischer Kontext. Hrsg. Ludger Kühnhardt. Schriften des Zentrum für Europäische Integrationsforschung. 1. Auflage. Bd. 25, Nomos Verlagsgesellschaft : Baden-Baden, 2000, s. 29, 30.

²⁾ cit. d., s. 37.

³⁾ cit. d., s. 47.

⁴⁾ cit. d., s. 56.

⁵⁾ cit. d., s. 88, 89.

⁶⁾ cit. d., s. 163, 164.

⁷⁾ cit. d., s. 194.

⁸⁾ cit. d., s. 217.

⁹⁾ cit. d., s. 235.

¹⁰⁾ cit. d., s. 249.

¹¹⁾ cit. d., s. 255.

¹²⁾ cit. d., s. 272, 273.

¹³⁾ cit. d., s. 291.

¹⁴⁾ cit. d., s. 319.

¹⁵⁾ cit. d., Samuel Huntington: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Schuster, 1996.

¹⁶⁾ cit. d., s. 321, 324, 325.

VÝBĚR Z NOVINEK KNIHOVNY ÚMV

- 32 47 769
ALTER, Peter
The German Question and Europe: A History / Peter Alter. – 1st ed. – London: Arnold, 2000. – 10, 173 s.: fot., mp. ISBN 0-340-54017-6
- 32 D 47 736
ARONSON, Bernard W.
U.S.- Cuban Relations in the 21st Century: A Follow-on Chairman's Report of an Independent Task Force Sponsored by the Council on Foreign Relations/ Bernard W. Aronson and William D. Rogers. – 1st ed. – New York: Council on Foreign Relations, 2001. – 12, 79 s. ISBN 0-87609-276-8
- 32 47 582 PK
BERRIDGE, G. R.
A Dictionary of Diplomacy / G. R., Berridge, Alan, James, – 1st ed. – Houndmills: Palgrave, 2001. – 10, 269 s. ISBN 0-333-76496-X
- 32 47 706
ČELOVSKÝ, Bořivoj
Mnichovská dohoda 1938 / Bořivoj Čelovský. – 1. vyd. – Šenov u Ostravy: Tilia, 1999. – 470 s.: mp., tab. ISBN 80-86101-19-3
- 93 47 843 KP
DAVIES, Norman
Evropa: Dějiny jednoho kontinentu / Norman Davies. – 1. vyd. – Praha: Prostor; Knižní klub, 2000. – 1365 s.: mp. – (Obzor) ISBN 80-7260-014-1. – ISBN 80-242-0170-4
- 32 47 675
DROZDOWICZ, Zbigniew
Von der Emanzipation zum Integration/Hrsg. Z. Drozdowicz, K. Glass, J. Škaloud. – 1. Aufl. – Wien: Österreichische Gesellschaft für Mitteleuropäische Studien; Poznań: Humaniora, 2000. – 272 s.: tab. – (Zentraleuropa/Mitteleuropa; Nr.14) ISBN 3-901449-72-8. – ISBN 83-7112-107-5
- 32 47 696
FANZUN, Jon A.
Die Schweiz und die Welt: Aussen-und sicherheitspolitische Beiträge der Schweiz zu Frieden, Sicherheit und Stabilität, 1945-2000/Jon A. Fanzun und Patrick Lehmann. – 1. Aufl. – Zürich: Forschungsstelle für Sicherheitspolitik und Konfliktanalyse, 2000. – 362 s. – (Zürcher Beiträge; Nr.57) ISBN 3-905641-70-4
- 32 47 722
IN
In der Verantwortung: Hans-Dietrich Genscher zum Siebzigsten/Herausgegeben von Klaus Kinkel. – 1. Aufl. – Berlin: Seidler, 1997. – 765 s. ISBN 3-88680-631-6
- 32 47 847
INTERNATIONAL
International Regimes / Edited by Stephen D. Krasner. – 8th ed. – Ithaca: Cornell University, 1995. – 10, 372 s. ISBN 0-8014-9250-5
- 32 47 795
IVANOV, Igor' Sergejevič
Vnešnjaja politika Rossiji i mir. Stat'ji i vystuplenija / Igor' Sergejevič Ivanov. – 1. vyp. – Moskva: Moskovskij gosudarstvennyj institut meždunarodnych otnošenij; Rossijskaja političeskaja enciklopedija, 2000. – 350 s. ISBN 5-8243-0142-5
- 34 47 700
JIŘÍK, Václav
Nedaleko od Norimberku: Z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu v letech 1946 až 1948 / Václav Jiřík. – 1. vyd. – Cheb: Svět křídel, 2000 – 725 s.: fot. ISBN 80-85280-68-X
- 34 D 47 753
JUNG, Dietrich
Pan-Turkist Dreams and Post-Soviet Realities: The Turkish Republic and the Turkic States in the 1990s/Dietrich Jung and Wolfgang Piccoli. – 1st ed. – Copenhagen: Copenhagen Peace Research Institute, 2000. – 39 s.: tab. – (COPRI Working Papers; No.30) ISBN 80-85280-68-X
- 32 D 47 775/2
KOENIG, Ernest
Österreich: Brücke zum Balkan: Österreich, Bindeglied zwischen dem Westen und dem Balkan/Ernst König und Rudolf Hecht. – 1. Aufl. – Wien: Institut für strategische Forschung, 2000. – 18 s. ISBN 3-901328-44-0
- 32 D 47 663
LANG, Kai-Olaf
Polens Beziehungen zu Russland: Zwischen Argwohn und Zusammenarbeit / Kai-Olaf Lang. – 1. Aufl. – Köln: BIOst, 2000. – 43 s.: gr. – Berichte des BIOst; Nr.31) ISBN 3-901328-44-0
- 32 47 677
LI JEN KVON
Vnešnjaja politika Rossiji v 1990-je gody: Problemy i tendenciji / Li Jen Kvon. – 1. vyp. – Moskva: Rossijskaja akademija nauk, 1999. – 191 s. ISBN 5-8055-0026-4
- 31 47 685
MLYNÁRIK, Ján
Causa Danubius / Ján Mlynárik. – 1. vyd. – Praha: Danubius, 2000. – 792 s. ISBN 80-901768-4-4
- 32 47 642 PK
RAMSBOTHAM, Oliver
Encyclopedia of International Peacekeeping Operations / Oliver Ramsbotham and Tom Woodhouse. – 1st ed. – Santa Barbara: ABC-CLIO, 1999. – 26, 356 s.: mp. ISBN 0-87436-892-8
- 32 De 47 738
SMITH, Gordon
Altered States: Globalization, Sovereignty, and Governance / Gordon Smith and Moisés Naim. – 1st ed. – Ottawa: International Development Research Centre, 2000. – 78 s.: fot., mp., tab. ISBN 0-88936-917-8
- 32 47 767
SPAIN
Spain: The European and International Challenges / Edited by Richard Gillespie and Richard Youngs. – 1st ed. – London: Frank Cass, 2001. – 229 s.: tab. ISBN 0-7146-8148-2
- 32 47 794
VNEŠNJAJA
Vnešnjaja politika Rossijskoj federacii 1992-1999. Učebnoje posobie. – 1. vyp. – Moskva: Moskovskij gosudarstvennyj institut meždunarodnych otnošenij; Rossijskaja političeskaja enciklopedija, 2000. – 325 s. ISBN 5-8243-0179-4
- 32 47 689 PK
VOEGELIN, Eric
Nová věda o politice / Eric Voegelin. – 1. vyd. – Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000. – 170 s. – (Politologická řada; Sv.10) ISBN 80-85959-67-4
- 32 47 636
WALTZ, Kenneth N.
Theory of International Politics / Kenneth N. Waltz. – 1st ed. – New York: McGraw-Hill, 1979. – 251 s. ISBN 0-17-554852-6
- 32 47 661
WELTPOLITIK
Weltpolitik im neuen Jahrhundert/Hrsg. Karl Kaiser, Hans-Peter Schwarz. – 1. Aufl. – Baden-Baden: Nomos, 2000. – 653 s.: mp. ISBN 3-7890-6714-8
- 32 47 849
WOLFERS, Arnold
Discord and Collaboration: Essays on International Politics/By Arnold Wolfers; Foreword by Reinhold Neibuhr. – 9th ed. – Baltimore: Johns Hopkins University, 1991. – 9, 283 s. ISBN 0-8018-0691-7
- 32 47 702
WSPÓLNE
Wspólne dziedzictwo?: Ze studiów nad stosunkiem do spuścizny kulturowej na Zemiach Zachodnich i Północnych/Redaktor Zbigniew Mazura. – 1. vyd. – Poznań: Instytut Zachodni, 2000. 876 s. ISBN 83-87688-02-9

AUTOŘI TOHOTO ČÍSLA

Viktor A. Debnár, nar. 1979; absolvent Akademického gymnázia v Praze, od roku 1999 student Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. (str. 26)

František Emmert, nar. 1974; od r. 1992 studium na FF Masarykovy univerzity v Brně, obory historie, politologie a žurnalistika; v letech 1993–96 spolupracovník Českého rozhlasu, 1996–97 redaktor moravského deníku Rovnost; 1995–97 několik pracovních pobytů v jihovýchodní Evropě, doktorandské studium. (str. 24)

Doc. PhDr. Eduard Gombár, CSc., nar. 1952, docent moderních a soudobých dějin islámských zemí v Ústavu Blízkého východu a Afriky Univerzity Karlovy, je rovněž školitelem doktorandů na Vysoké škole ekonomické a vedoucím Ústavu evropských a mezinárodních studií na Vysoké škole finanční a správní. V rámci své odborné činnosti navštívil mnoho blízkovýchodních zemí, působil v diplomatických službách na ZÚ v Tripoli a Damašku. Zastává funkci místopředsedy Společnosti česko-arabské a člena předsednictva Česko-iránské společnosti. (str. 8)

PhDr. Svatislav Kostič, Dr., zabývá se indologií (indickou filologií), vývojem jazyka a překládáním. Na

Filosofické fakultě UK vyučuje hindštinu a sanskrit, jakož i další filologické předměty. (str. 14)

Václav Kotyk, nar. 1927, vystudoval FF UK, pracoval v ÚMPE do r. 1969, potom 20 let jako pomocný dělník ve skladech; zabývá se problematikou bývalého SSSR, Ruska a střední a východní Evropy (řada publikací s touto problematikou). (str. 28)

Ing. Vladimír Leška, nar. 1932, v l. 1951–79 působil v různých funkcích v čs. armádě, od r. 1979 pracuje v Ústavu mezinárodních vztahů, zabývá se problémy evropské bezpečnosti. (str. 20)

Miloš Pojar, nar. 1940; v letech 1962–68 vystudoval UK v Praze, obor indologie-řečtina; 1968–69 Columbia University (USA). V letech 1969–90 pracoval v nakladatelství ČSAV, od r. 1990 na MZV ČSFR; 1990–94 velvyslanec v Izraeli; 1994–97 ředitel asijského odboru MZV ČR; od listopadu 1997 ředitel Vzdělávacího a kulturního centra Židovského muzea v Praze. (str. 18)

Jiří Schneider, nar. 1963; v letech 1993–94 a od r. 1999 ředitel odboru analýz a plánování MZV, v letech 1995–98 velvyslanec ČR v Izraeli, vyučuje na FSU UK. (str. 6)

PhDr. Petr Skalník, CSc., odb. asistent na katedře antropologie a genetiky člověka Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Velvyslanec ČSFR a ČR v Libanonu 1992–1996. (str. 35)

PhDr. Vladimír Srb, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, vědecký tajemník České společnosti pro politické vědy. (str. 10)

Ing. Ladislav Středa, CSc., nar. 1950; po absolvování Vojenské akademie v Brně v roce 1973 vykonával řadu technických funkcí v ČSLA, především v oblasti výzkumu a vývoje prostředků ochrany proti zbraním hromadného ničení. Od roku 1996 je pracovníkem Úřadu pro kontrolu zákazu chemických zbraní. K problematice chemického odzbrojení publikoval řadu článků v odborném tisku. (str. 31)

Mgr. Jana Treybalová, nar. 1974; vystudovala obory sinologie a politologie na FF UK. V roce 1996 absolvovala roční stáž v Číně na Pekingské univerzitě. Od roku 1998 pracovala v Sinologickém centru UK, v současné době pracuje na MZV a studuje Diplomatickou akademii při MZV. Zajímá se o problematiku novodobých asijských dějin, zejm. o jejich komparaci s dějiny euroatlantické civilizace, a o situaci lidských práv v Asii. (str. 16)

Ing. Vladimír Votápek, nar. 1960; absolvent ČVUT FEL. Studoval na UK v Praze, Moskevské státní univerzitě, University of Oslo a Clingendael Institute for International Politics v Nizozemsku. Od r. 1992 na MZV; v letech 1993–98 působil na zastupitelském úřadu v Moskvě. (str. 12)